

CATÀLEG DELS MANUSCRITS
DE LES OBRES DE FRANCESC EIXIMENIS, O.F.M.,
CONSERVATS EN BIBLIOTEQUES PÚBLIQUES

PRIMERA PART. OBRES ORIGINALS EN CATALÀ/1

*A la memòria de Jaume Massó i Torrents,
el primer que es posà a la feina.*

Un nou catàleg dels manuscrits eximenisians, després de treball pioner d'Emili Grahit,¹ de les aportacions fonamentals de Jaume Massó i Torrents,² de les addicions del P. Martí de Barcelona,³ de les de David Viera⁴ i les aportacions d'altres investigadors sortosament actius a hores d'ara, que seran recollides oportunament, no semblaria de bell antuvi una urgència inaplaçable. Com el lector podrà observar pel seu compte, les novetats de signe positiu en aquest catàleg no són espectaculars. I, en canvi —*quod dolenter referimus*—, el catàleg de mss. eximenisians ha hagut d'ésser revisat a la baixa, perquè d'ençà dels anys trenta alguns manuscrits, que ja havien estat degudament senyalitzats i catalogats, han sucumbit o han desaparegut sense que, per ara, se n'hagi pogut seguir el rastre.

A Barcelona van desaparèixer el juliol del 1936 els setze manuscrits de l'Arxiu del Palau, supervivents de l'antiga i noble casa Requesens, que per sort havia catalogat el malaguanyat P. Ignasi Casanovas.⁵ Tretze d'aquests manuscrits no se sap on van anar a parar, ni si s'han conservat. Després de la

1. Cf. Emili GRAHIT Y PAPELL, *Memoria sobre la vida y obras del escritor geroní Francesc Eximenis*, dins «La Renaxensa», III (1873), 185-188, 195-199, 208-212, 234-236, 256-260, 266-269. N'hi ha reedició al volum *Studia bibliographica* (Estudis sobre Francesc Eiximenis, I), Col·legi Unversitari de Girona – Diputació de Girona 1991, 1-40.

2. Jaume MASSÓ I TORRENTS, *Les obres de fra Francesc Eximeniç (1340?-1409). Essai d'una bibliografia*, dins «Anuari de l'Institut d'Estudis Catalans», III (1910), 588-692.

3. Fra MARTÍ DE BARCELONA, *Nous Manuscrits de fra Francesc Eiximenis*, dins «Estudis Franciscans», XXXVI (juliol 1925), 449-452; *Fra Francesc Eiximenis, O. M. (1340?-1409). La seva vida. Els seus escrits. La seva personalitat literària*, dins «Estudis Franciscans», XL (1920), 437-500.

4. Cf. David VIERA, *Manuscritos eximianianos no catalogados por J. Massó Torrents*, dins «Estudios Franciscanos» 80 (1979) 157-165; *Más sobre manuscritos, incunables y ediciones raras de la obra de Francesc Eiximenis*, dins «Archivo Ibero Americano», 47 (1987), 57-62; *El lector esperado y el lector verdadero de Francesc Eiximenis (ca. 1330-1409): siglos XIV-XVI*, dins «Boletín de la Sociedad Castellonense de Cultura», LXXVIII (2002), 343-350.

5. Ignasi CASANOVAS, *Còdex de l'Arxiu del Palau*, dins «Revista de Bibliografia Catalana», 9 (1906), 5-42.

guerra, només tres foren retornats als seus antics propietaris, els religiosos jesuïtes. Dels altres, cap notícia. Entre els setze manuscrits desapareguts hi havia un exemplar del *Regiment de Prínceps* o *Dotzè del Crestià*, qui sap si de finals del s. XIV i qui sap si complet; també hi havia un exemplar amb els llibres I-V de la *Vida de Jesucrist* i un altre amb els llibres VIII-X de la mateixa obra. D'aquests tres còdexs eiximenisians, doncs, n'han quedat les notes descriptives de Massó i de Casanovas, i la incomoditat del record de la seva desaparició. D'uns anys ençà, dels dos mss. perduts de la *Vida de Jesucrist* hom ha pretès que n'ha aparegut un a la biblioteca de la Reial Acadèmia de Bones Lletres de Barcelona.⁶ Però ja es veurà que això no és cert.

El mateix any 1936 i el mes de juliol també desaparegué entre flames el manuscrit d'Eiximenis conservat a l'arxiu de Santa Maria del Mar, amb còpies de la *Doctrina Compendiosa* i del *Cercapou*.

A la Biblioteca del Seminari de Girona s'hi troben a faltar el *Libre dels àngels* i la *Vida de Jesucrist* del menoret gironí. Aquesta pèrdua és tant més de doldre que no sembla tenir cap relació amb els fets del 1936. En efecte, els manuscrits de la Catedral, de l'església de Sant Feliu i del Seminari de Girona foren salvats de la destrucció i del lladrocini per Jordi Rubió i Balaguer i Pere Bohigas, aleshores respectivament director de la BC i conservador dels mss. de la mateixa el segon.⁷ Del fons de la Biblioteca del Seminari no consta enlloc que en desapareguessin sèries completes ni elements aïllats, ni, després de la guerra civil, en ésser retornats els manuscrits, no hi hagué reclamacions. Però el fet és que els dos manuscrits eximenisians del Seminari de Girona descrits per Massó a començaments del segle XX i salvats per Rubió, Bohigas i pels responsables de la Biblioteca de Girona entre 1936 i 1939, ara no hi són i ningú no sap dar raó ni tan sols d'a partir de quin moment s'hi trobaren a faltar.

A Vic no hi va haver desaparicions de manuscrits, ans, segons sembla, només algun trasllat. A l'Arxiu Municipal de la capital ausonenca s'hi custodiaven, ultra dos manuscrits més, un exemplar de la *Vida de Jesucrist* i un altre de la *Doctrina compendiosa* d'Eiximenis.⁸ A partir de l'any 1980 es va fer públic

6. Cf. Glòria SABATÉ, Lourdes SORIANO, *D'inèdits i trobats: el Llibre dels àngels, la Vida de Jesucrist de Francesc Eiximenis i el context de la seva difusió*, dins «Boletín de la Real Academia de Buenas Letras de Barcelona», XLIX (2003-2004), 447-461, especialment 459-460.

7. En la còpia de l'*Inventari dels manuscrits procedents d'incautacions que formen part de la Biblioteca de Girona*, redactat per Pere Bohigas i Balaguer el 1937, còpia actualment adjunta al catàleg-inventari de la biblioteca i secretaria capitular de la Seu gironina, catàleg redactat el 1935 per l'aleshores canonge doctoral dr. Josep Morera i Sabaté, hom hi troba especificats: «178. EIXIMINIS, Llibre dels Àngels. S. XV (2ª meitat). VI-I-11» i «179. EIXIMINIS, Vida de Jesucrist (fragment). S. XV. VI-I-12», numerats i inventariats entre els altres manuscrits del Seminari Conciliar de Girona que passaren a la biblioteca de la ciutat.

8. Cfr. J. SERRA I CAMPDELACREU, *El Archivo Municipal de Vich*, Vich 1879, p. 59-60. A més dels dos còdexs eximenisians, la ciutat de Vic custodiava un exemplar de la traducció de Valeri Màxim feta per fra Antoni Canals i la traducció al català de la versió llatina de les *Ètiques*

que un d'aquells manuscrits guardats anteriorment a l'Arxiu Municipal era a la Biblioteca Episcopal.⁹ Actualment es pot comprovar que també hi ha els altres tres,¹⁰ entre els quals figuren els dos manuscrits eximenisians esmentats, la qual cosa no és al capdavant una notícia negativa, comparada amb les desgràcies de Barcelona i Girona i les que ara vénen.

Malauradament, també hi ha hagut circumstàncies històriques allunyades de la península ibèrica que han estat nefastes per a un altre manuscrit d'Eiximenis. Segons notícia donada per WITTLIN,¹¹ el manuscrit Q-1-7 de l'opuscle *Scala Dei*, conservat a la Biblioteca Imperial de Sant Petersburg, ja no hi és. Aquest còdex formava part de la col·lecció Zaluski, que el s. XVIII, en el moment de la partició de Polònia, els tsars havien fet traslladar de Varsòvia a la capital russa del Bàltic; retornada la col·lecció per Lenin després de la primera guerra mundial, els manuscrits que la formaven foren donats de baixa en la biblioteca petersburguesa; però el bombardeig alemany sobre Varsòvia del 1944 la destruï, havent-se'n salvat molt pocs exemplars.¹² De manera que, en tot cas, caldria rastrejar el manuscrit d'Eiximenis entre les relíquies d'aquella desgraciada col·lecció.

De l'Arxiu Capitular de Saragossa foren robats els anys cinquantes i seixantes del segle passat, ultra altres manuscrits, els dos eximenisians que custodiava: un manuscrit incomplet de la *Vida de Crist*, en català, i una còpia del *Pastorale*. L'autor del robatori fou un antiquari sicilià, de nom Enzo Ferraiuoli, que enganyà miserablement el responsable de l'arxiu capitular, del tot incaut d'altra banda, i depredà de dalt a baix el dipòsit, molt ric en manuscrits grecs. Posteriorment alguns dels manuscrits robats a Saragossa han aparegut en biblioteques universitàries americanes, sense que per ara, segons les informacions disponibles, se sàpiga res del manuscrit del *Pastorale* d'Eiximenis, ni de la majoria dels altres que foren robats.¹³ En canvi, el ms. de la *Vida*

d'Aristòtil, feta per Brunetto Latini. Encara va veure i descriure sumàriament els quatre manuscrits J. MASSÓ I TORRENTS, *Manuscrits catalans de Vich*, dins «Revista de Bibliografia Catalana», II (1902), 229-235, el qual va reprendre la descripció dels dos manuscrits eximenisians en J. MASSÓ I TORRENTS, *Les obres...* Molt més ençà, quan l'any 1929 el P. Martí de Barcelona publicava el text de la *Doctrina compendiosa*, esmentava pacíficament el ms. que en posseïa l'Arxiu Municipal de Vic (cf. FRANCESC EIXIMENIS, *Doctrina compendiosa*, text i anotació pel M. Martí de Barcelona, O. M. Cap., Ed. Barcino ENC, Barcelona 1929, 15).

9. Es tracta del ms. de les *Ètiques* d'Aristòtil arromançades per Brunetto Latini: cfr BRUNETTO LATINI, *Llibre del Tresor. Versió catalana de Guillem de Copons*, a cura de Curt WITTLIN, vol I, Ed. Barcino ENC, Barcelona 1980, 68-69.

10. Cf. Jaume DE PUIG OLIVER, *Desparició, emergència i intent de reconstrucció d'un manuscrit videntí vigatà*, dins «Arxiu de Textos Catalans Antics», 22 (2003), 309ss.

11. Curt WITTLIN, *De Lo libre de les dones a l'Escala Dei*, dins «Actes del Tercer Col·loqui d'Estudis Catalans a Nord-Amèrica. Toronto 1982», P. A. M. 1983, 146.

12. Cf. Paul Oscar KRISTELLER, *Iter Italicum*, vol. VI, p. 179a.

13. Cf. [Pascual GALINDO], *Manuscriptos, incunables, raros (1501-1753)*, Zaragoza, Librería general 1961, p. 6: «13 *Vita J. Christi...* (83 capítulos) [fr. Franciscus EXIMENIÇ] – Ms. en

de Crist robat a Saragossa serà descrit en el segon lliurament d'aquest catàleg, ubicat i conservat ara en la Biblioteca March de Palma de Mallorca, sempre dins els dominis de la Corona d'Aragó.

El 1944 Pere Bohigas feia saber que durant el seu viatge a Mallorca de dos anys abans havia pres nota que a la biblioteca del marquès de Vivot hi havia un manuscrit amb un exemplar del *Pastorale* d'Eiximenis, ocupant els folis 1r-67r, seguit del *Tractatus de potestate papae* d'Agustí de Roma o d'Ancona o encara Agostino Trionfo, i de dues obres més de matèria eclesiàstica.¹⁴ En aquests moments hem estat assabentats per qui ho pot saber que el manuscrit al·ludit no és en aquella biblioteca o no s'hi troba, que ve a ésser igual. De manera que, si això era cert, cal concloure que les biblioteques privades passen per les mateixes estranyes vicissituds que afecten l'estabilitat i la integritat de les públiques. La referència que dóna Bohigas del manuscrit eiximenisià i dels altres que va veure a Can Vivot, assenyalant la foliació, convenç de la veritat de l'existència de la peça. El fet que ara no s'hi trobi recau din un àmbit de naturalesa privada que voldríem respectar estrictament.

Massó i Torrents i el P. Martí de Barcelona treballaren amb els instruments que eren al seu abast. Ja a partir dels anys centrals del segle XX, la publicació de nous catàlegs de biblioteques enriqueix encara, i de molt, la llista dels manuscrits eiximenisians. Des de la Biblioteca de Catalunya, Pere Bohigas actualitzà sense torbar-s'hi el catàleg de manuscrits catalans iniciat sota els auspicis de la Fundació Patxot. Els trasbalsos del 1936 i la part que Agustí Duran i Sanpere, Jordi Rubió i el mateix Pere Bohigas, per indicació de les més altes instàncies de la Generalitat de Catalunya, prengueren en la preservació del patrimoni bibliogràfic català, permeteren a Bohigas d'accedir al coneixement de nous manuscrits d'Eiximenis, assenyaladament els tres custodiats a l'Arxiu de la Catedral de Girona, que havien passat desapercbut a Grahit, a Massó i Torrents i al pare Martí de Barcelona. Villanueva havia esmentat un d'aquests manuscrits i callat sobre els altres;¹⁵ per circumstàncies

catalán – 273 ff. – 2 cols. – 31 × 23, piel s/t.». *Ib.*, p. 12: «58 XIMENITZ, fr. Franc. [a] – *Ad Hugonem episcopum Valentinum...*, de clero..., de dignitate episcopali..., de officio pastoralis – 74 ff. – sin fol. – perg. y pap. – 2 cols. – 2 tintas – capital ilum. – letra gót.- 1480?.- b) *Regula pastoralis*» b. Gregorii pape.- 42 ff.- sin núm.- perg. y pap.- 2 cols.- 3 tintas – letra itál.- capitular (*sic*) dibujada – mayúsculas de párrafo dibujadas – 1473- Cesarauguste.- c) Tract. B. Bernardi... de *Consideratione*... - Cód. a 2 cols.- 3 tintas – Capitales dibujadas – 28 ff. sin núm. – Perg. y pap.- letra itál.- 1470? – Cesarauguste? – 30 × 22 – gamuza s/t». L'opuscle de Galindo, púdicament anònim i sense pròleg ni nota explicatòria de cap mena, conté la llista dels llibres manuscrits, incunables i rars expoliats de la Biblioteca Capítular de Saragossa, i serveix de taula de referència per a possibles identificacions dels exemplars robats, a mesura que van apareixent, gairebé sempre a Amèrica.

14. Cf. Pere BOHIGAS, *Fondos manuscritos de Bibliotecas de Mallorca*, dins «Biblioeconomía», I (1944), 87.

15. Jaume VILLANUEVA, *Viage literario a las Iglesias de España*, vol. XII, p. 121, esmenta només com a present a la biblioteca de la Seu gironina el *Libre de bon regiment dels officis*, «que

que seran exposades en un altre treball, tals manuscrits han estat rigorosament desconeguts dels estudiosos.¹⁶ Després de la guerra dels Tres Anys, encara han aparegut nous manuscrits¹⁷ i nous fragments,¹⁸ alguns d'aquests darrers relíquies d'obres eximenisianes desballestades i emprades a trossos com a coberta de llibres o lligalls; altres, com és ara les interpolacions de la *Vida de Crist* eximenisiana en traducció castellana medieval en alguns exemplars manuscrits de la traducció castellana del segle XV del *Flos Sanctorum*, continuades després en les edicions incunables, demanen encara un estudi aclaridor de la naturalesa d'aquests textos.¹⁹ De manera que, amb guanys i pèrdues, a hores d'ara, i prenent com a referència el gran catàleg de Massó del 1909, ja és possible de fer una valoració centenària del que ha estat l'accés al coneixement dels manuscrits d'Eiximenis, almenys des d'un punt de vista simplement quantitatiu.

En efecte, descomptades en el catàleg de Massó les entrades referents a edicions i a manuscrits només coneguts perquè apareixen en inventaris antics o en notícies escadusseres, aquell catàleg descrivia 123 testimonis reals de l'obra d'Eiximenis, custodiats en biblioteques públiques o posseïts en el moment de la seva redacció per antiquaris que després els han venuts, generalment i per sort, a institucions catalanes. El P. Martí de Barcelona assenyala 17 nous manuscrits eximenisians guardats en biblioteques o arxius estrangers. David Viera, Josep Perarnau, Jesús Alturo i Perucho, Sergi Gascón i

entiendo sea la del célebre Eiximeniz», encara que el podia haver confós amb l'exemplar del *Regiment de prínceps*, versió catalana de l'obra homònima de Gil de Roma, avui ms. 10 de la Biblioteca del Seminari.

16. Quan l'any 1929 el pare Martí de Barcelona edità la *Doctrina Compendiosa* d'Eiximenis, no esmentava per res el ms. de la Catedral gironina, que li va passar totalment per alt. Val a dir que, no obstant la bibliografia publicada després de la guerra dels Tres Anys sobre la formació de la biblioteca de la Catedral de Girona (cf. Lluís BATTLE I PRATS, *La Biblioteca de la Catedral de Gerona desde su origen hasta la imprenta*, Girona, I. E. G. 1947, 93-107; reeditat dins Id., *La cultura a Girona de l'Edat Mitjana al Renaixement*, Girona, I. E. G. 1979, 87-231; Jaume MARQUÈS CASANOVAS, *La biblioteca de la Catedral de Gerona*, dins «Revista de Gerona», 35 [1966], 38-41; *El «Scriptorium» de la Seo de Gerona*, dins *ib.*, 73 [1975] 38-41; Josep PERARNAU I ESPALT, *La donació de la biblioteca d'Arnau des Colomer i la fundació de la «libreria Sedis» de Girona (1397-1411)*, dins «ATCA», 2 [1983], 171-239; *Notícies sobre la «lectura sedis» de la catedral de Girona en la primera meitat del segle XIV*, dins «Revista Catalana de Teologia», IX/1 [1984], 183-200), per ara no es pot dir res de concret sobre el moment en què els dits manuscrits eximenisians s'hi van incorporar; com s'ha constatat ara mateix, Villanueva només esmentava que n'hi havia vist un, i es tracta amb tota probabilitat d'un que ara és al Seminari, és a dir, d'un manuscrit que no és d'Eiximenis.

17. Cf. infra nota 20.

18. Per no moure'ns d'aquest anuari, cf. Josep PERARNAU, *Un fragment del Llibre dels Àngels de Francesc Eiximenis traduït a l'aragonès*, dins «ATCA», IV (1985), 187-212; *Un fragment del Liber Sermonum de Francesc Eiximenis*, dins «ATCA», 10 (1991), 284-292.

19. Cf. Jaume DE PUIG I OLIVER, *La Vida de Crist de Francesc Eiximenis i el Flos Sanctorum castellà*, dins «Revista Catalana de Teologia», XXX/1 (2005), 91-116.

altres n'hi han afegit alguns més. En aquest moment tenim situats 190 testimonis manuscrits reals de les obres d'Eiximenis i de les atribuïdes, inclosos aquells manuscrits —no massa nombrosos— que només en transmeten fragments i les traduccions de què fou objecte. En relació amb el catàleg de Massó hom ha guanyat 67 manuscrits; en relació amb el del P. Martí hom n'ha guanyats 50, i la recerca no és acabada. Massó va veure manuscrits que per a nosaltres ja només són un record. Sense compensar i potser equilibrant les pèrdues, en ple segle XX ha estat possible saber que un altre exemplar de la *Vida de Crist* era en mans privades a Tarragona.²⁰ Per tant, és evident que en el transcurs del darrer centenari hi ha hagut un progrés substancial en el coneixement dels textos d'Eiximenis. En aquest sentit, la publicació de l'inventari de manuscrits de la Biblioteca Nacional de Madrid, de la del Palau Reial de la mateixa ciutat, de biblioteques universitàries d'arreu del món i de moltes altres institucions de recerca han estat decisives per a enriquir el coneixement dels testimonis escrits que han subsistit de l'obra d'Eximenis; això sense tenir en compte que diverses contribucions dels darrers anys han permès de tenir una idea molt més rica del que fou l'obra del menoret gironí i la seva recepció.²¹ Per aquest sol motiu potser ja valia la pena d'emprendre una nova redacció del catàleg dels manuscrits d'un autor català medieval que, si les coses han d'anar bé, serà finalment acabat d'editar en el curs del segle vint-i-unè.

D'altra banda, la inexistència de catàlegs sistemàtics i fiables de les col·leccions de manuscrits de moltes biblioteques importants —mancança tothora només resolta en part pels catàlegs *on line*—, havia impedit que hom pogués

20. Els hereus de J. S. Fàbregas i Domingo, de Tarragona, posseïen un exemplar manuscrit de la *Vida de Crist* de Francesc Eiximenis, adquirit abans del 1914, segons notícia donada per Miquel ARBONA, *Un nuevo manuscrito de la «Vita Christi» de Eiximenis*, dins «Estudios Franciscanos», 62 (1961), 411-414.

21. A més dels treballs ja citats de MASSÓ, del P. MARTÍ DE BARCELONA i dels que citarem en la bibliografia de cada manuscrit o grup de manuscrits, cf. Agustí DURAN I SANPERE, *Notícia de llibres en inventaris de Cervera*, dins «BBC», IV (1917), 127-135; Eduard JUNYENT I SUBIRÀ, *Repertorio de noticias sobre manuscritos catalanes entresacadas de algunos inventarios de la Curia Fumada de Vic*, dins «AST», 16 (1943), 57-86; Josep M. MADURELL I MARIMON, *Manuscrits eximenians. Petit repertori documental*, dins «Miscel·lània Martínez Ferrando», Madrid 1968, 291-313; Gabriel LLOMPART I MORAGAS, *El llibre català a la casa mallorquina (1350-1550)*, dins «AST», 48 (1975), 193-240; 49-50 (1976-1977) 57-114; Curt WITTLIN, *Extrets d'obres d'Eiximenis copiats i amplifcats per Jaquet de Marville en un manuscrit de Santes Creus*, dins «BRABLLB», XLII (1989-1990), 313-339; Jocelyn N. HILLGARTH, *Readers and Books in Majorca 1229-1550*, I-II (Documents, Études et Répertoires publiés par l'Institut de Recherche et d'Histoire des Textes), París 1991; Josep A. IGLESIAS, *Llibres i lectors a la Barcelona del segle XV. Les biblioteques de clergues, juristes, metges i altres ciutadans a través de la documentació notarial (anys 1396-1475)*, 2 vols., Universitat Autònoma de Barcelona 1996, tesi doctoral en curs de publicació; Josep M. LLOBET I PORTELLA, *Llibres esmentats en alguns inventaris notariais cervenins del segle XV*, dins «ATCA», 16 (1997), 412; Jesús ALTURO PERUCHO, *Noves dades sobre la difusió de Lo libre de les dones de Francesc Eiximenis*, dins «Quaderns de la Selva», 13 (2001), 255-267.

procedir a inventariar de manera conjunta els nombrosos manuscrits que transmeten les traduccions de les obres d'Eiximenis al francès i al castellà, i els fragments de les traduccions llatines, aragoneses i en castellà modern que han arribat fins avui. L'esforç obstinat de traducció de les obres d'Eiximenis i la curiositat que han desvetllat, fins i tot al llindar de l'edat contemporània i per causes molt diverses, obre una panoràmica immensa per als estudis eiximenisians, violentament contraposada al mínim o en tot cas molt limitat esforç d'edició crítica de l'obra original. El desinterès afecta igualment les traduccions castellanques i franceses, potser com a conseqüència de la manca d'edicions de les obres originals catalanes. La difusió internacional de l'obra d'Eiximenis és un cas únic en la literatura catalana medieval i en la peninsular, però això no ha pas estat un al·licient per a contorbar la inacció que ha tingut vigència en relació amb l'obra d'Eiximenis.²² Voldríem creure que en el cas dels estudis catalans això només és degut a factors relacionats amb les forçades intermitències contemporànies de la vida política i cultural.

En contrast amb el marasme que intentem evocar, la recerca dels darrers anys ha donat resultats espectaculars pel que fa a l'obra del menoret. Una obra en català, el *Tractat d'usura*, i dues en llatí, les *Allegaciones* i els *Sermones*, s'han d'afegir al catàleg d'obres originals d'Eiximenis. El mateix que va descobrir i publicar el *Tractat d'usura*, Josep Hernando, acaba de fer una contribució decisiva a l'estudi de la difusió primerenca dels manuscrits d'Eiximenis a la ciutat de Barcelona.²³ A desgrat de la importància intrínseca de Barcelona com a centre de cultura, els arxius barcelonins són arxius locals, i hom desitjaria que l'esforç de buidatge emprès per Hernando tingués continuïtat en altres arxius catalans, sense oblidar els valencians, naturalment, puix que a València l'acció del menoret no fou pas precisament anodina. La descoberta del *Tractat d'usura* i el darrer treball d'Hernando demostren: a) que Eiximenis fou llegit, àdhuc caldria dir molt llegit i copiat, ja a partir de l'últim decenni de la seva

22. Diversos síntomas són premonitors d'un canvi. Ens referim als treballs de Carmen CLAUSELL NÁCHER, que el 1993 presentava a la UAB una tesina de llicenciatura consagrada a *La transmisión castellana del Libro de las donas de Francisc Eiximenis: el Libro de las donas y el Carro de las donas (1542)*; poc després publicava *Francisc Eiximenis en Castilla. I. Del Libro de las donas al Carro de las donas*, dins «BRABLB», 45 (1995-1996), 439-464; *El P. Carmona OFM, confesor de Adriano VI y probable traductor del Libro de las donas de Francisc Eiximenis*, dins «Archivum Franciscanum Historicum», 89 (1996), 287-305; quan aquest article ja era a la impremta, acaba d'aparèixer *Carro de las donas (Valladolid, 1542). Estudio preliminar y edición anotada*, Colección Espirituales Españoles, Serie Maior, Fundación Universitaria Española-Universidad Pontificia de Salamanca 2009. Tampoc no podríem passar per alt el treball de Raquel ROJAS FERNÁNDEZ, *Varia fortuna de la obra de Francisc Eiximenis: las traducciones castellanas y el manuscrito de las Reales Descalzas de Madrid*, dins «Actes del Trezè Col·loqui Internacional de Llengua i Literatura Catalanes. Universitat de Girona 8-13 de setembre de 2003», vol. III, Barcelona, P. A. M. 2007, 363-378.

23. Cf. J. HERNANDO I DELGADO, *Obres de Francisc Eiximenis en biblioteques privades de la Barcelona del segle XV*, dins «ATCA», 26 (2007), 385-568.

vida; *b*) que el debat sobre l'autenticitat d'algunes obres del menoret considerades espúries s'ha de plantejar sobre bases més contrastades; *c*) que una considerable quantitat d'exemplars de les obres grans d'Eiximenis —*Crestià, Àngels, Dones, Vida de Crist*— eren copiades i corrien per la Barcelona dels anys inicials, centrals i finals del s. XV, fins i tot una segona part de la *Vita Christi* en llengua francesa, la qual cosa corrobora que els exemplars que han arribat fins a nosaltres —bo i essent nombrosos— són una ínfima part dels que van existir, com ja es deduïa de les informacions del catàleg de Massó; *d*) reapareixen obres posades sota el nom d'Eximenis, desconegudes en exemplar fins avui: *Breviari d'amors, Santoral*,²⁴ *Metaphysica*.

Tot això implica que els estudis eiximenisians són a les beceroles. Eiximenis és un figura que obliga a projectar l'estudi de la nostra literatura enllà de les fronteres nacionals. La manera com fou traduït i utilitzat dins i fora del marc de la Corona d'Aragó hauria d'aportar pistes per a entendre millor el pes i la projecció de la literatura catalana fora del seu àmbit estRICTE. La difusió d'Eiximenis a França i a Castella potser pot ajudar a entendre com els catalans vam projectar algunes obres de la nostra literatura també a Itàlia. A hores d'ara, i descomptant els manuscrits fragmentaris, els desapareguts i els qui es troben en mans privades, coneixem 18 manuscrits catalans del *Llibre dels Àngels*, tots del segle XV, llevat potser d'un o dos; per al mateix període, en coneixem 22 de la traducció francesa, contra set de la castellana. Dels manuscrits francesos, un és datat el 1427, quan la majoria dels manuscrits catalans conservats encara no s'havien escrit. El fet és espectacular, encara que no se li hagi prestat cap atenció. Publicat aquest nostre catàleg —previsiblement en dues etapes— i els altres que sens dubte apareixeran, caldrà procedir a una seriació cronològica dels diversos manuscrits de tot el *corpus* eiximenisià, com a preludi dels treballs que hauran de venir. Avui ja no es pot dubtar que el text crític de les obres catalanes d'Eiximenis que foren traduïdes en altres llengües s'haurà de constituir amb l'ajuda d'aquestes traduccions. Això sol obre una panoràmica d'interessos i responsabilitats de primer ordre, sense comptar amb l'estudi dels ambients on van prosperar les traduccions, la influència que van tenir,²⁵ els alts i baixos de llur difusió i la continuïtat en les impressions incunables i cinccentesques. Ja és hora d'abolir definitivament la idea del caràcter apendicular de la literatura catalana, que de manera més o menys somorta encara va fent la viu-viu en determinades mentalitats, idea que ha infectat els estudis de catalanística del segle XIX ençà i ha estat tristament consolidada per algunes desgràcies fatídiques. Eiximenis és l'autor

24. Hom es pregunta si el *Santoral* no hauria d'ésser identificat amb un volum de *Sermones* d'Eiximenis.

25. No voldríem passar per alt en aquest punt el treball de Cebrià BARAUT, *L'Exercitatori de la vida espiritual de Garcia de Cisneros et le Tractat de Contemplació de Francesc Eiximenis*, dins «*Studia Monastica*», 2 (1960), 233-265, pel seu caràcter pioner.

català internacional per excel·lència, en el moment de la desclosa de l'Humanisme i de la projecció catalana sobre la Itàlia peninsular. El frare gironí es va configurant com un revulsiu potent contra la inacció i la manca de curiositat.

En el moment que diverses edicions crítiques de l'obra catalana d'Eiximenis semblen encaminades a una esperada bona fi,²⁶ el nostre catàleg no aspira a ésser res més que un instrument pràctic i un recordatori. Instrument d'informació bàsica, susceptible, és clar, d'ésser enriquit amb aportacions de tot ordre. I recordatori de la vastitud dels aspectes que conflueixen en l'obra d'Eiximenis, perquè els seus estudiosos no perdin mai de vista les múltiples dimensions en què va fructificar. La modèstia és de rigor en els estudis eiximenisians, sobretot quan Josep Hernando acaba de demostrar palpablement que de l'obra d'Eiximenis no se'n pot tancar ni el catàleg.

Per tant, aquest treball voldria ésser un simple moruny que continua els que el seu dia van plantar els treballs de Jaume Massó i Torrents, el P. Martí de Barcelona, Martí de Riquer i tants altres, i espera ésser oportunament continuat, succeït i millorat. Per això ens limitem a temptejar la panoràmica actual relativa al món dels manuscrits eiximenisians, on hi ha hagut les alteracions al·ludides, obviant expressament qualsevol referència a les edicions incunables i cinc-centesques, món intrínsecament complementari del món dels manuscrits, el qual, en tot cas, necessita el seu propi catàleg, si es vol tenir una panoràmica objectiva de la difusió de l'obra d'Eiximenis i de les seves traduccions, amb un balanç objectiu dels moviments que s'hagin produït en aquest univers. Des d'un bell principi, doncs, som conscients que aquest treball necessita ésser complementat amb una recerca bibliogràfica laboriosa, que arribi fins a les últimes ramificacions de tots els textos del menor gironí.

Avui ja hi ha més que símptomes clars de la florida d'estudis eiximenisians que esclatarà durant els anys vinents. Malgrat que la major part de l'obra del franciscà no es pot llegir en condicions normals, això no ha pas impedit que els estudiosos hagin començat a desvelar aspectes que, en un cert sentit, són independents dels textos, i, en un altre sentit, són aspectes premonitoris de la feina que demanarà Eiximenis. S'han descobert manuscrits nous, fragments nous, formats nous en la difusió de l'obra d'Eiximenis, de tipus antologia.²⁷

26. Sergi Gascón va llegir el 21 de febrer del 1992 a la UAB la tesi doctoral *Edició crítica del Llibre els Àngels (1392). Introducció, text, notes, índexs i apèndix*, tesi dirigida per la dra. Lola Badia. Anteriorment, l'any 1988 havia dut a terme sota la mateixa direcció uns *Estudis de manuscrits i incunables catalans del Llibre dels Àngels (1392) de Francesc Eiximenis*. Ambdues obres resten inèdites, per bé que consultables al Departament de Filologia Catalana de la Facultat de Lletres de la UAB. L'edició crítica de la *Vida de Crist*, a cura d'Albert Hauf, fa temps que fou anunciada per Curt WITTLIN en el BRABLLB XLI (1987-1988), 165 nota 6.

27. Cf. Jaume DE PUIG I OLIVER, *Més nous textos catalans antics de la «Biblioteca Capítular y Colombina» de Sevilla*, dins «ATCA» 20 (2001) 453-477; Tomàs MARTÍNEZ ROMERO, *El germen d'un volum antològic eiximenià sobre comportament cívic*, dins «ATCA», 25 (2006), 507-514.

També és clar que sense el remuc i la meditació assídua dels textos no es pot anar gaire lluny en aquests estudis. Treure l'entrellat del procés de formació del *corpus* dels manuscrits d'Eiximenis —originals, textos atribuïts, traduccions, textos perduts o esgarriats— serà una operació llarga i complicada. Però permetria d'estirar els fils de la primera recepció i de la influència de l'obra del menoret amb un detall que en aquests moments només som capaços d'imaginar amb vaguetat. Tot i el gran handicap que suposa la inaccessibilitat dels grans textos eximenisians, ja es comença a veure que Eiximenis no passà gens desapercebut als seus contemporanis, fossin connacionals o no. Estem segurs que la recerca dels anys vinents, a mesura que els textos encara inèdits vagin emergint, farà visible que Eiximenis fou un pes pesat de la cultura del seu temps, i que els seus contemporanis en foren conscients. No és per casualitat que, encara que això pugui semblar paradoxal, Eiximenis fou traduït fins i tot al català. També és evident que l'obra del menoret incideix molt en el camp de l'espiritualitat del seu temps. Assenyalar l'amplitud i l'exactitud de les seves fonts, fer la llista dels seus interessos essencials i estudiar la seva influència posterior pot aclarir molts episodis de la història medieval i moderna, i no exclusivament de la peninsular. Tantes i tantes qüestions només es podran formular de manera pertinent a la vista de l'obra completa eximenisiana, editada correctament i, en les obres que calgui, críticament compulsada amb les traduccions que se'n feren.

Hem organitzat el nostre catàleg seguint el model de descripció divulgat en aquest anuari i proposat en detall ara fa uns deu anys.²⁸ Quan el lector constati que en la descripció dels diversos manuscrits ometem algun ítem d'aquell esquema, és pregat d'entendre que l'ítem o els ítems omesos no tenen aplicació en aquell cas. Per exemple, sempre ens hem estrompassat l'ítem relatiu als palimpsests, perquè no hi ha, per ara, palimpsests d'Eiximenis. D'altra banda, el nostre esquema té un ítem per recollir els diversos testimonis d'un manuscrit determinat; donem aquesta relació, quan és el cas, en el primer manuscrit de cada obra i l'ometem en els altres. La bibliografia que es dona per a cada peça literària present en els manuscrit és la relativa a l'estudi o a l'edició parcial de textos de la peça considerada; és la bibliografia que hem conegut sobre aquests textos, i no pretén en cap cas ésser una bibliografia exhaustiva. Quan una obra d'Eiximenis és representada per manuscrits diversos, la bibliografia es dona en la descripció del primer de la sèrie i s'omet en els altres, si ja no és que hi hagi bibliografia específica —descripcions, edicions senceres o parcials— de determinats manuscrits. Només en un aspecte ens apartem del model. Com el lector podrà comprovar, el model preveu tipus de ratllats d'una certa complexitat. La nostra experiència ens obliga a reconèixer que els ratllats complexos són més aviat escassos en els manuscrits que

28. Cf. «ATCA», 17 (1998), 296-298.

hem examinat. Per això, en comptes de recórrer a les fórmules indicades en el model, donem el número de línies reals que hi ha al manuscrit, que solen ésser les línies de justificació de la caixa d'escriptura, amb escasses excepcions.

Els darrers anys, i d'una manera irreversible, els grans dipòsits de manuscrits —i, a imitació d'ells, els petits— allunyen l'estudiós tan com poden de la consulta directa dels còdexs. Primer ofereixen amablement la consulta de la peça desitjada en microfilm o en altre suport artificial. Després, mitjançant guants blancs impol·luts, allunyen les mans de l'investigador de la peça servida *in re*. Després, encara, vigilen amb ull de milà qualsevol moviment suspecte —i ho són tots— de manipulació del manuscrit. Fan bé, perquè avui dia els grans i els petits dipòsits d'aquestes rareses bibliogràfiques estan sotmesos a una pressió creixent de demanda. Però el fet impedeix a vegades d'extreure informacions que l'investigador veu que són davant el seu nas i que no té manera d'acabar d'escatir. L'estudi dels plects, de les filigranes, dels recursos emprats per a la construcció de la caixa d'escriptura i, en general, de tots aquells elements que necessitarien ésser dilucidats amb calma i recorren a vegades a l'ajut de la transparència induïda, tot plegat avui té mala peça al teler. Només molt excepcionalment els establiments bibliotecaris i arxivístics donen facilitats, considerades per ells extraordinàries, al pobre investigador, mentre aquest es va carregant de mala consciència a l'esguard de la conservació del patrimoni públic. L'evocació d'aquestes realitats ve a tomb en aquest punt, perquè no podríem tenir la pretensió de pensar que no hauran tingut cap influència en les condicions del nostre treball. I és una llàstima, perquè si fos possible d'explorar a fons i amb tots els mitjans els manuscrits catalans que ara es troben dispersats als quatre vents, també hauria estat possible d'enriquir de manera substancial els instruments de treball de què ara disposem sobre filigranes, estils de plegatges i altres particularitats que afecten el món del manuscrit català. Si mai la situació actual canviava per bé, aquest catàleg, adequadament millorat i corregit, també hi podrà guanyar.

En aquest primer lliurament hi hem recollit dues de les obres originals d'Eiximenis escrites en català, el *Tractat d'usura* i les quatre parts del voluminós *Crestià*, a més de les dues *Lletres* d'Eiximenis conservades en autògraf. Tant d'aquest lliurament com del que el seguirà n'hem exclòs aquells manuscrits que aporten textos, generalment fragmentaris, copiats d'una o altra edició d'estampa, ni que sigui de les edicions incunables, atès que el propòsit d'aquest catàleg no és oferir una enciclopèdia de manuscrits eiximenisians, sinó un punt de referència per al treball crític sobre el text d'Eiximenis.²⁹ El segon lliurament serà dedicat a la resta d'obres originals d'Eiximenis en català —*Llibre dels Àngels*, *Llibre de les dones*, *Vida de Crist*—, a les refoses que va fer Eixi-

29. Hem fet una possible excepció en un sol cas, el ms. A-50 de l'IMHC de Barcelona, perquè, tal com exposem més avall, es pot dubtar si ha estat copiat d'un manuscrit o d'un incunable.

menis d'alguna obra seva, a les refoses que en van fer altres i a les obres originals escrites per Eiximenis en llatí, les traduccions de les seves obres en català, castellà, francès i llatí, i les obres que li han estat atribuïdes. Entre un i altre lliurament potser tindrem la sort que compareguin altres manuscrits i fragments d'obres eiximenisianes no tingudes en compte en aquest primer lliurament o en el que el seguirà. Si es donava el cas, li serà prestada l'atenció deguda en la forma convenient.

El lector veurà que en el catàleg no es dóna cap bel·ligerància als manuscrits i a les obres d'Eiximenis només conegudes per referència. Som conscients que l'obra d'Eiximenis és un problema obert en tots sentits, i una temptativa de catàleg no seria el lloc adequat per a tancar-lo. Per això tampoc no inclourem en cap dels dos lliuraments els títols d'obres d'Eiximenis revelats per notícies arxivístiques, per fiables que puguin ésser, però que ara com ara hom no ha pogut o no ha sabut identificar materialment amb cap manuscrit, incunable o edició antiga real i existent. Pel que fa als manuscrits eiximenisians de propietat particular, en cada cas es farà el que permetin les circumstàncies.

El final d'aquesta introducció només pot ésser una advertència al lector de bona fe. Constatarà que el món del manuscrit ho és tot menys una bassa d'oli. Els manuscrits corren, volen, cremen, són emparedats, desapareixen, emergeixen, van d'un continent a un altre i exciten un grapat de passions humanes. No hi ha individu ni institució immune als perills que els manuscrits, pel sol fet d'existir, desvetllen en l'avidesa dels homes. La descripció detallada d'aquests objectes preciosos pot ésser una arma contra el depredador, contra la incúria, contra la ignorància. Si comparem la nostra temptativa amb l'esplèndid catàleg de Massó i Torrents, del qual commemorem el centenari, el mateix any que s'escau el sisè centenari de la mort d'Eiximenis, comprovarem que les fallades poden provenir de qualsevol persona i de qualsevol organisme, privat o públic, laic o eclesiàstic. De moment, de catàleg a catàleg, hi ha hagut més guanys que pèrdues; ens hem de felicitar pels primers, hem de lamentar les segones. Com serà el catàleg que es farà d'aquí a uns quants anys? Reflectirà una estabilitat més gran en aquest món secret i trasbalsat dels manuscrits? Esperem, en tot cas, que els canvis que es registrin siguin per millora.

SIGLES

- AArxT = Arxiu Arxiepiscopal de Tarragona
- ACA = Arxiu de la Corona d'Aragó
- ACB = Arxiu de la Catedral de Barcelona
- ACG = Arxiu de la Catedral de Girona
- ACV = Arxiu de la Catedral de València
- ADB = Arxiu Diocesà de Barcelona
- AHMB = Arxiu Històric Municipal de Barcelona

- AMPP = Arxiu del Monestir de Sant Pere de les Puel·les
 AST = *Analecta Sacra Tarraconensia*
 ATCA = *Arxiu de Textos Catalans Antics*
 BAV = Biblioteca Apostolica Vaticana
 BBC = *Butlletí de la Biblioteca de Catalunya*
 BC = Biblioteca de Catalunya
 BL = British Library
 BNM = Biblioteca Nacional de Madrid
 BNF = Biblioteca Nacional de França
 BOFARULL = FRANCISCO DE A. DE BOFARULL I SANS, *Los animales en las marcas de papel*, Villanueva y Geltrú, Oliva impresor MCMX, 171 p.
 BR = Bibliothèque Royale
 BRABLLB = *Butlletí de la Reial Acadèmia de Bones Lletres de Barcelona*
 BRB = Biblioteca Reial de Brusel·les
 BRIQUET = Charles Moïse BRIQUET, *Les filigranes*, 4 vols., Leipzig 1923².
 BUB = Biblioteca de la Universitat de Barcelona
 BUUV = Biblioteca de la Universitat de València
 CASTRO = Manuel de CASTRO, OFM, *Manuscritos franciscanos de la Biblioteca Nacional de Madrid*, Valencia 1973, 844 p.
 CSIC = Consejo Superior de Investigaciones Científicas
 CCSL = Corpus Christianorum Series Latina
 Cincuenta años = *Cincuenta años de la antigua Biblioteca de Catalunya*, Biblioteca Central de la Diputación de Barcelona 1968, 226 p.
 DBA = *Diccionari Biogràfic*, 4 vols., Barcelona, Albertí Editor 1966-1970.
 CODOINACA = Colección de documentos inéditos del Archivo de la Corona de Aragón.
 DTC = *Dictionnaire de théologie Catholique*.
 DOMÍNGUEZ BORDONA = J. DOMÍNGUEZ BORDONA, *Catálogo de los manuscritos catalanes de la Biblioteca Nacional*, Madrid 1931, 181 p. + VIII làmines.
 DURAN = Eulàlia DURAN et al., *Repertori de Manuscrits Catalans (1474-1620)*, 4 vols., Barcelona, I. E. C. 1998-2008, 391, 793, 559, 492 p.
 E. N. C. = Els Nostres Clàssics
 GRAHIT = Emili GRAHIT Y PAPELL, *Memoria sobre la vida y obras del escriptor geroní Francesch Eximenes*, dins «La Renaxensa», III (1873), 185-188, 195-199, 208-212, 234-236, 256-260, 266-269. Citem segons la reedició continguda al volum *Studia bibliographica* (Estudis sobre Francesc Eiximenis, I), Col·legi Univesitari de Girona – Diputació de Girona 1991, 1-40.
 I. E. C. = Institut d'Estudis Catalans
 I. E. G. = Institut d'Estudis Gironins
 IGMBN = *Inventario General de Manuscritos de la Biblioteca Nacional*, Madrid 1953-2001, 15 vols.
 IMHC = Institut Municipal d'Història de la Ciutat de Barcelona.
 IVARS = Andreu IVARS I CARDONA, *El escritor fr. Francisco Eximénez en Valencia (1383-1408)*, dins «Archivo Ibero-Americano», XIV (1920), 76-104; XV

- (1921), 289-331; XIX (1923), 359-398; XX (1923), 210-248; XXIV (1925), 325-382; XXV (1926), 5-48, 284-333.
- MARTÍ, *Eiximenis* = Fra MARTÍ DE BARCELONA, *Fra Francesc Eximenis, O.M. (1340?-1409?)*. *La seva vida. Els seus escrits. La seva personalitat literària*, dins «Estudis Franciscans» XL (1928) 437-500.
- MARTÍ, *Notes descriptives* = Fra MARTÍ DE BARCELONA, *Notes descriptives dels manuscrits franciscans de la Biblioteca Nacional de Madrid*, dins «Estudis Franciscans» XLV (gener-juny 1933) 337-403.
- MARTÍ, *Nous manuscrits* = Fra MARTÍ DE BARCELONA, *Nous manuscrits de fra Francesc Eximeniç*, dins «Estudis Franciscans» XXXVI (juliol 1925) 449-452.
- MASSÓ I TORRENTS, *Manuscritos catalanes* = J. MASSÓ I TORRENTS, *Manuscritos catalanes de la Biblioteca de S.M. Noticias para un catálogo razonado*, Barcelona, Librería de Álvaro Verdguer 1888, 37 p.
- MASSÓ I TORRENTS, *Mss. catalans* = J. MASSÓ I TORRENTS, *Manuscrits catalans de la Biblioteca Nacional de Madrid*, Barcelona, «L'Avenç» 1896, 216 p.
- MASSÓ I TORRENTS, *Les obres* = Jaume MASSÓ I TORRENTS, *Les obres de fra Francesc Eximeniç (1340?-1409?)* *Essaig d'una bibliografia*, dins «Anuari de l'Institut d'Estudis Catalans» III (1910) 588-692.
- MASSÓ I TORRENTS, *Repertori* = Jaume MASSÓ I TORRENT, *Repertori de l'antiga Literatura Catalana. La Poesia*, vol. I, Barcelona, Editorial Alpha, MCMXXXII.
- MIQUEL ROSELL = Francisco X. MIQUEL I ROSELL, *Inventario General de Manuscritos de la Biblioteca Universitaria de Barcelona*, Madrid 1958-1969, vols I-IV.
- MOREL FATIO, *Catalogue* = Alfred MOREL FATIO, *Catalogue des manuscrits espagnols et des manuscrits portugais*, Paris, Imprimerie Nationale 1892.
- PL = *Patrologia Latina*
- PICCARD = Gerhard PICCARD, *Wasserzeichen*, Stuttgart, Verlag W. Kohlhammer 1961 ss.
- RABLLB = Reial Acadèmia de Bones Lletres de Barcelona
- RBM = Biblioteca [del Palau] Reial de Madrid
- ROL = Raimundi Lulli Opera Latina
- UB = Universitat de Barcelona
- VALLS I SUBIRÀ = Oriol VALLS I SUBIRÀ, *El papel y sus filigranas en Cataluña. II. Filigranas* (Monumenta Chartae Papyraeae Historiam Illustrantia, XII), Amsterdam MCMLXX.
- ZARCO CUEVAS = Fr. Julián ZARCO CUEVAS, *Catálogo de los manuscritos Catalanes, Valencianos, Gallegos y Portugueses de la Biblioteca de El Escorial*, Madrid 1932, 164 p.

TRACTAT D'USURA

1

1. BARCELONA, ACA, fons Sant Cugat, ms. 42.

I. ENQUADERNACIÓ

1. Cobertes

a) Mides de superfície i gruix: $210 \times 280 \times 30$.

b) Material: Ànima de cartró, coberta de pergamí esgrogueït.

c) Indicacions escrites: Tapa I, cap a dalt a l'esquerre: «25».

2. Llom del mateix pergamí.

a) Tipus, tècnica i nombre de relligadures: Els plec són directament cosits a les tapes mitjançant sis nervis interns que formen set seccions exteriors.

b) Descripció de les seccions: 1) buida; 2) entre ferros daurats, «42»; 3) «TRAT DE»; 4) «USURA»; 5) buit entre ferros daurats; 6) entre ferros daurats, «S C»; 7) buit entre ferros daurats.

3. Altres elements:

a) Folis de protecció i de guarda: II + II, de bon paper del s. XVIII, verjurat i sense filigrana visible.

c) Cobertes (folres) del mateix paper que el folis de guarda

e) Capçalera i capçada a dalt i a baix

4. Conclusió. Data: Segle XVIII.

II. COS DEL VOLUM

1. Composició material: Manuscrit miscel·lani.

2. Matèria: Paper i pergamí

4. Folis: 49

5. Dimensions: 205×275 .

6. Plecs:

1) Plec de 7×2 , folis 1-14, amb reclam: «Que non deus»

2) Plec de 8×2 , folis 15-30, sense reclam i amb el marge inferior ratat.

3) Plec de 8×2 , folis 31-46, amb el reclam esborrat.

4) Plec coix de $2/1$ o $1/2$, folis 47-49

Entre el plec 1) i 2) [folis 14 i el 15] no hi ha continuïtat de text, com evidencia el reclam del plec 1).

El plec 2) tenia segurament el primer full, ara perdut, de pergamí, i això explica que ara no hi hagi reclam.

En els plecs complets [1) i 3)] el primer full i el darrer són de pergamí, els interiors de paper; l'ordre de col·locació dels folis de pergamí és: pèl-carn, carn-pèl.

El primer foli del darrer plec té el marge intern molt deteriorat, amb pèrdua de text, i per això el cosit és de mal discernir.

7. Fragments: Entre la tapa I i el foli de guarda I hi ha un fragment de 93 × 47, escrit per una sola cara en tinta sèpia i escriptura del s. XVIII: «Tractat de usura», que sembla el títol del llom indicat al relligador.

8. Foliació contínua, a llapis i xifres aràbigues, a l'angle superior dret del recto dels folis, d'una mà del segle XX.

9. Numeració de plecs:

10. Filigranes: a) folis 3-13 i 47-49, de les muntanyes encerclades somades de creu, del tipus BRIQUET 11852 o 11859; b) als folis 15-40 alternen ies filigranes del carro de dues rodes, una del tipus del tipus VALLS I SUBIRÀ II, 40, datada el 1418, l'altra del tipus ID., 37, datada el 1416.

11. Sistema de ratllat en sec: <<<<<>>>>.

III. CONTINGUT LITERARI

A

1. Folis 1ra-14vb. Fol. 1ra, *inc.* de la taula: «Jhesu christ princep e Senyor Sobiranament franch e liberal del qual incesantment e sens mesura deuala tot do...».

Fol. 1va, *exp.* de la taula: «... Lo XXVII ensenya per quantes vies se deuen restituyr les vsures. Lo xxviii^e ensenya a quis deuen restituyr les vsures».

Fol. 1va, *inc.* de l'obra: «Primerament donchs hauem a veure que es vsura e concorden los doctors en aquesta sentencia ço es que vsura es tot guany temporal lo qual lom qui presta ateny per patir precedent o per seguent força...».

Fol. 14vb, *exp.* de l'obra: «... que aytal prestech nos faça. E diu aquí que prestech [...] es quaix spiritual e per tal... (*fine mutilus*)».

2. Identificació de l'autor i obra: FRANCESC EIXIMENIS, *Tractat d'usura*, cc. 1-14 [faltan els cc. 15-28 consignats a la taula].

4. Catàlegs i bibliografia: Francesc X. MIQUEL ROSELL, *Catàleg dels llibres manuscrits de la Biblioteca del Monestir de Sant Cugat del Vallès existents a l'Arxiu de la Corona d'Aragó*, Barcelona 1937, 79-80;³⁰ Josep HERNANDO, *El problema del crèdit i la moral a Catalunya (segle XIV)*, dins *La societat barcelonina a la Baixa Edat Mitjana* («Acta Mediaevalia». Annexos de Història Medieval.

30. MIQUEL I ROSELL data el ms. el s. XIV i, llevat del primer text, el considera unitari de dalt a baix. Laureano ROBLES CARCEDO, l'atribueix tot a l'autoria de Bernat de Puigcercós: cf. Josep HERNANDO, *a. c.* *Infra*, F, 5, p. 137-138, nota 1.

Annex I), Barcelona 1983, 113-136; *Una obra desconeguda de Francesc Eiximenis: el «Tractat d'usura»*, dins «Acta historica et archaeologica mediaevalia» 4 (1983) 129-147; Joan CUSCÓ I CLARASÓ, *Els beguins. L'heretgia a la Catalunya medieval* (Scripta et documenta, 70), Barcelona, P. A. M. 2005, 89-94.

5. Edició: Josep HERNANDO, *El «Tractat d'usura» de Francesc Eiximenis*, dins «Analecta Sacra Tarraconensia» 57-58 (1984-1985) 5-100, i en tirada a part, Barcelona, Balmesiana (Biblioteca Balmes) 1985, 96 p.³¹

B

1. 15r-27ra. Fol. 15ra, *inc.*: (*initio mutilus*) «... quo vendidit Ita quod emptor de necessitate habet reddere venditori et vendere pro eodem precio venditori pro quo emerat ipsum censum quandocumque velit venditor vsque ad certum tempus...». Fol. 35rb, *exp.*: «... Et sic patet quod optimum est exemplum de feudo multa autem alia ego induxi ad hoc et ad huc plura posunt induci».

2. Identificació de l'autor i obra: Bernat de PUIGCERCÓS, *Quaestio disputata inter fratrem Bernardum de Podiocercoso et Raimundum de Area de licitudine contractus emptionis et venditionis cum conditione revenditionis*.

5. Edició: Josep HERNANDO I DELGADO, *Quaestio disputata de licitudine contractus emptionis et venditionis censualis cum conditione revenditionis. Tratado sobre la licitud del contrato de compraventa de rentas personales y redimibles. Bernat de Puigcercós, O. P. (siglo XIV)*, dins «Acta Historica et Archaeologica Mediaevalia», 10 (1989), 9-87.

C

1. Fol. 35va-37rb. Fol. 35va, *inc.*: «Quarto videndum est quando liceat emere peccuniam ad vitam ementis. Ad cuius intelligentiam sciendum...».

Fol. 37rb, *exp.*: «... tamen itud est clarum quod magis est probabile quod debeat viuere in duplo quia et hoc sepius accidit».

2. Identificació de l'autor i obra: Richard de MIDDLETOWN, *Queritur utrum liceat emere vel vendere redditus ad vitam, (Quodlibet II, quaestio XXIII, a. 4)*.

5. Edició: Josep HERNANDO I DELGADO, *Un tratado sobre la licitud del contrato de compraventa de rentas vitalicias y redimibles ('violaris'). Allegationes iure factae super venditioibus violariorum cum instrumento gratiae. Ramon Saera (siglo XIV)*, dins «Acta Historica et Archaeologica Mediaevalia», 11-12 (1990-1991), 35-44.

31. Cf. la recensió del volum per Josep PERARNAU dins «ATCA» 6 (1987) 358-359, i la de Sergi GASCON URIS dins «Llengua & Literatura. Revista anual de la Societat Catalana de Llengua i Literatura», 3 (1988-1989), 554-556.

D

1. Fol. 37rb-41ra. Fol. 37rb, *inc.*: «Allegationes iuris factas per venerabilem Raymundum de area quondam iurisperitum Minorise super venditionibus violariorum que fiunt cum instrumento graciae et ad vitam duarum personarum...».

Fol. 41ra, *exp.*: «... non debent res formali precio extimare».

2. Identificació de l'autor i obra: Ramon çà ERA, *Allegationes iuris factae super contractibus violariorum cum instrumento gratiae*.

5. Edició: ID., *ib.*, 9-74.

E

1. Fol. 41ra-42va. Fol. 41ra, *inc.*: «Secuntur alie allegationes multum pulchre super contractibus censualium. Ticius peccunia indigebat et quia eam mutuo non inuenit vendidit super possessione fundo vel domo valente X mille sol. ...».

Fol. 42rb, *exp.*: «... quere supra in summa fratris Raymundi parte II° capitulo de vsuris, versu Item quid si peccunia est apposita etc. Et de instrumento graciae in capitulo C versu Item quid si vendidi predium».

2. Identificació de l'autor i obra: ANÒNIM, *Allegationes multum pulchre super contractibus censualium*.

5. Edició: Josep HERNANDO i Josep PADILLA, *Un tractat d'autor anònim sobre la licitud del contracte de venda de censals amb carta de gràcia (segle XIV)*, dins «Miscel·lània. Homenatge a Josep Lladonosa», Lleida, Institut d'Estudis Ilerdencs 1992, 274-291.

F

1. Fol. 42va-48ra. Fol. 42va, *inc.*: «Pulchriores allegationes super contractibus censualium. Quoniam in Cathalonia ab vniuersitatibus et quandoque a singularibus sepe venduntur redditus ab antiquo constituti seu qui de nouo constituuntur quod sepius contingit...».

Fol. 48ra, *exp.*: «... Et hec dicta sufficiant allegationes plures causa breuitatis omissi quilibet poterit supplere ad libitum».

2. Identificació de l'autor i obra: ANÒNIM, *Pulchriores allegationes super contractibus censualium*.

5. Edició: Josep HERNANDO i DELGADO, *El contracte de venda de rendes perpètuas i vitalícies (censals morts i violaris), personals i redimibles (amb carta de gràcia). El tractat d'autor anònim Pulchriores allegationes super contractibus censualium (segle XIV)*, dins «ATCA», 11 (1992), 137-179.

G

1. Fol. 48ra-49ra. Fol. 48ra, *inc.*: «Martinus episcopus seruus seruorum dei venerabilibus fratribus Archiepiscopo Gueznensi et lubutensi et Olmutensi episcopis salutem et apostolicam benedictionem hodie scilicet quidem litteras nostras concessimus tenorem qui sequitur continentes. Martinus Episcopus seruus seruorum dei ad futuram rei memoriam. Regimini vniuersalis Ecclesie quamquam inmeriti disponente domino...»

Fol. 49ra, *exp.*: «... per litteras apostolicas non facientes plenam et expressam ac de verbo ad verbum de indulto huiusmodi mencionem. Data vt supra. Item [¿] de vsura. Ihesus Xtus semper nobiscum».

2. Identificació de l'autor i obra: Papa Martí V, Butlla *Regimini*, del 1425.

5. Edició: No és publicada a *Bullarum, privilegiorum ac diplomatum Romanorum Pontificum amplissima collectio* de C. COQUELINES, Romae MDCCXX-XIXss., ni a *Bullarum, diplomatum et privilegiorum sanctorum Romanorum pontificum Taurinensis editio*, t. IV, a Gregorio X (an. MCCLXXI) ad Martinum V (an. MCCCCXXXI), Augustae Taurinorum MDCCCLIX.

IV. ESCRIPTURA

1. Caixa d'escriptura: 150 × 200, a dos corondells, de 31-32 línies. Impaginació del foli 8r: 25 + 62 + 20 + 62 + 35 × 40 + 200 + 32.

2. Tipus de ratllat. Quatre línies verticals de justificació, quatre línies horitzontals de justificació. L'escriptura va de justificació a justificació i de justificació a justificació. UR = 6.

3. Tipus de lletra i mans: a) folis 1-21, escriptura bastarda de principis del s. XV; b) folis 22-49, escriptura gòtica cursiva amb influències de la bastarda, de principis del s. XV.

4. Reclams horitzontals, quan hi són.

5. Decoració: Fins al foli 13r, inicials blaves i vermelles, amb tocs afiligranats i antenes; capitals blaves i vermelles, algunes amb tocs de filigrana vermella i malva; calderons blaus i vermells. A l'interior dels paràgrafs majúscules amb tocs de groc. A partir del foli 14r desapareixen les capitals acolorides i els calderons, però reapareixen a partir del foli 41r

6. Notes als folis 1va, 2va, 13va, d'una altra mà.

9. Copistes: Dos.

10. Revisions i correccions als folis 1rb-2rb, 3rb, 4va, 14ra, 17ra, 36rb, 41va.

12. Notícies històriques. Eiximenis enllestí l'obra entre 1374 i 1383, «encara que cal fixar la data més a prop de 1374 que no pas de 1383». ³² El manus-

32. J. HERNANDO, *o. c.*, 14.

crit fou compilat després del 1425 i abans del 1452, data de la butlla *Sollicitudo pastoralis* de Nicolau V, decisiva en matèria de censals i violaris, justament perquè no hi fou inclosa. Ha sofert pèrdues importants. Del tractat d'Eiximenis en falten dues terceres parts. Del tractat de Puigcercós en falta l'índex, si n'hi havia, i almenys la primera columna. Després el manuscrit sembla més enter.

V. CONCLUSIÓ

1. Estat de conservació: La relligadura és molt bona. El cos del volum va patir humitats. Hi ha una gran taca a la part inferior, que ha afectat els folis, amb pèrdues de text.

2. Datació: Post 1425, ante 1452.

3. Origen català.

4. Propietaris i procedència: Monestir de Sant Cugat del Vallès. Passa a l'ACA el 1835.

PRIMER DEL CRESTIÀ

a) *Text complet*

2

1. SAN LORENZO DEL ESCORIAL, Biblioteca del monestir, ms. T. I. 11

I. ENQUADERNACIÓ

1. Cobertes:

a) Mides de superfície i gruix: $265 \times 375 \times 75$.

b) Material: pell vermella, ànima de cartró.

d) Elements decoratius: A les dues cobertes, escut de l'Escorial, amb la graella característica, dins doble rectangle, amb cantons de tres línies. Als angles del rectangle interior, ferros en sec.

2. Llom del mateix Material.

a) Tipus, tècnica i nombre de relligadures: Els plec són directament cosits a les tapes mitjançant quatre nervis interns, que treuen els corresponents nervis externs i formen cinc seccions exteriors.

b) Descripció de les seccions: 1) - 5) buides.

3. Altres elements:

a) Folis de protecció i guarda: II + II. Al f. de g. Iv, amb llapis vermell, signatura actual del ms.: «T-I-11».

c) Cobertes (folres) del mateix paper que els f. de guarda, amb filigrana «ROMEUV», del tipus VALLS I SUBIRÀ II, 877, datada el 1786.

e) Capçalera i capçada dalt i baix.

4. Conclusió. S. XVIII.

II. COS DEL VOLUM

1. Composició material: Ms. homogeni.

2. Matèria: pergamí.

4. Folis: II + 283 + II.

5. Dimensions: 360 + 250 + 60.

6. Plecs:

1) Plec coix de 4/2, folis 1-6

2) Plec de 4 × 2, folis 7-14, sense reclam

3) Plec de 4 × 2, folis 15-22, amb reclam: «Enosachs»

4) Plec de 4 × 2, folis 23-30, amb reclam: «es»

5) Plec de 4 × 2, folis 31-38, amb reclam: «nacionem»

6) Plec de 4 × 2, folis 39-46, amb reclam: «posa»

7) Plec de 4 × 2, folis 47-54, amb reclam: «ueuras»

8) Plec de 4 × 2, folis 55-62, amb reclam: «abis»

9) Plec de 4 × 2, folis [62bis]-69, amb reclam: «-guents»

10) Plec de 4 × 2, folis 70-77, amb reclam «fos»

11) Plec de 4 × 2, folis 78-85, amb reclam: «axi mateix»

12) Plec de 4 × 2, folis 86-93, amb reclam: «declarada»

13) Plec de 4 × 2, folis 94-101, amb reclam: «missa»

14) Plec de 4 × 2, folis 102-109, amb reclam: «faç»

15) Plec de 4 × 2, folis 110-117, amb reclam: «terça»

16) Plec de 4 × 2, folis 118-125, amb reclam: «gracia»

17) Plec de 4 × 2, folis 126-133, amb reclam: «tenim»

18) Plec de 4 × 2, folis 134-141, amb reclam: «contra»

19) Plec de 4 × 2, folis 142-149, amb reclam: «de saluacio»

20) Plec de 4 × 2, folis 150-157, amb reclam: «saluacio»

21) Plec de 4 × 2, folis 158-165, amb reclam: «prouocaran»

22) Plec de 4 × 2, folis 166-173, amb reclam: «isti»

23) Plec de 4 × 2, folis 174-181, amb reclam: «o a proposit»

24) Plec de 4 × 2, folis 182-189, amb reclam: «confessat»

25) Plec de 4 × 2, folis 190-197, amb reclam: «liures»

26) Plec de 4 × 2, folis 198-205, amb reclam: «la sinagoga»

27) Plec de 4 × 2, folis 206-213, amb reclam: «passat»

28) Plec de 4 × 2, folis 214-221, amb reclam: «treball»

29) Plec de 4 × 2, folis 222-229, amb reclam: «la»

30) Plec de 4 × 2, folis 230-237, amb reclam: «en lo»

31) Plec de 4 × 2, folis 238-245, amb reclam: «ordonauen»

- 32) Plec de 4×2 , folis 246-253, amb reclam: «logiques»
- 33) Plec de 4×2 , folis 254-261, amb reclam: «mana»
- 34) Plec de 4×2 , folis 262-269, amb reclam: «quinta»
- 35) Plec de 4×2 , folis 270-277, amb reclam: «era»
- 36) Plec de 3×2 , folis 278-283.

Entre els actuals folis 1 i 2, manca almenys un altre foli, potser dos, perquè el pròleg és incomplet i la taula de capítols comença amb el capítol CLXVI.

Entre el foli 62 i el 63 hi ha un foli no inclòs en la numeració, que anomenem com a [62bis].

En els plecels el pergami és disposat segons la seqüència carn-pèl, pèl-carn, carn-pèl, pèl-carn, carn-pèl, pèl-carn, carn-pèl, pèl-carn.

Al marge inferior del foli 94rb, immediatament després de la columna del text, hi ha la signatura «CXI.C», escrita en tinta negra.

8. Foliació moderna, contínua, a llapis i en xifres àrabiques a l'angle superior dret del recto dels folis. Una numeració també moderna i en llapis, però només per desenes, comença a l'actual foli 7. Al darrer foli, en tinta: «277», que seria el nombre total de folis segons aquesta numeració, més antiga que l'altra.

9. Numeració de plecels: N'hi havia, però ha sucumbit. Se'n veuen restes als folis 78-81, 88-89, 160-167, 206, amb el sistema habitual: lletres i altres signes + xifres romanes.

12. Sistema de ratllat a la mina de plom. 1111 2222.

III. CONTINGUT LITERARI

1. Folis 1-6. Fol Ir, dalt de tot: «Ihesus Christus Maria». Més avall, signatures antigues, la primera olivariense: «20.4|88». Dessota, *inc.* del pròleg i de la taula de capítols (*rúbrica*): «En nom del nostro Saluador Ihesu Christ Comença lo prolech en lo libre apellat Crestia lo qual prolech conten V capítols segons que appar en les rubriques següents (*fi de rúbrica*). Lo primer capítol conte lo preambol a tot lo libre demunt dit ...»

Fol 6r *exp.* del pròleg i de la taula: «... C. de la dignitat de cristianisme e aço per les grans temptacions qui li son dades en aquest mon deles quals sera tot lo segon libre».

2. Folis 7-283. Fol 7r, *inc.* del tractat (*rúbrica*): «Lo primer capítol qui posa quin es lo principal fundament e primer dela sancta religió christiana (*fi de rúbrica*). Crestiana religio per fundament principal de la sua crehença posa e creu fermament e segurament confessa que es un sol ver e natural deu qui en si tostemp engenrat lo fill tostemp nat e naxent lo sanct spirit tostemp del pare e del fill egualment procehint e procehent ...»

Fol 283r, *exp.*: «... com de aquells ab la ajuda de nostro Senyor poras hauer finalment uictoria axi que sit uols midgençant la sua gracia nulltemp no cau-

ras en temptació. (*rúbrica*:) Ací feneix lo primer libre del demunt dit libre apellat Christia en lo qual es tractat que es religio christiana e com e de qui ha son començament e son esser e quines son ses grans e altes dignitats. E comença tantost apres lo segon libre en lo qual sera tractat com lom christia per diuersos linatges de temptacions cau dela dignitat de christianisme e dels dons a ell dats e vençut per temptacio».

2. Identificació de l'autor i obra: FRANCESC EIXIMENIS, *Primer del Crestià*.

3. Altres manuscrits: BC, ms. 456; BNM, ms. 1790; Arxiu de la Catedral de València, ms. 40; Arxiu Capitular de Saragossa, ms. 15-19, f. 244v-245r; Barcelona, IMHC, ms. A-50.

4. Catàlegs i bibliografia: MASSÓ I TORRENTS, *Les obres*, 596; MARTÍ, *Eiximenis*, 454; ZARCO CUEVAS, 78-79 [reproduceix la meitat superior del foli 7r]; IVARS, XIX (1923), 359-366, 387-389; Manuel J. PELÁEZ, *Los conceptos «França» y «España» en el pensamiento literario y jurídico-político de Francisc de Eiximenis (c. 1340-1409)*, dins «Bulletin Hispanique», LXXXII (1980), 353-361; David J. VIERA, *Qui és el fra misteriós de qui parla Eiximenis en el Primer del Crestià?*, dins «Estudios Franciscanos», 84 (1983), 369-370; *Francisc Eiximenis, O.F.M., y la lengua hebrea*, dins «Analecta Sacra Tarraconensia», 51-52 (1978-1979 [1983]), 151-153; Josep PERARNAU I ESPELT, *Un paràgraf del Primer del Crestià de Francisc Eiximenis inspirat en el De mysterio cymbalorum d'Arnau de Vilanova*, dins «ATCA» 17 (1998) 507-510; Albert G. HAUF, *Corrientes teològiques valencianes, s. XIV-XV: Arnau de Vilanova, Ramón Llull y Francisc Eiximenis*, dins *Teología en Valencia. Raíces y retos. Buscando nuestros orígenes cara al futuro*. Actas del X Simposio de Teología Histórica (3-5 marzo 1999) (Series Valentina, XLV), València, Facultat de Teologia 2000, 9-47; Josep PUIG MONTADA, *Francisc Eiximeniç y la tradición antimusulmana peninsular*, dins *Pensamiento Medieval Hispano*. Homenaje a Horacio Santiago-Otero, vol. II, Madrid, CSIC 1998, 1551-1557; Curt J. WITTLIN, *Prophezeiungen in den Werken von Francisc Eiximenis: Ihr Einfluss auf Missionare in Südamerika und Rebellen in Spanien*, dins *Dulce et decorum est philologiam colere*. «Festschrift für Dietrich Briesemeister zu seinem 65. Geburtstag», herausgegeben von Sybille GROSSE und Alex SCHÖNBERGER, Berlin, Domus Editoria Europaea 1999, 793-812; Robert E. LERNER, *The Feast of Saint Abraham. Medieval Millenarians and the Jews* (The Middle Ages Series), Philadelphia, University of Pennsylvania Press 2001, 102-103. [N'hi ha traducció italiana de Cristina COLOTTO, *La festa di sant'Abramo: millenarismo gioachimita ed ebrei nel medioevo* (Opere di Gioachimo da Fiore. Testi e Strumenti, 15), Roma, Viella 2002; David GUIXERAS, *El pròleg general del Crestià de Francisc Eiximenis: models i objectius*, dins «Actes del Trezè Col·loqui Internacional de Llengua i Literatura Catalanes. Universitat de Girona 8-13 de setembre de 2003», vol. III, Barcelona, P. A. M. 2007, 263-275.

5. Edicions:

a) València, Palmart 1483. Cf. MASSÓ I TORRENTS, *Les obres*, 598.

b) IVARS, XIX (1923), 362-364, 387-389, publica fragments del pròleg, dels encapçalaments de cada part en què està dividit el llibre i dels cc. 2 del preàmbul, 59, 60, 70, 88, 256; XX (1923), 215-216, publica els cc. 182 i 334 i un petit fragment del c. 68; *ib.*, 221-223, publica fragments del c. 3 del *Preàmbol* i dels cc. 68 i 230; *ib.*, 234-237, publica els cc. 318 i 319 i fragments dels cc. 64, 65, 270, 291; *ib.*, 246-248, publica fragments del capítols 65, 184, 202, 210, 367.

c) *Francesc Eiximenis. Contes i faules*, text, introducció notes i glossari de Marçal OLIVAR, Barcelona, Ed. Barcino 1925 (E.N.C., col. A, nº 6), p. 15-21, edita fragmentàriament els cc. 62 i 69.³³

d) Jill R. WEBSTER, *La societat catalana al segle XIV*, Barcelona 1967, en transcriu de manera fragmentària els cc. 33, 207, 256, 289, 202 i 331.

e) Enrico CERULLI, *Nuove ricerche sul «Libro della Scala» e la conoscenza dell'Islam in Occidente*, Città del Vaticano, Biblioteca Apostolica Vaticana 1972, transcriu els capítols 63 i 95-103 d'aquesta obra, en els quals Eiximenis parla de la religió mahometana.

f) *Francesc Eiximenis. Lo Crestià (Selecció)*, a cura d'Albert HAUF, Barcelona 1983, 35-46, transcriu el preàmbul i els cc. 1, 19-20, p. 35-46.³⁴

g) Jill R. WEBSTER, *Medieval Catalan Folklore. Excerpts from the Works of Francesc Examenis 1327?-1409* (Folklore Seminary Papers 3), University of St. Andrews (Canadà), p. 31ss.

h) David J. VIERA, *Obras atribuídas a Francesc Eiximenis en el Manuscrito 15-49 de la Biblioteca Capitular de Zaragoza*, dins «Boletín de la Sociedad Castellonense de Cultura», LXII (1986), 183-184, edita el capítol 369 del *Primer del Crestià*.

i) Xavier RENEDO – Sergi GASCÓN, *Francesc Eiximenis. Prosa*, Ed. Teide 1996, transcriuen a voltes de manera fragmentària els cc. 13, 19, 20, 22, 31-33 i 239.

j) Josep PERARNAU I ESPELT, *La traducció catalana medieval del Liber secretorum eventuum de Joan de Rocatalhada*, dins «ATCA», 17 (1998), 41-47 i 56, publica fragments de text dels folis 2c, 48d, 49a-c, 53a-54^a, 58/59b, 70/71c, 73/74c-d, 75/76^a, 76c 76/77a, 121/122c-123/124a, 126/127b, 127d, 127/128d, 129/130a, 136/137d, 138/143, 159/160ab.

IV. ESCRIPTURA

1. Caixa d'escriptura: 210 × 135, a columna tirada, de 42 línies.

33. N'és traducció adaptada l'obra de Gabriella ZANOLETTI, *Francesc Eiximenis. Racconti e favole. Dal Crestià, dal Regiment de la cosa pública, dal Llibre de les dones*. Traduzione, introduzione e note a cura di... (Collana Nuova Atlantide), Gènova, Edizioni Culturali Internazionali 1988, 178 p.

34. Cf. la recensió del volum per Josep PERARNAU dins «ATCA», 3 (1984) 284-286.

Impaginació: 40 + 135 + 74 × 50 + 210 + 100.

2. Tipus de ratllat. Dues línies de justificació verticals, dues línies de justificació horitzontals, les línies d'escriptura van de línia de justificació a línia de justificació. UR = 5.

3. Tipus de lletra i mans: escriptura gòtica textual d'una sola mà, de finals del s. XIV o principis del XV.

4. Reclams horitzontals, a vegades posats dins rectangle més o menys decorat.

5. Decoració. Foli 1r: Inicial blava i vermella inclinada, amb filigranes interior i antenes de tintes vermella i morada. Fol. 7r: Gran orla que emmarca tota la pàgina, amb decoració floral, ornitològica i mitològica (dos centaures i dos grifons) amb molts colors d'intensitats diverses. Inicial del llibre primer miniada: Al centre i sobre el fons d'uns arcs d'inspiració renaixentista, Jesucrist amb túnica i mantell, la mà dreta alçada i amb un llibre a l'esquerra, on es llegeix: «Ego sum via | veritas et vita» (Io 14,6). A la dreta un grup escalonat de frares menors, dominicans i franciscans, en barreja. A l'esquerra un grup format per un eclesiàstic amb capa pluvial blava i altres personatges laics, dos amb gramalla vermella, un altre amb vestit verd, una dona amb toca, posats davant una pica baptismal, on hi ha tres infants nus. Als peus de la figura de Jesús, bola del món daurada. Als folis 155r i 166v, inicials de cada part blaves i vermelles, amb filigrana i antenes morades. Rúbriques. Calderons blaus i vermells. Algunes lletres caudades. A l'interior dels paràgrafs, lletres amb tocs de groc.

6. Notes marginals: Fol 2v, 88v, 163r, 164r, 173v, 186r, 223v.

7. Timbre de la biblioteca de l'Escorial als folis 7r, 40r, 93v, 166v, 273r, 283r.

11. Antigues signatures: Fol 1r, de la biblioteca del comte-duc d'Olivares: «20.4»; *ib.*, altra signatura: «88». Fol 3r: (*tatxat*) «11/173 | j. T. 11». Al fol 94rb: «CXI.C».

12. Notícies històriques: Que el llibre formava part de la biblioteca del Comte-Duc d'Olivares consta en el volum *Bibliotheca Selecta del Conde Duque de San Lucar Gran Chanciller. De Matèrias Hebreas, Griegas, Arábigas, Latinas, Castellanas, Francesas, Tudescas, Italianas, Lemosinas, Portuguesas, etc.*, ms. de la Reial Acadèmia de la Història 9/5729, f. 316r, on es llegeix: «Libro llamado Christia. confesion de las Heregias y Secta Mahometana, y dignidad de la Religion Christiana. M. S. fol. Cax. 20. n° 4».

V. CONCLUSIÓ

1. Estat de conservació: El foli 1 presenta dos trencs amb pèrdua de pergamí que no afecten la integritat del text. Del foli 2 en falta la meitat, per haver estat estripat en diagonal. Llevat d'aquests accidents, el ms. té un aspecte magnífic.

2. Datació: Finals del segle XIV, principis del segle XV.

3. Origen: català.

4. Propietaris i procedència: És probable que formés part de la biblioteca de Jeroni Zurita, dipositada a la cartoixa saragossana d'Aula Dei a la seva mort, la qual fou incautada pel comte-duc d'Olivares. Del comte-duc, després de la seva caiguda en desgràcia i del corresponent procés, passà al patrimoni reial i a la biblioteca de l'Escorial.

3

2. BARCELONA, BC, ms. 456

I. ENQUADERNACIÓ

1. Cobertes:

a) Mides de superfície i gruix: 395 × 290 × 65.

b) Material: pergamí, amb ànima de cartró.

c) Indicacions escrites: Contratapa II, angle inferior dret, etiqueta: «Diputación Provincial | de Barcelona | Biblioteca Central | Reg^o Ms. 456 | Sign^a 3-IV».

2. Llom ras, del mateix pergamí:

a) Tipus, tècnica i nombre de relligadures: Els plecs són directament cosits a les tapes mitjançant quatre nervis interns perfectament visibles, els quals formen cinc seccions exteriors.

b) Descripció de les seccions: 1) dalt de tot, en llapis: «456»; 2) en tinta: «Eximenes | del Christia | Libre p^r | ms»; 3) en la mateixa tinta: «T. I^o»; 4) signatura antiga: «12»; 5) signatura de la biblioteca Dalmases: «51».

3. Altres elements:

a) Folis de protecció i de guarda: I + I. Foli de guarda Ir, dalt de tot, en tinta i mà de segles XVII-XVIII: «Eximenes, Del Crestia. (*tatxat*: T. 1). Llibre primer». Foli de guarda Iv, angle superior esquerre, signatura actual del ms. en tinta: «Ms. 456».

e) Capçada dalt i baix.

4. Conclusió. Data: s. XVIII.

II. COS DEL VOLUM

1. Composició material: Ms. homogeni.

2. Matèria: paper.

4. Folis I + 229 + I.

5. Dimensions: 390 × 283 × 60.

6. Plecs:

- 1) Plec de 8 × 2, folis 1-16, amb reclam: «-gues los dits»
- 2) Plec de 8 × 2, folis 17-32, sense reclam
- 3) Plec de 8 × 2, folis 33-48, sense reclam
- 4) Plec de 8 × 2, folis 49-64, sense reclam
- 5) Plec de 7 × 2, folis 65-78, sense reclam
- 6) Plec de 7 × 2, folis 79-92, sense reclam
- 7) Plec de 7 × 2, folis 93-106, sense reclam
- 8) Plec de 8 × 2, folis 107-122, sense reclam
- 9) Plec de 7 × 2, folis 123-136, sense reclam
- 10) Plec de 7 × 2, folis 137-150, sense reclam
- 11) Plec de 7 × 2, folis 151-164, sense reclam
- 12) Plec de 8 × 2, folis 165-180, sense reclam
- 13) Plec de 7 × 2, folis 181-194, sense reclam
- 14) Plec de 7 × 2, folis 195-208, sense reclam
- 15) Plec de 7 × 2, folis 209-222, sense reclam
- 16) Plec coix de 6/1, folis 223-229, amb taló entre el foli 228 i el 229.

8. Foliació: Hi ha una foliació antiga en tinta a l'angle superior dret del recto de cada foli, del 1 al 228. Numeració moderna en llapis al recto de l'angle superior dret dels folis, al foli 1 i des del 58 al 229. En aquest segon tram, la numeració moderna comença després del foli 57 de l'antiga, justament quan el numerador itera per error el foli 57, en el que hauria d'haver estat numerat 58; per tant, la segona numeració rectifica la primera i sempre l'avança d'una unitat.

10. Filigranes: a) fol. 2-48, de la lletra R, semblant a la de BRIQUET 8970, datada a partir del 1427;

b) fol. 52-77, 108-110, 112, 124-163, filigrana del carro, no identificada en BRIQUET;

c) fol. 78-106, 113-118, 123, 165-229, filigrana de la flor, semblant a la de VALLS I SUBIRÀ, n° 1547, datada el 1430.

12. Sistema de ratllat: a la mina de plom. 1111 2222.

III. CONTINGUT LITERARI

1. Folis 1-228. Fol 1ra, *inc.* del pròleg i de les rúbriques: «En nom de nostre saluador Jhesucrit comencen les rubriques sobra lo prolech en lo libre apellat christia lo qual prolech conte .v. capitols continents ço que ensenyen les següents Robriques».

Fol. 3va, *exp.*: «... Ans uull que començant al primer capitol daquest libre se seguesca lo comte dels capitols del començament per orde fins a la fi del libre per la manera ordonada en la taula tantost següent. Capitol primer, quin és lo principal fonament ...»

Fol. 9rb, *exp.* de la taula: «Fenida donques la rubricha comença lo primer libre appellat christia enlo qual sera tractat que es religio christiana e com e da qui ha son fonament o començament e son esser e quines son ses grans e altes dignitats».

Fol. 10ra, *inc.* del tractat: «Comença la primera part del dit libre primer, appellat cristià en la qual es tractat e ensenyat que es christiana Religió donant son fonament per qui fon ordenada e don es exida Radicalment e deuellada (*al man saec. XVI-XVII*) Capítol primer quin es lo principal fonament e principi de la santa Religio christiana (*fin al man*) Christiana religio per fonament principal de la sua crehensa si posa e creu fermament...».

Fol. 229ra, *exp.*: «E per tal que mills te puxes aparellar e que mills te sapies en les temptacions guardar de caure sera lo libre segon quis segueix tantost apres daquest de tot linatge de temptacions e ensenya com de aquelles ab la ajuda de nostre Senyor poras auer finalment victoria axí que sit uols miiansant la sua gracia null temps no cauras en la temptació. Ací feneix lo primer libre apellat christia en lo qual es tractat que es Religio christiana e com e de qui ha son començament e son esser e quines son ses grans e altes dignitats. | Comença apres tanost (*sic*) lo segon libre enlo qual sera tractat com lom christia per diuersors linatges de temptacions cau de la dignitat de christianisme e dels dons a ell dats vensuts per temptacio. | Ffon acabat lo present libre a .XXX. del mes de maig del any de nostre senyor .M.CCCCLV. per mans den anthoni gabriel saulina.»

2. Identificació de l'autor i l'obra: FRANCESC EIXIMENIS, *Primer del Cristià*.

4. Catàlegs i bibliografia: GRAHIT, 25; MASSÓ I TORRENTS, *Les obres*, 596-597; [Jordi RUBIÓ I BALAGUER] *La Biblioteca Dalmasas*, dins BBC III (1916) 32; MARTÍ, *Eximeniç*, 454; *Cincuenta años*, 137.

IV. ESCRITURA

1. Caixa d'escriptura: 255 × 195, de 44-46 línies, a dos corondells.

Impaginació: 55 + 85 + 22 + 85 + 30 × 40 + 225 + 90.

2. Tipus de ratllat: Quatre línies de justificació verticals, dues línies de justificació horitzontals, línies d'escriptura de justificació a justificació i de justificació a justificació. UR = 5,1 / 4,8.

3. Tipus de lletra i mans: Escriitura gòtica librària del segle XV, d'una sola i mateixa mà.

4. Reclams horitzontals.

5. Decoració: Inicial blava, vermella i morada amb filigrana i antenes. Capitals blaves i vermelles amb trets afilligranats. Rúbriques. Calderons vermells. Majúscules amb tocs de vermell.

6. Nota del segle XV al capítol XXXIII: «crech que diu de frare anselm Turmeda». Signes de nota: f. 75v, 214r.

7. Tímbrs de la BC als folis 1r, 101r, 202r, 229r.

9. Copista: Antoni Gabriel s'Aulina.

10. Revisions i correccions: Els deu primers folis, axí com els folis 43-44, han estat revisats per una mà del segle XVI entrat, que ha escrit els títols dels capítols allà on hi havia d'haver rúbriques que no foren executades. Correccions més antigues als folis 1v, 2r, 15v, 19r, 42r, 51r, 55r, 72r, 74rv, 81r, 99r, 102r, 110r, 122rv, 123v, 124r, 145rv, 148r, 149r, 151r, 158rv, 157r, 166r, 179r, 203r, 213r, 216v, 217r, 218r, 219rv, 220v.

11. Antigues signatures al llom: «12», «56».

12. Notícies històriques: Fol. 1r, lletra del s. XVII-XVIII: «Es de la llibreria».

V. CONCLUSIÓ

1. Estat de conservació: Bo, llevat del foli 1, descosit del seu plec.

2. Datació: 30 de maig del 1455.

3. Origen: català.

4. Propietaris i procedència: Sant Jeroni de la Murtra?, Pau Ignasi de Dal-mases, (+1718) Institut d'Estudis Catalans a partir del 1916.

4

3. MADRID, BN, ms. 1790

I. ENQUADERNACIÓ

1. Cobertes:

a) Mides de superfície i gruix: 428 × 290 × 60.

b) Material: pasta holandesa de color verd. Contratapés folrades amb paper blanc, que duu filigrana del sol coronat amb S i R als costats i nom «SERRA», filigrana que no hem sabut trobar repertoriada.

c) Indicacions escrites: Contratapa I, dalt de tot, antiga signatura dins etiqueta, tatxada: «P. 4». Angle superior esquerre, etiqueta amb la signatura actual: «Ms./ 1790».

2. Llom de pell color marron esvaït.

a) Tipus, tècnica i nombre de relligadures: Els plecs són directament cosits a les tapes mitjançant sis nervis interns, que formen set seccions a l'exterior del llom.

b) Descripció de les seccions: 1) - 6) buides; 7) etiqueta enganxada amb la signatura actual del ms.: «Mss./ 1790».

3. Altres elements

a) Folis de protecció i de guarda: VIII + V. Els folis de guarda inicials IV-VIII són pautats. Foli de guarda inicial IV_r, angle superior esquerre, en tinta, antiga signatura: «P 4». El foli de guarda inicial VIII és de pergamí.

e) Capçada dalt i baix, aquesta última mig despresa.

4. Conclusió. És del segle XVII.

II. COS DEL VOLUM

1. Composició material: Ms. homogeni.

2. Matèria: paper i pergamí.

4. Folis: VIII + 252 + V.

5. Dimensions: 364 × 290.

6. Plecs:

1) Plec coix de 5/7, f. de g. IV – f. 7

2) Bifoli, folis 8-9

3) Plec de 8 × 2, folis 10-25, amb reclam: «mare sgleia»

4) Plec de 8 × 2, folis 26-41, amb reclam: «recgla qui val»

5) Plec de 8 × 2, folis 42-57, amb reclam: «que en temps»

6) Plec de 8 × 2, folis 58-73, amb reclam: «-gue dret»

7) Plec de 8 × 2, folis 74-89, amb reclam: «E per tal»

8) Plec de 8 × 2, folis 90-105, amb reclam: «ell de si»

9) Plec de 8 × 2, folis 106-121, amb reclam: «iohannes XX°»

10) Plec de 8 × 2, folis 122-137, amb reclam: «riqueses»

11) Plec de 8 × 2, folis 138-153, amb reclam: «temple»

12) Plec de 8 × 2, folis 154-169, sense reclam

13) Plec de 8 × 2, folis 170-185, amb reclam: «dels dexebles»

14) Plec de 8 × 2, folis 186-201, amb reclam: «Item papa»

15) Plec de 8 × 2, folis 202-217, amb reclam: «segons»

16) Plec de 8 × 2, 218-232, amb reclam: «-dre theologia»

17) Plec de 8 × 2, folis 233-248, amb reclam: «que deus»

18) Plec de 2 × 2, folis 249-252.

El primer plec és de paper, llevat del full central, que és de pergamí. El segon plec és un sol full de pergamí. A partir del tercer plec, tots presenten la mateixa disposició: el full més exterior i el més interior són de pergamí, els sis fulls d'entremig són de paper. Els fulls de pergamí presenten el cantó carn a l'exterior i el cantó pèl a l'interior.

8. Foliació antiga, contínua, en tinta del mateix color que l'escriptura, però de traç molt més fi.

9. Numeració de plecs: No n'hi ha rastre.

10. Filigranes: a) f. de g. IV—foli 72, filigrana de la tisora, semblant a la de BRIQUET 3699, de cap a mitjan s. XV;

b) folis 75-247, filigrana del carro de les dues rodes, semblant a BRIQUET 3544, datada a partir del 1434.

c) folis 250 – f. d g. final II, filigrana de la tisora, del tipus BRIQUET 3668, datada a Roma a partir del 1454.

12. Sistema de ratllat en tinta marron clara. 1111 2222.

III. CONTINGUT LITERARI

1. Folis 1-9. Fol 1ra, *inc. (rúbrica)*: «En nom del salvador nostre Ihesu Xst comencen les rubriques sobre lo prolech en lo libre apellat lo primer del christia lo qual prolech conte V capitols contenents ço que ensenyen les següents rubriques (*fi de rúbrica*). Lo primer capitol conte lo preambol a tot lo libre Cristia ...»

Fol 9rb, *exp. (rúbrica)*: «Ffinida es la rubrica de tot lo present libre apellat lo primer del christia, en lo qual libre sera tractat que es religio cristiana. E com e de qui fo son començament e son esser e quines ses altes grans dignitats».

Fol 10ra, *inc. (rúbrica)*: Comença la primera part del libre primer appellat christia en la qual es tractat e ensenyat que es cristiana religio donant son fonament per que fon ordenada e de hon es exida radicalment e deullada. Capitol primer quin es lo principal fonament e primer de la sancta religio Cristiana (*fi de rúbrica*). Cristiana religio per fonament principal de la sua crehenca si posa e creu fermament e segurament confessa que es hun sol ver e natural deu qui es en si tres persones, pare e fill e san sperit ...»

Fol 252rb, *exp. (rúbrica)*: «Aci feneix lo present libre appellat lo primer del Cristia En lo qual es tractat que es religio cristiana. E com e de qui ha son comensament e son esser. E quines son ses grans e altes dignitats. E comensa apres tantost lo segon libre en lo qual sera tractat com lo christia per diuerses linatges de temptacions cau de la dignitat de cristianisme e dels dons a ell dats e vençut per temptació» (*fi de rúbrica*).

2. Identificació de l'autor i obra: FRANCESC EIXIMENIS, *Primer del Crestià*, CCC LXXXVI capítols.

4. Catàlegs: GRAHIT, 10; MASSÓ I TORRENTS, *Mss. catalans*, 99, n° XIV; ID., *Les obres*, 597; MARTÍ, *Eximenis*, 454; DOMÍNGUEZ BORDONA, 28; MARTÍ, *Notes descriptives*, 357; IGMBN, V, 201-202; CASTRO, 100-101, n° 91.

IV. ESCRIPTURA

1. Caixa d'escriptura: 245 × 177, a dues columnes, de 47 a 51 línies. Impaginació: 30 + 75 + 24 + 75 + 70 × 33 + 250 + 87.

2. Tipus de ratllat: quatre línies de justificació verticals, dues línies de justificació horitzontals, línies d'escriptura de justificació a justificació i de justificació a justificació. UR = 5,3 / 4,9.

3. Tipus de lletra i mans: Una primera mà escriu els folis 1-73, amb una lletra humanística de cancelleria de mitjan segle XV. La segona mà escriu els folis 74-252, amb una lletra cursiva librària molt regular i equilibrada.

4. Reclams horitzontals. El primer copista els fa precedir sempre per un calderó; el segon se'n passa.

5. Decoració: Gran inicial d'or amb tocs de tinta blava i filigrana de tintes vermella i morada. Rúbriques en vermelló. Capitals blaves i vermelles alternades, amb tocs afilligranats, calderons vermells i grocs. Lletres caudades: f. 54r, 55v, 58r, 74v, 81r, 82r, 85v, 87r, 89v, 94v, 96v, 98r, 101v, 102r, 104r, 109r, 120r, 121v, 129v, 141v, 148v, 150v, 153r, 155r, 158r, 160r, 161r, 161v, 180v, 183r, 186v, 189r, 197v, 205v, 212v, 217r, 234r, 243v, 244r, 245r, 252r.

6. Notes: Manícula als f. 1r, 2r, 55v, 58r, 61r, 67v, 69r-72r, 73v, 94r, 115r, 160v, 172r.

7. Timbre de la BNM: f. 10r, 11r, 41v, 58r, 59r, 97r, 147r, 201r, 225r, 252r.

9. Copistes: dos.

10. Revisions i correccions. El text és molt net i acurat, però ha estat revisat i es veuen correccions abundoses. Hi ha notes marginals *passim*, de més d'una mà, totes del s. XV i en català.

11. Antigues signatures: Cf. supra, I, 3, a).

V. CONCLUSIÓ

1. Estat de conservació bo.

2. Datació: mitjan segle XV.

3. Origen català.

4. Propietaris i procedència: Com tots els manuscrits de la BNM que tenen com antiga signatura una lletra seguida d'un número, formava part de les col·leccions reials almenys des de principis del segle XVIII (1712).

5

4. VALÈNCIA, Arxiu de la Catedral, ms. 40

I. ENQUADERNACIÓ

1. Cobertes

a) Mides de superfície i gruix: 295 × 430 × 95.

b) Matèria: Pasta de paper recoberta de gamusa marron, fatigada i amb trencadures a la tapa anterior.

2. Llom ras, de la mateixa pell, fatigada i amb trencadures a la tapa anterior.

a) Tipus, tècnica i nombre de les relligadures: Els plec són directament cosits a les tapes mitjançant quatre nervis interns, que formen els corresponents nervis externs.

b) Descripció de les seccions: a) rasa, amb forats de corc; b) teixell rectangular de pell vermella, amb dauradura dalt i baix i el títol del manuscrit inscrit en lletres daurades: «LO CHRESTIÀ | DE | EXIMENEZ| M.S.»; c) teixell de pell vermella de forma romboidal, amb dauradura tot entorn i al centre, ultra les quatre barres daurades, traçades amb irregularitat, hi ha inscrit el número del volum: «I»; d) ras; e) etiqueta de paper amb la cota actual del ms.: «40».

3. Altres elements

a) Folis de protecció i de guarda: IV + VII, amb filigranes de les tisores i del carro de dues rodes com les que es descriuen més avall. Ambdues sèries de folis han estat afectats per la humitat en llur part inferior.

b) Cobertes (folres) del mateix paper que els folis de guarda.

c) Capçalera i capçada dalt i baix.

g) Llavís de la mateixa pell de la coberta, sense ornamentació, molt fatigat el llavi inferior de la primera tapa.

4. Conclusió. A l'ACV hi ha el lligall 684, 1-D, quadern de paper, que porta per títol: «Quaderno que justifica la data del gasto en la rehenquaderacion y reposicion de la biblioteca de esta santa Iglesia de Valencia segun acuerdo Capitulare de 8 de julio de 1816». L'escrutini del quadern permet de conèixer dates precises sobre la decisió de fer relligar els volums i el cost de l'operació. Al foli [5]r hi consta: «Lo Crestia 4 tomos de marca mayor 200 [reales vellón]». L'acord de dur els volums del *Crestia* a relligar és del 1816, la data de pagament és del 1818. Per tant, la relligadura actual de tots quatre volums s'ha de situar l'any 1818.

II. COS DEL VOLUM

1. Composició material: ms. homogeni

2. Matèria: Paper i pergamí

4. Folis: IV + 279 [en realitat, 280]+ VII. Fol de guarda inicial Ir, cap al centre del foli, escrit en llapis blau: «CCXC».

5. Dimensions: 280 × 405 × 75.

6. Plecs:

1) Plec de 6 × 2, folis I-XII, sense reclam

2) Plec de 7 × 2, folis XIII-XXVI, amb reclam: «-ses altres»

3) Plec de 7 × 2, folis XXVIII-XXXX, amb reclam: «que»

4) Plec de 7 × 2, folis XXXXI-LIIII, amb reclam: «cayguts»

5) Plec de 7 × 2, folis LV-LXVIII, amb reclam: «no sia res»

6) Plec de 7 × 2, folis LXVIII-LXXXI, amb reclam: «tant eren»

7) Plec de 7 × 2, folis LXXXII-LXXXV, amb reclam: «e contraria»

8) Plec de 10 × 2, folis LXXXVI-CXV, amb reclam: «linatge»

9) Plec de 9 × 2, folis CXVI-CXXXIII, amb reclam: «cascuna part»

10) Plec de 10 × 2, folis CXXXIII-CLIII, amb reclam: «ue los elets»

11) Plec de 10×2 , folis CLIIII-CLXXIII, amb reclam: «passar dar loch»

12) Plec de 10×2 , folis CLXXIIII-CLXXXIII, ab reclam: «los quals deuen»

13) Plec de 10×2 , folis CLXXXIIII-CCXIII, amb reclam: «Encara pots»

14) Plec de 11×2 , folis CCXIIII-CCXXXV, amb reclam: «La XVIII^a dignitat»

15) Plec de 11×2 , folis CCXXXVI-CCLVII, amb reclam: «axi disputa»

16) Plec de 11×2 , folis CCLVIII-CCLXXXIII, sense reclam.

En la segona meitat del plec 6), entre els folis LXXVII i LXXVIII hi ha un foli sense numerar. Els set primers plecs tenen el primer full de pergamí i els altres de paper. Tots els plecs següents tenen el primer i el darrer full de pergamí, els altres —interiors— de paper. El foli XII és en blanc.

Al marge superior del recto —sovint també del verso— dels folis, en l'espai de l'intercolumni, s'indica de quina part del llibre es tracta. Des del foli XIII al CLXV, «I»; del foli CLXVI al CLXXVIIvb, «II»; del foli CLXXVIIvb al final, «III».

7. Fragments: Entre els folis XII i XIII hi ha un quaternió de 52×210 , de paper modern; en el primer full hi ha filigrana de tramuja, campana i batall posada dins doble cercle oblong, a l'interior del qual es llegeix: CARLOS Y JN; al capdamunt del cercle, barra que s'enrosca sobre ella mateixa en espiral, com una essa; per la part superior acaba amb un cercle simple, coronat per estel de vuit puntes; el segon full té filigrana d'unicorni encerclat i, davall, els mots FCO MOLLO, filigranes que no hem sabut trobar repertoriades; aquest segon full porta la còpia del capítol primer de la primera part del llibre, que en el ms. comença justament en el foli XIIIra

8. Foliació en xifres romanes, contínua, en tinta sèpia, escrita a l'angle superior dret del recto dels folis.

9. Numeració de plecs: Gairebé suprimida per la cisalla, se'n veuen rastres ací i allà. Comença a la segona meitat de cada plec, de la *a-1* en endavant.

10. Filigranes: a) de les tisores amb les dues fulles a banda i banda de la verjura, semblant a BRIQUET 3668, datada a Roma i Nàpols entre 1454 i 1462, i a Salzburg el 1462, passim; b) filigrana de les fletxes sobre cercle, foli CCLVIII, CCLXXI, semblant a BRIQUET 6303, datada a Roma el 1462, a üdine i Augsburg el 1465, i novament a Roma els anys 1471 i 1474; c) filigrana del carro de dues rodes, fol. CLXXV-CLXXVIII, semblant a BRIQUET 3528, datada a Perpinyà el 1429, novamente entre 1432-1437, i a Barcelona el 1451; d) filigrana de la lletra N, folis CLXXXV-CLXXXVII, semblant a BRIQUET 8430, datada a Nàpols el 1462.

12. Sistema de ratllat a punta seca: >>><<<<<, i amb tinta sèpia: 1111 2222.

III. CONTINGUT LITERARI

Folis Ira-CCLXXVIIIvb. a) Fol. 1ra, *inc.* del pròleg: (*rúbrica*) «En nom del saluador nostre ihesu christ Comencen les rubriques sobre lo prolech en lo libre appellat lo primer del Cristia, lo qual prolech conte v capitols contenen ço que ensenyen les següents rubriques (*fi de rúbrica*). Lo primer capítol conte lo preambol a tot lo libre Cristia. Lo segon capítol conte les causes principals de aquest volum...».

Fol. IIIrb, *exp.* del pròleg: «... Ans vull que començant al primer capítol de aquest libre se seguescha lo compte dels capitols del començament per orde fins a la fi del libre per la manera ordenada en la taula tantost següent».

b) Fol. III ra, *inc.* de les rúbriques: (*rúbrica*) «Comencen les rubriques del present libre appellat lo primer del crestià. Comença la primera part del dit libre (*fi de rúbrica*). Capítol primer quin es lo principal fonament e primer de la sancta religio cristiana. Capítol segon qui proua simariament e breu la excellencia de nostre seynor deu posada en lo dit primer capítol...»

Fol. XIvb, *exp.* De les rúbriques: «Capítol CCCLXXVI com tots temps cristia deu hauer pahor de caure de la dignitat de cristianisme E aço per les grans temptacions que li son dades en aquest mon, de les quals sera tot lo segon libre. (*rúbrica*) Finida es la Rubrica de tot lo present libre appellat lo primer del Cristia. En lo qual libre sera tractat que es religio cristiana E com e de qui fo son començament e son esser. E quines son ses grans e altes dignitats (*fi de rúbrica*)».

c) Fol. XIII-CCLXXVIII. Foll. XIIIra, *inc.* de la primera part: (*rúbrica*) «Comença la primera part del libre primer appellat christia En la qual es tractat e ensenyat que es cristiana religio donant son fonament per que fon ordenada E de hon es exida radicalment e deullada Capítol primer quin es lo principal fonament e primer de la sancta religio Cristiana (*fi de rúbrica*). Cristiana religio per fonament principal de la sua crehença si posa e creu fermament e segurament confessa que es un sol ver e natural deu qui es en si tres persones Pare e fill e sanct esperit... ».

Fol. CCLXXVIIIvb, *exp.* : «... e per tal que mils te puxes apparellar e que mils te sapies en les temptacions guardar decaure sera lo libre segon quis segueix tantost apres de aquest de tot linatge de temptacio e ensenyara con de aquelles a la ajuda de deu nostre senyor poras hauer victoria finalment. Axi que sit vols migançant la sua gracia null temps no cauras en temptacio. (*rúbrica*) Ací feneix lo damunt dit libre appellat lo primer del cristia en lo qual es tractat que es religio cristiana E com e de qui ha son començament en son esser e quines son ses grans e altes dignitats. E comença apres tantost lo segon libre en lo qual sera tractat com lom cristia per diuerses linatges de temptacions cau de la dignitat de cristianisme e dels dons a ell dats e vençut per temptacio. Ffinito libro sit laus et gloria Christo. Qui scripsit scribat et semper cum Domino viuat. Amen. S. Katerina ora pro me ad dominum Ihesum Christum sponsum tuum. Amen (*fi de rúbrica*).»

2. Identificació de l'autor i obra: FRANCESC EIXIMENIS, O. F. M., *Primer del Cristià*.

4. Catàlegs: J. MASSÓ I TORRENTS, *Manuscrits catalans de València*, dins «Revista de Bibliografia Catalana», VI (1903), 46-50 *Les obres*, 598; MARTÍ, *Eiximenis*, 454; ELÍAS OLMOS CANALDA, *Códices de la Catedral de València*, València 1943, p. 40-42.

IV ESCRIPTURA

1. Caixa d'escriptura: 178 × 250, a dos corondells, de 43 línies en pàgina plena. Impaginació: 30 + 76 + 24 + 77 × 50 + 250 + 100.

2. Tipus de ratllat: Quatre línies de justificació verticals, sense línies de justificació horitzontals. Les línies d'escriptura van de justificació a justificació. UR = 6, 02.

3 Tipus de lletra i mans: a) folis Ira-LXXXXVvb, gòtica cursiva; b) fol. LXXXXVIra-CCLXXVIIIvb, gòtica cursiva, amb influències de la bastarda.

4. Reclams horitzontals, molts emmarcats.

5. Decoració: Inicials i capitals blaves i vermelles, amb filigranes i antenes. La primera o les dues primeres paraules de cada capítol són escrites amb caràcters que ocupen dues línies de la caixa d'escriptura. Calderons blaus i vermells. Lletres caudades. Subratllades en vermell els títols de les autoritats bíbliques citades.

6. Notes marginals de dues mans del s. XV que escandallen la matèria o criden l'atenció sobre passatges determinats del llibre, passim. Manícules i altres signes de nota.

7. Timbre de l'Arxiu de la Catedral de València a cada foli.

9. Copistes: Tres.

10. Revisions i correccions dels copistes a l'interior del corondells.

11. Antigues signatures. Al foli de guarda inicial Ir, escrit en llapis de color blau: «CCXC».

12. Notícies històriques: El lligall 684 de l'Arxiu de la Catedral de València ja esmentat conté altra documentació sobre la biblioteca capitular, assenyaladament diversos inventaris. L'inventari més antic conservat en aquell lligall és del 1418, i consisteix en un inventari de la cantoria; lògicament només conté llibres relacionats amb la música i el cant. Als inventaris del 1562 i del 1627 hi figuren les obres d'Eiximenis que seran esmentades quan s'escaigui, però no hi figuren els volums del *Crestià*. En canvi, aquests apareixen en l'inventari del 1656 [1-H], dreçat per Josep Barberà i Cristòfol Marco; al foli 8v hi ha una entrada per al segon volum del *Crestià*, al foli 9v una altra per al *Terç* i al foli 13r una per al *Dotzè*, que seran transcrites en el lloc oportú. L'anomalia que el *Primer* no fos recollit en l'inventari induí un bibliotecari o arxiver del s. XVIII a deturpar la nota per fer-hi entrar aquell volum. La notícia del 1656 comença dient: «Item altre volum, cubertes de taula, manuscrit en paper, en llengua valenciana»; a partir d'aquí segueixen la tatxadura d'una

línia i mitja i un reclam cap al marge, on es troba escrit per una mà del s. XVIII, continuant la frase anterior: «que comença [e di]hu axi: en nom del Salvador nostre IESU Christ comencen les rubriques sobre lo prolec en lo llibre appellat lo primer cristià». Fa de mal dir per què en l'inventari del 1656 no hi figura el *Primer*. En tot cas és indubtable que els manuscrits del *Crestia* d'Eiximenis són a l'Arxiu i Biblioteca Capitulars de València des del s. XVII, i és possible que ja hi fossin a partir de finals del s. XVI, quan el Capítol acorda invertir diners en la compra intensa de llibres. Que la mà que interpola la notícia sobre el *Primer* en l'inventari de 1656 és del segle XVIII es conjectura perquè més avall la mateixa mà estampa una altra nota en la qual parla del bisbe de Barcelona Josep Climent i Avinent (1766-1781).

V. CONCLUSIÓ

1. Estat de conservació: El paper és en bon estat. Oxidació notable dels folis de paper.

2. Datació: Finals del segle XV.

3. Origen català o valencià.

4. Propietaris i procedència: L'addició del segle XVIII a l'inventari de l'ACV del 1656 pot significar que el volum del *Primer* hagi estat adquirit pel Capítol valencià independentment dels altres tres volums. O potser aquella addició només és l'esmena d'un oblit comès pels catalogadors del 1656. En el primer cas, el volum hauria entrat a l'Arxiu després del 1656; en el segon, hauria estat adquirit com els altres a finals del segle XVI o a principis del XVII.

b) Fragment

6

5. SARAGOSSA, Biblioteca Capitular, ms. 15-49

I. ENQUADERNACIÓ

1. Cobertes

a) Mides de superfície i gruix: 150 × 225 × 75

b) Material: Post recobert de pell clara, molt fatigada. Els estrips que presenta a les dues tapes permeten de veure que la post té un primer recobriment de pell, sobre el qual hom enganxà el que ara apareix a l'exterior

c) Indicacions escrites: Contratapa I, a dalt, en tinta i en lletra del s. XVI: «Item el fixo del reb[ç] a XXVII de genero | Item el fixo de proveedor a XXVII | Item el de rebollares a XXI | Item a XXI del mes falandose ortin su fixo». Dessota, etiqueta de paper rectangular, de 65 × 45, enganxada, par-

cialment recoberta per una altra etiqueta més tard retirada; en l'etiqueta vella es pot llegir, en lletra impresa dins cenefa: «Este libro pertenece al Santo Templo del Salvador (*manuscrit*) 40». Dessota, una segona etiqueta enganxada, de les mateixes mides que l'anterior, amb la llegenda: «Biblioteca del Cabildo | Metropolitano de Zaragoza | Armario 15 | N^o del registro 911 | N^o de orden 49». A la contratapa II, diverses *probatines pennae* i comptes en lletra del XIV-XV.

2. Llom desaparegut.

a) Tipus, tècnica i nombre de relligadures: Els plecs són ara directament cosits entre ells i ho eren a les tapes mitjançant dos nervis interns simples (el primer i el darrer) i tres dobles nervis (els intermitjos). En l'estat actual del ms., al que seria la secció 1) s'hi veu enganxat un tros de pell, possible resta del llom antic; en les seccions 2) i 3) hi ha sengles fragments rectangulars de pergami, en funció de protecció i reforç dels plecs. Sobre el reforç de la diguem-ne secció 3) hi ha enganxada una etiqueta de paper, molt petita, amb la cota actual del ms.: «15-49».

3. Altres elements:

b) Tancadors. N'hi havia dos. Es conserven les sortides de les cintes de pergami acabades amb dos fermalls, de metall, de la tapa I i els dos gafets corresponents, de metall, de la tapa II.

c) Cobertes (folres) de paper.

e) Capçaleres desaparegudes amb el llom; capçada a dalt i a baix.

g) Llavís de la mateixa pell que les tapes.

4. Conclusió: És l'original. Data: Segle XV.

II. COS DEL VOLUM

1. Composició material: Ms. miscel·lani i factici.

2. Matèria: Paper.

4. Folis: {1-256}.

5. Dimensions: 148 × 220 × 65.

6. Plecs:

1) Un foli escadusser, foli 1, que no és un foli de guarda i molt probablement formava plec amb els següents, però ara és perduda l'altra meitat del full.

2) Plec de 5 × 2, folis sense numerar {2-11}, sense reclam.

3) Plec de 7 × 2, folis sense numerar {12-25}, amb reclam: «Hic queritur primo»

4) Plec de 8 × 2, folis sense numerar {26-41}, amb reclam: «similitudinem»

5) Plec de 8×2 , folis sense numerar [42-57], amb reclam: «actus diuersos»

6) Plec de 9×2 , folis sense numerar [58-75], amb reclam: «gratia uero singularis parte»

7) Plec de 8×2 , folis sense numerar [76-91], amb reclam: «dicendum quod 5^e quia est cibus»

8) Plec de 8×2 , folis sense numerar [92-107], amb reclam: «in eis discussio»

9) Plec de 8×2 , folis sense numerar [108-123], amb reclam: «tres (*sobre el mot anterior*: III) fulls»

10) Plec de 9×2 , folis sense numerar [124-141], amb reclam: «sibi de voluntario quantum si»

11) Plec de 9×2 , folis sense numerar [142-159], amb reclam: «-ci vnde suspensus ab ingressu ecclesie au-»

12) Plec de 7×2 , folis sense numerar [160-173], amb reclam: «finis si forte cohire nequibus»

13) Plec de 7×2 , folis sense numerar [174-187], amb reclam: «modus est quod reprobi resurgent cum deformitatibus quas hic»

14) Plec de 7×2 , folis sense numerar [188-201], amb reclam: «probacionis et sic iudicabunt omnes sancti»

15) Plec coix, de 7/6, amb un taló abans del darrer foli, folis sense numerar [202-214], amb reclam: «Petrus de palluda»

16) Plec de 7×2 , folis sense numerar [215-228], amb reclam: «suspectus»

17) Plec de 5×2 , folis sense numerar [229-238], amb reclam: «non excedat»

18) Plec de 6×2 , folis sense numerar [239-250], amb reclam: «-minatum tempus»

19) Un foli solter enganxat al plec següent, foli sense numerar [251] i amb numeració pròpia, en xifres romanes, foli V.

20) Plec de 2×2 , folis sense numerar [252-255] i amb numeració pròpia, en xifres romanes, folis I-III.

21) Un foli solter enganxat al plec anterior, foli sense numerar [256] i amb numeració pròpia, en xifres romanes, foli VI.

El primer plec és després del cos del volum, i el primer foli és després del cos del plec.

El reclam del plec 8), a diferència dels anteriors, és fet per una mà que no és la del copista del manuscrit.

Al final del manuscrit hom hi afegí sense gaire discerniment uns folis que provenien d'un altre còdex, ja desballestat, perquè contenien el fragment final d'una obra d'un autor ben representat en el manuscrit receptor.

8. Foliació inexistent. Al bloc constituït pels folis 1-123, a l'angle superior dret del recto dels folis hi ha un ordinal (*primus, secundus, tertius quartus*)

referit als sengles quatre llibres de les Sentències de Pere Llobard. Al bloc constituït pels folis 124-250, al centre del marge superior s'hi van comptant les distincions del *Quart llibre de les Sentències*; a partir del nostre foli 126, a l'angle superior dret del recto dels folis comença una numeració en xifres aràbigues que va del 1 al 85, i queda interrompuda en aquest punt. El bloc constituït pels folis 251-256 té una numeració en xifres romanes a l'angle superior dre del recto dels folis, amb l'ordre següent: V, I, II, III, IIII, VI.

9. Numeració de plec: Es veu a partir del plec 15): *a + I-VII*, etc. En els plects anteriors, si n'hi havia, ha sucumbit.

10. Filigranes: a) folis [1-10, 159-176, 183-215], del carro de les dues rodes, del tipus VALLS I SUBIRÀ, *La historia del papel en España* II, n. 37, dataada el 1416; b) folis [13-40, 57-61, 70-74, 91-122] dels dos cercles, semblant a BRIQUET 3212, dataada a partir del 1359 ; d) folis [41-56], [65-69, 79-90], de les muntanyes, d'un tipus semblant al de BRIQUET 11661, però que no hem pogut identificar amb seguretat; e) folis [123-158, 228-], del carro de dues rodes, del tipus BRIQUET 3527, datat a Perpinyà el 1412; f) folis [177-182], de la flor, semblant a BRIQUET 6383, dataada el 1410 ; g) folis [216-225], de les balances, semblant a BRIQUET 2375, dataada a Siena a partir del 1400; h) folis [238-], de les claus, del tipus BRIQUET 3838, dataada a Narbona els anys 1389-1393; i) en el darrer plec hi ha una filigrana que no hauríem reeixit a identificar sense infligir al volum una mica de violència, i s'ha evitat.

11. Forats: Són intermitentment visibles uns forats rodons, de punxó, d'incisió directa a partir del recto dels folis, per a la construcció del pautat.

12. Sistema de ratllat a la mina de plom, 1111 2222. I en sec, >>><< .

III. CONTINGUT LITERARI

A

1. Folis 1-9r buits. Fol. 9v, *inc.*: «Versos muy deuotos. Magnus deus et in mensus | Quem nullus capit sensus...».

Fol. 10v, *exp.*: «... vt post istam fugitiuam | in eterna vita viuam».

2. Identificació de l'autor i obra: ANÒNIM, *Versos muy devotos*, en llatí.

B

1. Fol. 10v-11r. Fol. 9v, *inc.*: «O cabeza sagrada principe e Regidor de toda criatura por lo qual es todo el uniuerso gobernado...»

Fol. 11r, *exp.*: «... que de vos ya no hoymos la vuestra diuinal vol ni angelical melodia».

2. Identificació de l'autor i obra: ANÒNIM, [*Oració a la faç de Jesucrist*], en castellà.

C

1. Fol 11v, *in calce*, escrit a l'inrevés: «micer miguel fferer prior de sant saluador [... miranda caspe ui(la?)]».
2. Identificació de l'autor i obra: *Nota de propietat de Miguel Ferrer*.³⁵

D

1. Fol. 12r-109r. Fol. 12r, *inc.*: (*rúbrica*) «Incipit breuiloquium magistri Petri de Tarantasia ordinis predicatorum beati dominici qui fuit papa Innocencius V super 4 libros sentenciarum (*fi de rúbrica*). Cupientes aliquid de penuria ac de tenuitate nostra cum pauperula in gazophilacium domini mittere luce 7° ardua scandere opus ultra uires nostras agere presumpsimus...».

Fol. 109r, *exp.*: «... Vtrum dampnati erunt in tenebris corporalibus dicendum quod sic sed tamen ex diuina dispositione erit ibi aliquid luminis quoniam sufficere uidetur illa que affligi prestat. Vnde ignis ille erit turbidus et fumosus et fetulentus, a quo nos custodiat Qui uiuit et regnat per omnia secula seculorum. | Laus tibi sit christe nam scriptus est liber iste. | (*rúbrica*) Explicet solempne et utilissimum breuiloquim magistri Petri de Tarantasia ordinis predicatorum qui fuit papa Innocencius V super 4 libros sentenciarum (*fi de rúbrica*)».

Fol. 109v buit.

Fol. 110ra-123vb. Fol. 110r, *inc.*: «Primus liber. Vtrum preter doctrinas philosophicas sit necessaria doctrina sacre scripture...».

Fol. 123vb, *exp.*: «... christianuss 2° libro 4ª distinctione»

2. Identificació de l'autor i obra: Pere de TARANTASIA [INNOCENCI V], *Breuiloquium super quatuor libros Sentenciarum*, amb un índex de l'obra i un índex de matèries.

3. Altres manuscrits: Cf. F. STEGMÜLLER, *Repertorium Commentariorum in Sententias Petri Lombardi*, T. I, Würzburg 1947, 336-337, n^a 690-694, on no se cita el nostre manuscrit.

4. La bibliografia es troba recollida en Thomas KAEPPELI, O. P., *Scriptores Ordinis Praedicatorum Medii Aevi*, vol. III, Romae 1980, 261-264, n°s 3339-3344.

35. Per al prior Miguel Ferrer, cf. Blas MATHÍAS SANJUAN, *Catálogo de dignidades, canónigos y prelados de la Iglesia de Zaragoza y su universidad literaria trabajado el año 1770*, ms. sense sign. de l'Arxiu Capitular de Saragossa, p. 1; Joseph YPAS, *Canónigos de la Seo de Zaragoza. Hizo este catálogo el racionero Joseph Ypas, secretario del Ilustrísimo Canildo. Año 1785*, ms. 11-13 de l'Arxiu Capitular de Saragossa, f. 77v, n. 298. En el treball citat més avall, III, K, 4, de Sergi GASCÓN URIS, hi ha les referències textuais dels dos erudits aragonesos a Miguel Ferrer, que ometem aquí, no sense indicar que Ferrer era doctor en dret canònic i que fou prior de la Seu des del 17 de setembre del 1461 fins al 30 d'octubre del 1482, dia que va morir.

5. Edicions: *Commentarius in quatuor libros sententiarum*, 3 vols., Toulouse 1649-1652, in fol.; reprint del 1979.

E

1. Fol. 124r, *inc.*: «Venerabilis beda super illo quod dicitur exo. 25 de mensa habente 4 pedes...».

Ib., *exp.*: «et de futura uita in celis mysticis uel apertis rebus disputat. Hec ille».

2. Identificació de l'autor i obra: BEDA, *De Tabernaculo et vasis eius*, lib. I, c. VI; PL 91, 410 B-D.

F

1. Fol. 125r-211v. Fol. 125ra, *inc.*: «Distinctiones huius libri. Prima de circumcissione folio I...».

Fol. 125rb, *exp.*: «50. de penis inferni et si beati vident penas dampnatorum 85».

Fol. 126r, *Inc.*: «JHS. Distinctio prima, 2^a, 3^a, 4^a. (*rúbrica*) Incipiunt abreuaciones seu decisiones domini petri de pallude super 4m. Sententiarum (*fi de rúbrica*). Petrus de palluda in 4. Sententiarum di. Prima q. 5. Circumcisio est instituta propter triplicem significationem...».

Fol. 211v, *dexp.*: «... scilicet pena anime e corporis non poterunt illam gloriam cogitare quam angtea cogitabant. Similiter de demonibus nulla apparet ratio ad artricuoum etc. Explicit 4, Sententiarum fratris petri de palude ordinis fratrum predicatorum de nacione burgundie deo gracias».

2. Identificació de l'autor i obra: Pere DE LA PALUD, *In quartum Sententiarum*.

3. Altres manuscrits: F. STEGMÜLLER, *o. c.*, 327-328, n° 677, on no s'esmenta el nostre manuscrit.

4. Catàlegs i bibliografia: T. KAEPPELI, *o. c.*, 243-249, n°s 3285-3305.

5. Edicions: *In IV Librum Sententiarum*, Venècia 1493, 1495 (HAIN 12286-7), Paris 1514, 1518; *In III librum Sententiarum*, París 1517.

Folis 212-214 buits.

G

1. Folis 215-216. Fol. 215, *inc.*: «Petrus de paluda libro 3° distinctione 3^a et questione e^a. (*rúbrica*) Incipiunt alique recollectiones ex 3° libro domini petri de palluda super 3m. Sententiarum (*fi de rúbrica*), Anselmus in sermone de assumptione beate virginis qui incipit eminenter dicit quod tantum fecit ad filium suum...».

Fol. 216v, *exp.*: «exponi potest illud Ezechielis 47 mensus est mille cubitos et transduxit me per aquam usque ad talos.³⁶ Rursum mensus est mille (*fine mutilus*)».

2. Identificació de l'autor i obra: Pere DE LA PALUD, *Recollectiones ex tertio libro Petri de Paluda super tertium Sententiarum*.

3. Altres manuscrits: No se'n coneix d'altre i no és citat.

H

1. Fol. 217-218. Fol. 217r, *inc.*: «Quedam particula breuis et vtilis super confessionibus audiendis composita a magistro Johanne gerson Cancellario parisiensi. Opportet confessurus habere contritionem que est displicentia de peccatis propter deum et propositum cauendi de cetero...».

Fol. 218v, *exp.*: «... in defectu confessoris eris saluus finaliter soluendo penam in purgatorio qui est vnus locus asperrimi doloris».

2. Identificació de l'autor i obra: ANÒNIM, *Particula brevis et utilis super confessionibus audiendis*.³⁷

I

1. Folis 219-243. Fol. 219r, *inc.*: «Petrus de palude in 3° distinctione 2ª questione 1^a. Deus habet duplex esse in creaturis...».

Fol. 243v, *exp.*: «... jam videtur ex malicia procedere et non ex ignorantia et tamen nihil de predictis est propter scandalum tale dimittendum».

2. Identificació de l'autor i obra: Pere DE LA PALUD, *Excerpta ex 3° Sententiarum*.

3. Com a G.

J

1. Fol. 244r, *inc.*: «(*rúbrica*) Expositio X nominum hebraicorum (*fi de rúbrica*). La exposició o declaració dels X noms en ebraich apropiats a nostre senyor deu per los juheus en les scriptures sanctes e autentiques los quals X noms interpreta mossen sant Jeronim segons posa e recita sant Ysidre en lo primer capítol de VII libre appellat Ysidorus ethimologiarum largament Axi mateix los posa breument lo libre appellat de proprietatibus rerum en lo primer libre Dels quals dots (*sic*) dits libres es stada treta la següent exposició

36. Ez 47, 3.

37. A desgrat de l'atribució del manuscrit, no hem sabut identificar aquest text, ni per l'*incipit*, ni pel colofó, ni pel contingut, en els volums II-X de les *Oeuvres complètes* de Jean Gerson editades per Palémon GLORIEUX a París el 1960ss.

dels dits X noms. | Lo primer nom hebraich es El qui vol dir en lati deu E en altra manera segons alguns aquest matex dien Ciros que vol dir fort. | lo segon es Eloy ço es deu| lo terçer es Eloie ço es deu temen| lo quart es Sabbaoth ço es deu de les hosts es assaber dels angels de totes les jerarchies| lo Cinque Eliom ço es deu molt alt| lo sise Ehie| o en altra manera sta axi scrit ei ei ei E cascu vol dir quina cosa es deu Qui es deus sols eternal e sens principi E aquest es lo nom de la sua essencia lo qual estech dit a Moyses| lo sete es Adonahi ço es generalment senyor per tal com senyoreja tota creatural lo huyte Ya ço es sperit sant| lo noue Tetragrammaton ço es nom glorios de deu inefable no nomenable per tal com enteniment huma nol pot finir ni explicar Qui en ebraich es scrit ab quatre letres e litg se ab altres quatre letres E aquest sant nom segons los doctors catholics vol dir santa trinitat| lo dee e derrer es Saddahi ço es tot poderos Per tal com totes coses pot fer e dell son totes coses on seuulla sien ell sols ha lemperi de tot lo mon».

2. Identificació de l'autor i obra: ANÒNIM, *Exposició dels deu noms hebraics de Déu*.³⁸

K

1. Folis 244v-245r. Fol. 244v, *inc.*: «Reuerendus Patriarcha Jerosolimitanus scilicet magister ffranciscus eximinis in primo libri voluminis quem nominauit lo christia ponit subscripta. Lo misteri primer e secret qui era de la santa trinitat....».

Fol. 245r, *exp.*: «... deus li daua per heretat aquest segle e laltre etc».

2. Identificació de l'autor i obra: Francesc EIXIMENIS, *Primer del Crestià*, c. 369, primera meitat.

4. Catàlegs i bibliografia: David J. VIERA, *Manuscritos eximinianos no catalogados por J. Massó Torrents*, dins «Estudios Franciscanos», 80 (1979), 164-165; *Obras atribuidas a Francesc Eiximenis en el Manuscrito 15-49 de la Biblioteca Capitular de Zaragoza*, dins «Boletín de la Sociedad Castellonense de Cultura», LXII (1986), 181-184; *Más sobre manuscritos, incunables y ediciones raras de la obra de Francesc Eiximenis*, dins «Archivo Ibero-Americano», 47 (1987), 58; Sergi GASCÓN URIS, *Eiximeniana fragmenta recuperata*, dins «Actas del VI Congreso Internacional de la Asociación Hispánica de Literatura Medieval», Alcalá de Henares, Universidad de Alcalá 1997, 672-679.

5. Edició: Cf. supra, n. 1, III, 5, g).

38. És traducció gairebé literal, per bé que abreujada, d'ISIDOR, *Etymologiarum liber VII*, n. 1-18 de l'edició de W. M. LINDSAY, *Isidori Hispalensis Episcopi Etymologiarum sive originum libri XX*, t. I, Oxford, Clarendon 1987 (Oxford Classical Texts).

L

1. Fol. 245v-250r. Fol. 245r, *inc.*: «(rúbrica) Opus magistri francisci xime-
nez de laude creatoris Pape benedicto XIII° (*fi de rúbrica*). Sanctissimo ac bea-
tissimo in Christo patri et domino domino benedicto digna dei gratia Roma-
no Pontifici frater ffranciscus eximinii ordinis fratrum minorum eius humilis
factura et seruus...».

Fol. 250r, *exp.*: «... ut verus deus vult adorari ab angelis cui data est omnis
potestas et iudicium generale ymmo homini communicata est omnis sapien-
tia et potestas et magestas diuina».

2. Identificació de l'auro i obra: Francesc EIXIMENIS, *Prima pars de laude
creatoris* {13 salms}.

3. Altres manuscrits: Arxiu de la Catedral de València, ms. 302; BUV, ms.
241; Saragossa, Arxiu Capitular, ms. 15-19.

4. Catàlegs i bibliografia: MASSÓ I TORRENTS, *Les obres*, 671-672; MARTÍ,
Eiximenis, 481; *Cincuenta años*, 137; Sebastián BARTINA, *Francisco Eiximenis
(ca. 1327-1409) y el culto mariano*, dins *De cultu mariano apud scriptores eccle-
siasticos saec. XIV-XV* (De cultu mariano saeculis XII-XV. Acta congressus
Mariologici-Mariani internationalis Romae anno 1975 celebrati, vol. V),
Roma 1981, 185-189; David J. VIERA, *Obras atribuidas a Francesc Eiximenis en
el Manuscrito 15-19 de la Biblioteca Capitular de Zaragoza*, dins «Boletín de la
Sociedad Castellonense de Cultura», LXII (1986), Albert HAUF, *El Psalterium
alias Laudatorium i la Vita Christi de Francesc Eiximenis, obres comple-
mentàries?*, dins «Estudis de Llengua i Literatura Catalanes / XVIII. Mis-
cel·lània Joan Bastardas 1», Barcelona, P. A. M. 1989, 205-229; i la citada tot
seguit.

5. Edició: FRANCESC EIXIMENIS, *Psalterium alias laudatorium papae Benedic-
to XIII dedicatum. Three cycles of contemplative prayers by a Valencian Franciscan:
De laude Creatoris. De vita et excellentia Redemptoris. De vita et bona ordinatione
hominis viatoris*, edited by Curt WITTLIN (Studies and Texts 87), Toronto,
Pontifical Institute of Medieval Studies 1988, [VIII] + 328 p.;³⁹ en les pàgi-
nes 25-26 hi ha una descripció del nostre manuscrit.

M

1. Fol. 250v, *inc.*: «Idem dominus patriarcha in libro de natura angelica
capitulo 44° quarti tractatus ponit ista sacra nomina dei. Jothe heloy helee
sabaoth Adonay fetzos ayos o teos ysquiros sot hemanuel tetragrammaton
nagas aga ragla oreos agios spiritus abor fortis astiel. Et infra eodem capitulo

39. Cf. la recensió del volum per Josep PERARNAU dins «ATCA» 7/8 (1988-1989) 346-348.

ponit certas missas dicendas cum gloria in excelsis et cum Credo. Et in fine cuiuslibet misse quod dicatur missa secca de madona sancta maria etc. Misse sunt hee. De trinitate de annunciacione de natiuitate domini prima missa cum sua propheta de circumcissione de epiphania de purificatione de resurrectione de ascensione de pentecoste. Et contra demonia obsidentia hominem. Item per ajudar a persona endemoniada veges lo principi del dit 44 capitol. Encara la fi del capitol immediate precedent».

2. Identificació de l'autor i obra: ANÒNIM, *Fragment del capítol 44 del tractat IV del Llibre dels Àngels de Francesc Eiximenis i notes sobre el contingut del mateix*.

N

1. Fol. 251-256. Fol. 251r, *inc.*: «... -minatum tempus sicut est continentie vidualis que abstinet a secundus nuptiis...».

Fol. 256v, *exp.*: «... sed de demonibus nulla apparet ratio ad articulum etc. Explicit 4us Sententiarum fratris petri de Palude ordinis fratrum predicatorum de natione burgundie. deo gracias».«»

2. Identificació de l'autor i obra: Pere DE LA PALUD, *Fragment final del comentari al llibre quart de les Sentències, a partir de la distinció cinquantesima i última*.⁴⁰

4 i 5. Com a F.

IV. ESCRITURA

1. Caixa d'escriptura: a) folis 1-123: 110 × 175, de 31-36 línies; b) folis 124-250: 115 × 160, de 32-39 línies; c) folis 251-256: 135 × 182, irregular, de 35 línies. Impaginació: a) del foli 14r: 15 + 110 + 20 × 18 + 175 + 25; b) del foli 130r: 18 + 110 + 20 × 25 + 160 + 33; c) del foli 253r: 10 + 130 + 4 × 10 + 182 + 25.

La diferència de caixa entre a)-b) i c) és deguda a la provenença externa de c).

2. Tipus de ratllat: a) Dues línies de justificació horitzontals, dues línies de justificació verticals. UR variable; b) i c) no tenen ratllat.

3. Tipus de lletra i mans: a) folis 1-123, escriptura gòtica textual rodona, de finals del segle XIV o principis del segle XV; b) folis 124-250, escriptura gòtica cursiva catalana de finals del segle XIV o principis del segle XV, amb influències de la bastarda; c) folis 251-256, escriptura cursiva bastarda, tirant a notular.

4. Reclams horitzontals.

40. És una còpia del text del *IV de les Sentències* de Pere de la Palu més complet que el text abreujat recollit més amunt, als folis 210-211.

5. Decoració: Capitals vermelles, amb petits tocs decoratius, als folis 1-123. Rúbriques, calderons vermells i algunes línies subratllades en vermell.
6. Notes, manícula i signes de notes als folis 12v, 13r, 31r, 34r,
7. Timbre amb inscripció de molt mal llegir al foli 12r.
9. Copistes: Tres.
10. Revisions i correccions molt freqüents en el bloc constituït pels folis 1-123, no tant del foli 124 endavant.
12. Notícies històriques. Tant la presència de textos d'Eiximenis com el reclam en català del foli 123v i la lletra del bloc b) delaten que el manuscrit va néixer en algun ambient de Catalunya. És remarcable que Stegmüller no esmentés aquest manuscrit en el seu repertori de Comentaris a les Sentències de Pere Llombard.

V. CONCLUSIÓ

1. Estat de conservació precari. El manuscrit necessitaria ésser restaurat.
2. Datació: Primera meitat del segle XV
3. Origen català.
4. Propietaris i procedència: L'únic propietari conegut és l'aragonès Miguel Ferrer, el qual l'hauria pogut adquirir d'un possessor anterior. Miguel Ferrer l'hauria llegat al Capítol saragossà.

SEGON DEL CRESTIÀ

7

1. MADRID, BN, ms. 2215

I. ENQUADERNACIÓ

1. Cobertes:
 - a) Mides de superfície i gruix: 395 × 280 × 65.
 - b) Material: pasta espanyola d'aigües marrons, del s. XIX, recoberta ara per una tela que a les contratapés es perllonga en tres plegatges interiors reforçats amb afegits de cartró.
 - c) Indicacions escrites: en el plec superior de cartró interior, angle superior esquerre, cota actual del ms. dins etiqueta: «Ms. 2215».
2. Llom: mateix Material i recobriment, ras.
 - a) Tipus, tècnica i nombre de relligadures: són sensibles cinc nervis interiors que formen sis seccions.

b) Descripció de les seccions: 1) ras; 2) teixell de pell vermella amb inscripció daurada: «Ximenes | Libre Segon | del | Cristià»; 3-6) rases, amb etiqueta al final: «Ms. / 2215».

3. Altres elements:

a) Folis de protecció i de guarda: X + IX. Foli de guarda inicial 1v, dalt de tot, en tinta: «Se adquirí en 9 de Abril de 1863». Dessota en llapis, tatxat: «U.98». Dessota, etiqueta amb la cota actual: «Ms. / 2215». Foli de guarda inicial Xr, de paper verjurat del s. XVI, ben diferent dels nou anteriors, en lletra del s. XVI: «Libre segon del Christiá | que tracta de las tentacions, etc. compost | per lo Ilm. y Rm. D. Fr. Francesch Ximenes del | ordre | dels menors, Patriarca de Alexandria.»

e) Capçada dalt i baix.

4. Conclusió. Data : s. XIX.

II. COS DEL VOLUM

1. Composició material: Ms. homogeni.

2. Matèria: Vitel.la.

4. Folis: X + 186 + IX.

5. Dimensions: 376 × 255.

6. Plecs:

1) Plec de 7 × 2, folis 1-14, amb reclam: «Aqui matex»

2) Plec de 6 × 2, folis 15-25, amb reclam: «En ses temptacions»

3) Plec de 6 × 2, folis 26-37, amb reclam: «aytals»

4) Plec de 6 × 2, folis 38-49, amb reclam: «Capitol»

5) Plec de 6 × 2, folis 50-61, amb reclam: «XVIII caº on diu axi»

6) Plec de 6 × 2, folis 62-73, amb reclam: «no en deu e en quant»

7) Plec de 6 × 2, folis 74-85, amb reclam: «Veh qui»

8) Plec de 6 × 2, folis 86-97, amb reclam: «que en aytal»

9) Plec de 6 × 2, folis 98-109, amb reclam: «ley sua»

10) Plec de 6 × 2, folis 110-121, amb reclam: «ab occulo»

11) Plec de 6 × 2, folis 122-133, amb reclam: «E percut»

12) Plec de 6 × 2, folis 134-145, amb reclam: «lurs»

13) Plec de 6 × 2, folis 146-157, amb reclam: «habita»

14) Plec de 6 × 2, folis 158-169, amb reclam: «lo sisen»

15) Plec de 6 × 2, folis 170-181, amb reclam: «mogut»

16) Plec coix, de 3/2, folis 182-186.

En el segon plec el tercer foli és només una meitat de foli; li ha estat donat el mateix número que el següent, foli 23, d'on prové l'anomalia de la numeració.

8. Foliació: moderna, contínua, en llapis i xifres aràbigues a l'angle superior dret del recto dels folis.

9. Numeració de plecs observable entre els folis 86-92 i 134-139, 174, 184.b

12. Sistema de ratllat en sec, >>>><<<<; i en tinta malva, 1111 2222.

III. CONTINGUT LITERARI

1. Folis 1-5. Fol 1, *inc.* del pròleg i de la taula (*rúbrica*): «Prolech sobre lo II libre del Chrestia qui tracta de temptacio segons la forma quis contenen en les rubriques següents». (*fi de rúbrica. Comença en tinta blava*): 1ra: «Temptació es als elets purgacio de lurs pecats Perque donchs per mills saber que es temptacio e ço que a ella pertany deus aci primerament notar e veure tot lo proces en general daquest libre qui largament tracte la Matèria de temptacio e de les coses pertanyents a ella Segons que mostren les rubriques següents (*fi de tinta blava*) [*rúbrica*] Capítol primer qui posa con deus ha posat lom en aquest mon per treballar per tal que aconseguisca la gracia e gloria...»

Fol 6vb (*rúbrica*): «Capítol CCXXXVIII qui posa sumariament tot ço e quant se conte en aquest segon libre del crestia (*fi de rúbrica. En blau*): Gratias Altissimo (*fi de blau. Rúbrica*): Amen».

Fol 6-186. Fol 6v, *inc.* (*rúbrica*): «Aci comença la primera rubrica daquest uolum qui posa com deus ha posat en aquest mon lom per batallar e per hauer uictoria de sos enemichs per tal que aconseguisca merit e gloria (*fi de rúbrica. Caplletra i lletres daurades*). Al primer (*fi de lletres daurades. Fol 7v*) punt principal donchs procehint ab la gracia de Deu e ab ajuda del nostre reuerent cap e patro ihesu crist ...»

Fol 186v, *exp.*: «... e aquest pus prop següent libre sera apellat lo Terç segons lorde a ell dat en lo començament del primer, e aqui veurem largament que es colpa e peccat e vici e ses circumstancies començant a tractar aqui primerament que cosa es mal. Ffinito libro sit laus gloria Christo. amen».

2. Identificació de l'autor i de l'obra: FRANCESC EIXIMENIS, *Libre Segon del Crestià*.

3. Altres manuscrits: BNM, ms. 1791; Arxiu de la Catedral de València, m. 41.

4. Catàlegs: GRAHIT, IO; MASSÓ I TORRENTS, *Manuscrits catalans*, 101, n° XV; DOMÍNGUEZ BORDONA, 37; ID., *Manuscritos con pinturas I*, 267, n° 560; IVARS, XIX (1923), 367-368, 389-390; MARTÍ, 357; MARTÍ, *Notes descriptives* 357; IGMBN, VI, 116-117; CASTRO, 123, n° 120.

5. Edició: a) JILL R. WEBSTER, *La societat catalana al segle XIV, o.c.*, transcriu fragmentàriament els cc. 2, 66, 160 i 163.

b) IVARS, XIX (1923), 363, 389, publica fragments del pròleg i dels cc. 24, 230; XX (1923), 217, 220-221, publica un fragment del c. 47 i el 239.

c) *Francesc Eiximenis. Lo Crestià (Selecció)*, a cura d'ALBERT HAUF, *o. c.*, 49-76: pròleg i cc. 1-5, 14, 50-52, 63, 66, 161, 163-164, 239, p. 49-76.

- d) Jill R. WEBSTER, *Medieval Catalan Folklore, o. c.*, p. 31-55.
- e) Xavier RENEDO, *Edició i estudi del «Tractat de Luxúria», del «Terç del Crestià», Barcelona, UAB 1995, tesi doctoral en 3 microfítxes, on transcriu entre d'altres textos els cc. 231-236 del Segon.*
- f) Xavier RENEDO – Sergi GASCÓN, *Francesc Eiximenis. Prosa, o. c.*, transcriuen els cc. 1, 29, 63 i 157.
- g) David GUIXERAS – Xavier RENEDO, *Francesc Eiximenis. Llibres, mestres i sermons*, a cura de..., estudis introductoris de Xavier RENEDO, Barcelona, Editorial Barcino 2005, que transcriuen els cc. 63 i 161.

IV. ESCRIPTURA

1. Caixa d'escriptura: 230 × 150, a dues columnes, de 48-49 línies. Impaginació: 40 + 65 + 10 + 65 + 65 × 50 + 230 + 90.
 2. Tipus de ratllat. Quatre línies de justificació verticals, dues línies de justificació horitzontals, les línies d'escriptura de justificació a justificació i de justificació a justificació. UR = 4,7 / 4,6.
 3. Tipus de lletra i mans: escriptura gòtica librària amb influències de la bastarda, de mans diverses.
 4. Reclams horitzontals, en gòtica cal.ligràfica.
 5. Decoració: F. 7r: Gran A inicial a tota pàgina, afilligranada amb tintes vermella i blava, dins orla ricament il.luminada, i amb els mots «Al primer» i amb quatre cenefes de l'orla executades en or brunyit; a la part inferior de l'orla, escut de la família Desplà, sostingut per dues figures grutesques dibuixades a ploma: losange d'or i de sable, bordura de guelles i sobre ella deu roses d'or en orla. Capitals blaves i vermelles amb trets afilligranats i antenes. Rúbriques. Calderons blaus i vermells. Majúscules amb tocs de groc. Alguna lletra caudada.
 7. Timbres de la BNM als folis de guarda Xr, f. 1rv, 2r, 18r, 22v, 32r, 42r, 48r, 62r, 68r, 74r, 77r, 82r, 85r, 87r, 101r, 102r, 104r, 109r, 117r, 118r, 125r, 138r, 148r, 152r, 162r, 179r, 184r, 185r.
 9. Copistes diversos.
 10. Revisions i correccions: fol 180v, 183r.
 11. Antigues signatures: «U 98».
 12. Notícies històriques: Fol. 6r, nota d'atribució a l'autor, en lletra del segle XIX: «Nota | Yo no he duptat atribuir aquest llibre al citat Ilm. Ximenes | ó Eximenis, ya per lo que ell mateix expresa al fi del tomo segon de | la obra estampada en Valencia en lo any 1483, a la qual intitula | *Llibre primer del Christià*, ya també per al. en un altre llibre regonech | un mateix estil. Salvo meliori. Barcelona 26 decembre de 1824. Anno Christi MDCCCLIII.
- D. M. Vila» (*signat*).

V. CONCLUSIÓ

1. Estat de conservació: Ulls als folis 22, 52 (restaurat), 54, 64 (restaurat), 67, 70, 80 (restaurat), 92 (restaurat), 108 (restaurat), 117, 118, 121 (restaurat), 125, 128, 130, 141 (restaurat), 146, 148, 149, 167, 169 (restaurat), 173 (restaurat) 178 (restaurat). El primer foli 23 és dimidiat, amb pèrdua de text. El foli 129 és retallat arran de la segona columna. El 144 té retallada la part inferior de més de la meitat del foli, sense pèrdua de text. El 147 té gairebé tota la part inferior retallada, sense pèrdua de text. Aquests detalls a part, la conservació d'aquest magnífic exemplar és bona.

2. Data: Inicis del s. XV.

3. Origen català.

4. Propietaris i procedència: Família Desplà (segle XV); D. M. Vila (1853). Venut a la BNM el 1863.

8

2. MADRID, BN, ms. 1791

I. ENQUADERNACIÓ bessona de la dels mss. 1792-1794.

1. Cobertes:

a) Mides de superfície i gruix: $285 \times 428 \times 60$.

b) Material: ànima de cartró, recoberta de marroquí color avellana.

c) Indicacions escrites: Contratapa I, dalt de tot, etiqueta enganxada amb la signatura antiga del manuscrit: «P. 5.»

d) Elements decoratius: petita cenefa d'or als quatre cantons de les cobertes.

2. Llom de la mateixa pell, color avellana més esvaït.

a) Tipus, tècnica i nombre de relligadures: Els plecs són directament cosits a les tapes mitjançant sis nervis interns que formen set seccions a l'exterior del llom.

b) Descripció de les seccions: 1) 3) 4) 5) i 6) amb una doble línia daurada sota i sobre cada nervi exterior; 2) entre les mateixes línies: «XIMENEZ | DEL CRESTIÀ | LIB. II»; 7) etiqueta amb la signatura actual: «Mss |1791».

3. Altres elements:

a) Folis de protecció i de guarda: III folis de guarda al principi i al final, amb filigrana moderna, d'una S i una P lligades per una línia inferior, que no hem sabut trobar repertoriada. Al foli de guarda final IIIv, *probatio pennae* amb tinta negra, en forma de gargot.

- e) Capçalera i capçada dalt i baix
- g) Llavís: ferro daurat a tots sis llavis.
- m) Punt de llibre: cinta fina de color verd esvaït lligada a la capçada.

4. Conclusió. Data s. XVII.

II. COS DEL VOLUM

1. Composició material: homogeni.
2. Matèria: paper.
5. Dimensions 280 × 420.
6. Plecs: 1) plec de 6 × 2, folis III-XIII amb reclam: «capitol»
- 2) Plec de 5 × 2, folis XV-XXIII, amb reclam: «laor»
- 3) Plec de 6 × 2, folis XXV-XXXVI, amb reclam: «mouen»
- 4) Plec de 5 × 2, folis XXXVII-XXXXVI, amb reclam: «capitol IV»
- 5) Plec de 6 × 2, folis XXXVII-LVIII, amb reclam: «sanctus»
- 6) Plec de 6 × 2, folis LIX-LXX, amb reclam: «Nota ací»
- 7) Plec de 6 × 2, folis LXXI-LXXXII, amb reclam: «lo menor»
- 8) Plec de 6 × 2, folis LXXXIII-LXXXIV, amb reclam: «-teniment»
- 9) Plec de 6 × 2, folis LXXXV-CVI, amb reclam: «malícia»
- 10) Plec de 6 × 2, folis CVII-CXVIII, amb reclam: «repetia»
- 11) Plec de 6 × 2, folis CXIX-CXXX, amb reclam: «animus»
- 12) Plec de 6 × 2, folis CXXXI-CXXXII, amb reclam: «-truits»
- 13) Plec de 6 × 2, folis CXXXIII-CLIII, amb reclam: «ja a qualche gratis»
- 14) Plec coix de 5/4, folis CLV-CLXIII

8. Foliació romana contínua des del foli II al foli CLXIII, coetània del ms, a l'angle superior dret del recto dels folis.

9. Numeració de plecs: rastres als folis XXIII, XXXI, XXXIII, LIX-LXIII, LXXIII-LXXV, LXXXIII-LXXXVI, LXXXVIII, LXXXV-LXXXIX, CXIX-CXXIV, CXXXI-CXXXIII.

10. Filigranes: a) Folis III-XXXXVI, LXXXVI-CXXXX i CLX-CLXI del lleó rampant, semblant al de BRIQUET 10506, datada a partir del 1388.

b) Folis XXXVII-LXXXV, del lleó rampant, semblant al de BRIQUET 10503, datada a partir del 1379.

c) Folis CXXXIII-CLVI, de l'ocell, semblant al de BRIQUET 12080, datada a partir del 1398.

12. Sistema de ratllat a la mina de plom. 1111 2222.

III. CONTINGUT LITERARI

1. Folis III-CLXIII. Fol IIIra, *inc.* del pròleg (*rúbrica*): «Prolech sobre lo segon libre del christia qui tracte de temptació segons la forma quis conten

en les rubriques següents (*fi de rúbrica*). Tementació es als elets purgació de lurs pecats creiximent de grans mertis e escala per apuiar al cel ...»

Fol. VII, *exp.* del pròleg: «Lo CCXXXIX capitol qui posa sumariament tot ço quis contenen en aquest segon libre».

Fol. VIIIra., *inc.* del tractat (*rúbrica*): «Capitol primer daquest present libre qui posa com Deus ha posat lom en aquest mon per batayllar, e per hauer uictoria de sos enemichs per tal que aconseguescha merit e gloria (*fi de rúbrica*). Proceent donchs al primer punt principal ab la gracia e ajuda del nostro Reuerent cap e patro Jhesu Christ, Deus aci notar primerament que la sobirana sauiesa ...»

Fol. CLXIIIrb, *exp.* del tractat: «E aquest pus prop següent libre sera appallat lo terç segons lorde a ell dat en lo començament del primer. E aqui veurem larguament que es colpa e peccat e uici e ses circumstancias començant a tractar aqui primerament que es mal».

2. Identificació de l'autor i obra: FRANCESC EIXIMENIS, *Segon del Crestià*.

4. Bibliografia: MASSÓ I TORRENTS, *Mss. catalans*, 101, XV; ID., *Les obres*, 591; MARTÍ, *Eiximenis*, 455; *Notes descriptives*, 357; DOMÍNGUEZ BORDONA, 29; IGMBN, V, 202; CASTRO, 101, nº 92.

IV. ESCRIPTURA

1. Caixa d'escriptura: 195 × 270, a dues columnes, de 42-48 línies. Impaginació: 25 + 85 + 25 + 85 + 60 × 50 + 270 + 90.

2. Tipus de ratllat: Quatre línies de justificació verticals, dues línies de justificació horitzontals, línies d'escriptura de justificació a justificació i de justificació a justificació. UR = 6,4 / 5,6.

3. Tipus de lletra i mans: escriptura gòtico-humanística amb trets de bastarda. Canvi de tinta al foli 141r.

4. Reclams horitzontals.

5. Decoració: Capitals vermelles, rúbriques, calderons vermelles, lletres majúscules a l'interior dels paràgrafs amb tocs de groc.

6. Moltes notes marginals de diverses mans i èpoques, signes de nota, alguna manícula.

7. Timbres de la BNM als folis IIIr, XIr, CLXIIIrb i vb.

8. Fragments: Al verso del foli CLXIII, darrer, una mà del s. XVIII ha escrit la relació del cas d'una dona que en encomanar a Déu un difunt, «se li umpli tot lo aposento de una flamarada de foc que casi queda desmayada». Cf. Apèndix.

10. Revisions i correccions: fol XVIrb, XVIIra, XXIva, XXIIra, XXIVva, XXVIva, XXXva, LXXXvb, on s'afegeixen 9 línies a columna tirada, etc. Alguns llargs fragments són enquadrats i porten la nota «vacat»: f. LIXvb, f. CXXVIIra, f. CLIIIra. La qual cosa significa que aquest ms. Fou col·locat amb un altre on els paràgrafs enquadrats faltaven.

11. Antigues signatures: «P.5», a la contratapa I.

V. CONCLUSIÓ

1. Estat de conservació: Bo. Els folis VII i X són descosits. Els folis LXX i LXXI han estat reforçats en el marge inferior per una tira de paper. El foli CXXXXIIII té una trencadura que fou adobada enganxant un tros de pell al damunt. El darrer foli també té un gran estrip, adobat amb paper japonès.

2. Datació: Principis del segle XV.

3. Origen català, tal com delata la nota que transcrivim en apèndix.

4. Propietaris i procedència: Formava part de la Biblioteca Reial a principis del segle XVIII.

APÈNDIX

Al foli CXLIIIv, escrit en lletra de finals del s. XVI o principis del XVII, hom llegeix la nota següent:

«Me conta una dona bona xtiana vn gran susto tingué. Acostumave la dita sempre que sabia la mort de algun difunt ó difunta, resar vna salve y vn pare nostre y Ave Maria per aquellas animas; sabe auian mort al N. A. D: feu sa deuocio y al començarla se li vnpli tot lo aposento de vna flamarada de foch que casi queda desmañada, y tornant algo ab si fugí; haec mihi dicta recitavit, deus scit quod non mentior; si illa michi mendacia retulit, non convenio, nec particeps sum in mendacio. [*tatxat:*] Hay, femines».

9

3. VALÈNCIA, Arxiu de la Catedral, ms. 41

I. ENQUADERNACIÓ

1. Cobertes

Mides de superfície i gruix: 295 × 430 × 70

Matèria. Pasta de paper recoberta de gamussa marron.

2. Llom ras, de la mateixa pell, afectada en aquesta part de forats de corc.

a) Tipus, tècnica i nombre de les relligadures: Els plec són directament cosits a les tapes mitjançant quatre dobles nervis interns, que formen els corresponents nervis exteriors i cinc seccions.

Descripció de les seccions: a) rasa; b) restes de teixell rectangular de pell vermella, amb dauradura dalt i baix i el títol del manuscrit inscrit en lletres duarades: «[LO CHESTIA]| D[E] | [EXIMENE]Z.| M.S.]; c) mig teixell de pell vermella de forma romboidal, amb dauradura tot entorn i al centre, ultra les quatre barres daurades, traçades amb poca destresa, hi ha inscrit el número del volum «[I]I»; d) rasa; e) etiqueta de paper amb la cota actual del ms.: «41»

Altres elements

a) Folis de protecció i de guarda: IV (el darrer de pergamí antic, probable foli de guarda primitiu que formava full amb el taló que ara surt al final del primer plec) + II, de paper verjurat, sense filigrana. Fol. de guarda inicial I, cap al centre del foli, escrit en llapis blau : «CCXCI».

c) Cobertes (folres) del mateix paper que els folis de guarda.

e) Capçalera i capçada dalt i baix

g) Llavis de la mateixa coberta, sense ornamentació, en bon estat.

4. Conclusió. Data: 1818.

II. COS DEL VOLUM

1. Composició material: Manuscrit homogeni.

Matèria: Paper i pergamí.

4. Folis: IV + 184 + II

5. Dimensions: 280 × 405 × 55.

6. Plecs: 1) Plec de 10 × 2, folis I-XX, amb taló i amb reclam: «lo mon sien estats»

2) Plec de 10 × 2, folis XXI-XXXX, amb reclam: «appar secundo »

3) Plec de 10 × 2, folis XXXXI-LX, amb reclam: «per lo vostre proffit »

4) Plec de 10 × 2, folis LXI-LXXX, amb reclam: «anaua en esta»

5) Plec de 10 × 2, folis LXXXI-C, amb reclam: «obres a deu plasents »

6) Plec de 10 × 2, folis CI-CXX, amb reclam: «a contractar»

7) Plec de 9 × 2, folis CXXI-CXXXVIII, amb reclam: «a gitar de si matex».

8) Plec de 8 × 2, folis CXXXVIII-CLIII, amb reclam: «respos quant»

9) Plec de 8 × 2, folis, CLV-CLXX, amb reclam: «la alta dispen-»

10) Plec coix, de 8/6, folis CLXXI-184, amb dos talons al final un de paper i l'altre de pergamí.

Tots els plecs tenen el primer i el darrer full de pergamí, els altres —interiors— de paper, llevat del darrer plec, on el primer full de pergamí només ha subsistit al final del plec en forma de taló.

8. Foliació en xifres romanes, contínua, amb tinta sèpia, escrita a l'angle superior dret del recto dels folis.

Numeració de plec: Mot malmesa per la cisalla, comença a la primera part de cada plec, numerant cada foli, i va de la *a* a la *b*.

Filigranes: a) de les tisores, folis III-IV, VI, XXVI-XXVII, LXVIII, LXXXII-LXXXIII, LXXXVIII, LXXXXVII-CV, CXIII-CXXIII, CXXXVI-CXXXXVIII, CLXI-CLXV, semblant a BRIQUET 3668, datada a Itàlia durant la segona meitat del segle XV; b) de la lletra R, folis V, XIV, LXVI, LXXIII, del tipus BRIQUET 8941, datada a Itàlia entre 1467-1471; c) del carro de dues rodes folis XII-XIII, XIX, XXIII, XXVIII-LVIII, LXXIII, LXXVIII-LXXVIII, LXXXV, LXXXVIII, LXXXVIII-LXXXXVI, CVIII, CLXXIII-183, semblant a BRIQUET 3528, datada a Perpinyà el 1429 i a Nàpols entre 1439 i 1430; d) de la muntanya, folis LXIII-LXV, del tipus BRIQUET 11663, datada a datada a Gènova el 1434 i a Florència entre 1434 i 1446; e) de la flor, folis CVIII, semblant a BRIQUET 6658, datada a Florència el 1451; f) de la flor, folis CXXXI-CXXXIII, CLVI-CLVIII, CLXVI-CLXVIII, del tipus BRIQUET 6652, datada a Florència el 1465.

12. Sistema de ratllat a la mina de plom en els folis en paper i amb tinta sèpia als folis de pergami. 1111 2222

III. CONTINGUT LITERARI

1. Folis Ira-Vvb. a) Fol. Ira, *inc.*, del pròleg: (*rúbrica*) «Prolech sobre lo segon libre del cristia qui tracte de temptacio segons la forma quis conten en les rubriques següents (*fi de rúbrica*). Temptacio es als elets purgatio de llurs peccats e creximent de grans merits e escala per uiuar al cel...».

Ibid., *expl.* del pròleg: «... lo proces en general de aquest libre qui larguament tracte la Matèria de temptacio e de les coses pertanyents a ella segons que mostren les rubriques següents».

Ibid., *inc.* de la taula: «Lo primer capitol posa com deus ha posat lome en aquest mon per treballar per tal que aconseguesca la gracia e gloria».

Fol. Vrb, *expl.* de la taula: «Lo CCXXXVIII capitols (*sic*) qui posa sumariament tot ço quis conte en aquest segon libre. Acabada es la taula. Deo gracias».

Fol. VI-184. fol VIra, *inc.* del tractat (*rúbrica*): «Capitol primer de aquest present libre qui posa com deus ha posat lome en aquest mon per batallar e hauer victoria des (*sic*) enemichs seus per tal que aconseguesca merit e gloria (*fi de rúbrica*). Procehint donques al primer punt principal ab la gracia e ajuda del nostre reuerent cap e patro Ihesuchrist Deus aci notar primerament que la sobirana sauiesa...»

Fol. 184va, *exp.* del tractat: «...E aquest pus prop següent libre sera apellat lo terç segons lorde a ell dat en lo començament del primer e aqui veureu largament que es culpa e peccat e vici e ses circumstancies començant a tractar aquí primerament que es mal. Deo gracias amen. Finito libro it laus et gloria xpto. Qui scripsit scribat semper con domino viuat. Amen».

2. Identificació de l'autor i obra: Francesc EIXIMENIS, *Segon del Cristià*.

4. Catàlegs: J. MASSO I TORRENTS, *Manuscrits catalans de València*, dins «Revista de Bibliografia Catalana», VI (1903), 50-51; *Les obres*, 599; MARTÍ, *Eiximenis*, 455; Elías OLMOS CANALDA, *Códices de la Catedral de València*, València 1943, 42.

IV. ESCRIPTURA

1. Caixa d'escriptura: 180 × 257, a dos corondells, de 44 línies. Impaginatció del foli 50r: 30 + 75 + 22 + 75 + 80 × 58 + 257 + 90.

2. Tipus de ratllat: Quatre línies de justificació verticals, dues línies de justificació horitzontals. Línies d'escriptura de justificació a justificació i de justificació a justificació. UR = 5,8.

3. Tipus de lletra i mans: Lletra cursiva humanística de finals del s. XV, de la mateixa mà.

4. Reclams horitzontals i encerclats.

5. Decoració: Inicials del pròleg i del llibre blaves i vermelles, amb filigrana plena i antenes. Capitals blaves i vermelles amb antenes, rúbriques de capítol en vermelló, calderons blaus i vermells.

6. Notes com en el ms. 40 de l'Arxiu Capítular de València.

7. Timbre de l'Arxiu de la Catedral al recto de cada foli.

9. Copista únic.

10. Revisions i correccions escasses, generalment a l'interior dels corondells; també se'n veuen de marginals.

11. Antigues signatures: Foli de guarda inicial Ir, en llapis blau: «CCXCI».

12. Notícies històriques: Transcrivim la nota de l'inventari del 1656 (ACV, lligall 684, 1-H, f. [8]v), del qual s'ha parlat més amunt, prescindint de les tatzadures i manipulacions posteriors, i restituint el seu tenor original en la part que es refereix al volum present: «Item altre volum cubertes de taula, manuscrit en paper, en llengua valenciana, que comença axi prolec sobre lo segon llibre del Christia qui trata de la tentacio».

V. CONCLUSIÓ

1. Estat de conservació: Bo, amb senyals d'haver patit humitat a la seva part superior; els folis del darrer plec han estat reparats i reforçats amb tires de paper. Parts oxidades.

2. Datació: Darrer quart del segle XV.

3. Origen: Català o valencià.

4. Propietaris i procedència: Adquirit pel Capítol de València a finals del s. XVI o a principis del segle XVII.

TERÇ DEL CRESTIÀ

10

1. BARCELONA, BUB, ms. 91

I. ENQUADERNACIÓ

1. Cobertes:

- a) Mides de superfície i gruix: $390 \times 290 \times 130$.
- b) Matèria: pergamí amb ànima de cartró.
- c) Indicacions escrites: Coberta I, centrat, en tinta, antiga signatura: «X.I.II». Contratapa I, angle superior esquerre, etiqueta amb la cota actual del ms.: «Mss. 91». Més centrat, en llapis vermell, altra signatura antiga: «21-1-3». Al centre de la contratapa, mitja quartilla enganxada, amb la següent notícia escrita en lletra del segle XIX: «Lo terc llibre del Crestia, per M. Francesch Eximenes Bisbe de Elna (Aquest llibre fou acabat de escriurer Diumenge a 16 de juny del añ 1389). Cada cuaderno consta de un pliego de pergamino muy fino y 4 de papel muy grueso pero muy flojo de Algodón. Las capitales son iluminadas i dibujadas. Tiene 469 folios muy grandes escritos a dos columnas por folio ... 1 ...11».

2. Llom ras.

- a) Tipus, tècnica i nombre de relligadures: Els plecs són directament cosits a les tapes mitjançant cinc nervis interns.
- b) Indicacions escrites: El llom conté una inscripció en tinta esvaïda, del segle XVIII: «XIMENES/MANUSCRIT/MORAL.CATALÀ». Més avall, en tinta negra, signatura actual del manuscrit: «Ms 91/BUB».

3. Altres elements:

- a) Folis de protecció i de guarda: I + I, amb filigrana ALMIRALL, sota escut somat de tres corones reials i amb una clau al camper, com la de VALLS I SUBIRÀ 12, de l'any 1809.
- d) Talls amb restes de pintura.
- e) Capçada dalt i baix.

4. Conclusió: És de principis del segle XIX.

II. COS DEL VOLUM

- 1. Composició material: Ms. homogeni.
- 2. Matèria: paper de cotó i pergamí.

4. Folis: I + 12 + 445 + I.
 5. Dimensions: 380 × 275.
 6. Plecs:
- 1) Plec de 5 × 2, folis 1-5 i 8-12.
 - 2) Plec de 1 × 2, folis 6-7.
 - 3) Plec de 10 × 2, folis [I]13-XX[32], amb reclam vertical: «guarda les coses».
 - 4) Plec de 10 × 2, folis XXI-XL, amb reclam vertical: «Remeyar donchs»
 - 5) Plec de 10 × 2, folis XLI-60, amb reclam vertical: «valor que aquell»
 - 6) Plec de 10 × 2, folis 61-LXXX, amb reclam vertical: «de la cosa a què hom deu»
 - 7) Plec de 10 × 2, folis 81-C, amb reclam horitzontal: «E uol dir axi»
 - 8) Plec de 10 × 2, folis CI-CXX, amb reclam horitzontal: «ne affliccions»
 - 9) Plec de 10 × 2, folis CXXI-CXL, amb reclam vertical: «publica e aytal»
 - 10) Plec de 10 × 2, folis CXLI-CLX, amb reclam horitzontal: «se poden pleuir»
 - 11) Plec de 10 × 2, folis CLXI-CLXXX, amb reclam horitzontal: «lescar lo pa»
 - 12) Plec de 10 × 2, folis CLXXXI-CC, amb reclam horitzontal «tractar mas»
 - 13) Plec de 10 × 2, folis CCI-CCXX, amb reclam horitzontal: «llurs poyllets»
 - 14) Plec de 10 × 2, folis CCXXI-CCXL, amb reclam horitzontal: «-ficil e per consequent»
 - 15) Plec de 10 × 2, folis CCXLI-CCLX, amb reclam horitzontal: «o punit»
 - 16) Plec de 10 × 2, folis CCLXI-CCLXXX, amb reclam vertical: «de la qual diu sent»
 - 17) Plec de 10 × 2, folis CCLXXXI-CCC, amb reclam horitzontal: «-lent innuir»
 - 18) Plec de 10 × 2, folis CCCI-CCCXX, amb reclam horitzontal: «dir que no uendrà»
 - 19) Plec de 10 × 2, folis CCCXXI-CCCXL, amb reclam vertical: «-ble car diu»
 - 20) Plec de 10 × 2, folis CCCXLI-CCCLX, amb reclam horitzontal: «els fan ço que fer deuen»
 - 21) Plec de 10 × 2, folis CCCLXI-CCCLXXX, amb reclam horitzontal: «e horreu e malfada»
 - 22) Plec de 10 × 2, folis CCCLXXXI-CCCC, amb reclam horitzontal: «alegria qui fa parlar»
 - 23) Plec de 10 × 2, folis CCCCCI-CCCCXX, amb reclam vertical: «lo la mare»
 - 24) Plec de 10 × 2, folis CCCCXXI-CCCCXL, amb reclam vertical: «la sort»
 - 25) Plec de 4/1, folis CCCCXLI-CCC[CXLV] / 457 (!).

Els dos primers plecs són el resultat d'haver relligat malament el que era un sol plec de 6×2 , folis 1-12, destinat a taula de rúbriques i completament regular en la seva factura primitiva.

Llevat del primer, els plecs tenen els seus fulls primer i darrer de pergamí, i els intermedis de paper. Els fulls de pergamí es pleguen segons la seqüència carn-pèl-pèl-carn.

Els folis de les rúbriques inicials es presenten sense numeració antiga, i han estat numerats modernament en llaipsis. A partir de l'inici del llibre pròpiament dit, el ms. és numerat en xifres romanes, que, quan manquen per ratadura del foli o per efecte de la cisalla, han estat suplerts amb xifres aràbigues. Els dos folis finals del volum presenten la numeració moderna en llaipsis 456 i 457, evidentment errònies, tal com es pot comprovar amb les referències que donen les rúbriques als capítols d'aquells folis, i atès que el manuscrit és complet.

9. Numeració de plecs: No n'hi ha rastre.

10. Filigranes: a) del corn, folis IX-CCXXXIX, semblant a la de VALLS I SUBIRÀ, *Paper and Watermarks in Catalonia*, 1054, del 1367;

b) de les muntanyes, folis CCXLII-CCXCIX, semblant a la de BRIQUET 11675, datada entre 1364 i 1386;

c) del lleó rampant, folis, CCCII-CCCLIX, semblant a la de BRIQUET 10487, datada el 1348;

d) de les muntanyes encerclades i sobrepujades per una creu, semblant a la de VALLS I SUBIRÀ, *ibid.*, 1688, del 1356; folis CCCLXII-CCCXIX;

e) de la campana, semblant a la de BRIQUET 4065, datada a partir del 1375.

12. Sistema de ratllat en sec sobre pergamí, >>>><<<<, i a la mina de plom sobre paper, 1111 2222.

III. CONTINGUT LITERARI

1. Folis 1-12. Fol 1ra, *inc.* de les rúbriques (*rúbrica*): «Aquestes son les rubriques del terç libre del cristià (*fi de rúbrica*) Capítol primer que mal no es neguna essencia e de qual mal se deu aço entendre».

Fol 12vb, *exp.* de les rúbriques: «Capítol final a tot aquest terç libre e qui endreça lo ligit per al quart libre seguent».

Dessota mateix, en tinta esvaïda, d'una mà del segle XVII: «Obra del Bisbe de Elna fr Francesch Eximenis del orde dels manors».

Folis I-[CCCXLV]457. Fol Ira, *inc.* (*rúbrica*): «Prolech sobre lo terç libre del christia (*fi de rúbrica*). Mal es partit en dues parts ço es per mal de colpa e per mal de pena de cascun dels quals mals hauem a tractar en lo present volum que es lo terç libre del crestià ...»

Fol. CCCXLVvb, *exp.*: «... E segons lo nombre daquestes X releuacions damunt dites se segueixen X libres dels quals cascuns tracta una daquestes deu

releuacions e desliuracions diuinals segons que en lo primer libre estat dit. E la primera daquestes releuacions dela qual ha tractar lo primer libre seguent sapella supernal gracia. | Ffinito libro sit laus et gloria christo. Amen. | Aquest volum fon acabat de scriure Dicmenge a xiiij. dies de Juny lany de la Natiuitat de nostre senyor M.ccc.Lxxx nou Dia de la sancta e indiuidua Trinitat. Gracias Altissimo creatori».

El darrer foli es molt fatigat i la tinta esvaïda. L'explicit que reproduïm ha estat resseguit en tinta negra en una data qui sap si posterior a la inscripció del s. XVIII que clou el volum i que diu: «Per estar borrrat lo dia i any sobre notat, se nota aqui que fou finit en lo any 1389».

2. Identificació de l'autor i obra: FRANCESC EIXIMENIS, *Terç del Crestià*.

3. Altres manuscrits: ACB, ms. 47; BC ms. 457 i 458; BNM, mss. 1792, 1793 i 1794; RBM, ms. II /1978; Arxiu Capitular de València, mss. 42-43.

4. Catàlegs i bibliografia: GRAHIT, 14, 25; MASSÓ I TORRENTS, *Les obres*, 601; IVARS, XIX (1923), 374.376, 390-394; MARTÍ, *Eximenis*, 458; MIQUEL ROSELL I, 107-108; Josefina MATEU IBARS, *Los manuscritos de los siglos X a XIV de la Biblioteca Provincial y Universitaria de Barcelona*, dins «Biblioteconomía» 69-70 (1969) 98, n° 60; Teresa-Maria VINYOLES I VIDAL, L'alimentació a Barcelona vers l'any 1400, dins «L'Avenç», 31 (octubre 1980), 44-49; David J. VIERA, *L'humor en les obres de Francesc Eiximenis*, dins «Boletín de la Real Academia de las Buenas Letras de Barcelona», XXXIX (1983-1984), 157-154; Joan COROMINES, *Altres fragments de poemes d'Eiximenis deixatats en les seues obres en prosa*, dins *Estudis en memòria del professor Manuel Sanchis Guarner: Estudis de Llengua i Literatura catalanes*, Universitat de València 1984, 89-90; Xavier RENEDO I PUIG, *Eiximenis i el bon ús del vi*, dins «Estudi General» 22 (2002 = Miscel·lània d'Homenatge a Modest Prats II) 251-277; Germà COLÓN I DOMÈNECH, *El medó «aiguamel» d'Eiximenis*, dins «Miscel·lània Joan Gili», a cura d'Albert MANENT i Josep Massot i Muntaner, Barcelona, P.A.M 1988, 199-203 [reproduït dins ID., *Estudis de filologia catalana i romànica* (Biblioteca Sanchis Guarner, 36), València i Barcelona, Institut Universitari de Filologia Valenciana i P. A. M. 1997, 39-43]; Manuel CARRIÓN GÚTIEZ, *La Biblioteca Nacional*, Madrid, Biblioteca Nacional 1996, 100-101; Manuel J. PELÀEZ [ALBENDEA], *Banquets et festins dans la pensée sociale de Francesc Eiximenis*, dins «Senefiance», 38 (1996 = *Banquets et manières de table au Moyen Age*, Aix en Provence, Centre Universitaire d'Études et de Recherches Médiévales 1996), 125-139; Paul FREEDMAN, *Medieval Clichés of Health and Diet according to Francesc Eiximenis*, dins Ariel GUIANCE, Pablo UBIERNA (eds.), *Sociedad y Memoria en la Edad Media*. «Estudios en homenaje a Nilda Guglielmi», Buenos Aires, Consejo Nacional de Investigaciones Científicas y Técnicas 2005, 127-134.

5. Edicions: a) *Regles de bona criaença en menjar, beure y servir a taula tretes de «Lo Terç del Crestià» del P. M. Francesch Eiximeniç (segle XIV)*, a cura de Joseph Balari Jovany, Barcelona, Estampa de Fidel Giró 1889, 45 p.; reedició a cura de J. GRÀCIA, Barcelona, Curial Ed. Catalanes 1977.

b) *Sapienciari: Proverbis e dits vulgars tretts de les obres de fra Francesch Eiximenis e de altres autors. Ara per primera vegada fets estampar*, a cura d'Antoni Bulbena i Tosell, Barcelona, l'Arxiu 1900, 20 folis gòtics + 17 fulls sense numerar;

c) *Consells e faules e altres lligendes en la nostra llénga materna, del catorzè e quinzè segles, novament, o per primera vegada donats a la llum*, cura d'Antoni BULBENA I TOSELL, Barcelona, la Acadèmia 1904, 56 p.;

d) *Tractat de Luxúria. Capítols tretts de «Lo Terç del Crestià», ms. inèdit en lo XIV segle, compost per lo molt reverend Mestre Francesch Eximeniç. Nova traducció de les històries de Loth e de Susanna*, Barcelona, Estampa Elzeviriana 1906, 30 p.;

e) IVARS, XIX (1923), 363-368, 373-375, 384, 391-392, 393-394, publica una part del pròleg i part dels cc. 36, 140, 294, 323, 381, 384, 399, 420, 466, 495, 583, 671, 760, 745, 977, 995, 1030; XX (1923), 214, publica un fragment del c. 190; XX (1923), 217-227, publica el c. 175 i fragments dels cc. 56, 116, 182, 236, 239, 297, 314, 376, 523, 535, 598, 669, 673, 719, 919; *ib.*, 237-239, 243-246, publica els cc. 17 i 37-38; XXIV (1925), 331, publica un fragment del c. 880; XXV (1926), 6-33, publica fragments dels cc. 167, 548, 549, 582, 585, 618, 619, 630, 670, 671, 673, 707, 709, 712, 713, 714, 715, 718, 721, 773, 895, 896, 897, 943, 946, 947, 948, 949, 950, 952, 957, 991, 995; *ib.*, 290-333, publica fragments dels cc. 311, 316, 332, 333, 340, 356, 364, 367, 368, 373, 374, 377, 378 382, 387, 390, 392, 393, 395, 440, 446, 574, 626, 732, 773, 782, 843, 844, 864, 905, 908, 912, 958, 959, 978, 979,

f) *Francesc Eiximenis. Contes i faules, o. c.*, p. 21-68, edita fragments dels cc. 74, 91, 94, 95, 96, 98, 103, 111, 218, 317, 349, 354, 355, 370, 489, 671, 674, 719, 896 i 948; a les p. 101-149, els cc. 86, 92, 105, 106, 127, 314, 463, 496-500, 672, 822, 885 i 936;

g) *Francesc Eiximenis, Terç del Crestià*, a cura dels PP. Martí de Barcelona i Norbert d'Ordal i (*en el volum III*) Feliu de Tarragona, 3 vols., Barcelona, Ed. Barcino E.N.C. 1929-1932, 318, 302 i 296 p.; edició incompleta, que abasta des del capítol 1 al 352;

h) Jorge E. GRACIA, *Francesc Eiximeni's Terç del Crestià: Edition and Study of Sources. Cc. 353-430*, tesi doctoral, Toronto University 1971, 575 p.;

i) ID., *Cinco capítulos del Terç del Crestià de Francesc Eiximenis omitidos por el P. Martí en su edición de la obra*, dins «AST» 46 (1973) 265-277;

j) ID., *Com usar bé de beure e menjar. Normes morals*, Barcelona, Curial 1983, 152 p. [edita els capítols 353-396 del Terç];

k) Jill R. WEBSTER, *La societat catalana al segle XIV, o. c.*, edita fragments dels cc. 103, 108, 243, 625-626, 714, 733, 790, 813, 905 i 912-913;

l) *Francesc Eiximenis. Lo Crestià (Selecció)*, a cura d'Albert HAUF, o. c., 79-175: pròleg i cc. 1-3, 17, 38, 54, 56-57, 67, 75, 78, 86, 90-98, 103-106, 111, 117, 121, 127, 140, 150, 165, 166, 182, 187, 300-301, 315, 353-355, 370, 372, 376, 378-379, 574, 670, 714, 715, 719, 822, 912, 913, 946-948, p. 79-175.

m) Xavier RENEDO, *Edició i estudi del «Tractat de Luxúria» del «Terç del Crestià»*, Barcelona, UAB 1995, tesi doctoral en 3 microfítxes, on transcriu els capítols 524-647 i 980-993;

n) Xavier RENEDO – Sergi GASCÓN, *Francesc Eiximenis. Prosa, o. c.*, transcriuen els cc. 13, 86, 354-355, 378, 382, 384-385, 387, 470, 670-671, 701, 714, 719 i 803.

o) Enric BASSEGODA PINEDA, *El «Tractat de peresa» del terç del Crestià de Francesc Eiximenis*, Girona, Universitat de Girona – Facultat de Lletres, 2001,

p) Xavier RENEDO, *Eiximenis i el bon ús del vi*, dins «Estudi General», 22 (2002), 251-277.

q) David GUIXERAS - Xavier RENEDO, *Francesc Eiximenis. Llibres, mestres i sermons. Antologia de textos*, a cura de..., estudis introductoris de Xavier RENEDO, Barcelona, Editorial Barcino 2005, transcriuen [i per aquest ordre] els cc. 38, 39, 41, 55, 132, 448, 452, 81, 871, 119-120, 518, 521, 828, 91, 92, 149, 470, 441, 96, 97, 95, 93, 625, 961-964, 501, 964, 536, 402, 320, 301, 321, 388, 445.

r) Xavier RENEDO, *Eiximenis, els exemples i l'art de riure*, dins «Actes del Tretzè Col·loqui Internacional de Llengua i Literatura Catalanes. Universitat de Girona 8-13 de setembre de 2003», vol. III, Barcelona, PAM 2007, 7-34, edita els cc. 307 i 633

IV. ESCRIPTURA

1. Caixa d'escriptura: 210 × 285, a dos corondells, de 37-40 línies. Impaginació: 25 + 10 + 15 + 10 + 40 × 30 + 285 + 70.

2. Tipus de ratllat: Quatre línies de justificació verticals, dues línies de justificació horitzontals, línies d'escriptura de justificació a justificació i de justificació a justificació. UR variable.

3. Tipus de lletra i mans: Lletra gòtica bastarda de finals de s. XIV, amb trets cursius. Diverses mans: a) fols. 1-12; b) fols. I-[CCCXLV]457, llevat de c) f. CLXVIII, escrit en un estil de lletra híbrid, amb clares influències humanístiques.

4. Reclams horitzontals i verticals.

5. Decoració: Capitals blaves i vermelles amb trets afilegranats al principi de cada tractat. Majúscules blaves i vermelles amb tocs afilegranats a l'inici de capítol. Rúbriques. Calderons vermelles. Majúscules amb tocs de color a l'interior dels paràgrafs. Al foli I (13)r, rombe amb branca d'olivera sobre fons groc, en mal estat i guillotinat per l'extrem inferior. Al foli LVIIIr, dibuix d'una forca. Al foli CCCLIIr, dibuix d'una dona ferida amb una espasa.

6. *Probationes pennae* als folis 1r-v, 2r, 4r, 6r, XXIIIr, Lvr, XCIXr, Crv, CXLIIIr, CXLVIr, CLXXXr, 183r, CCCLXXXVIIIr.

7. Timbres de la BUB als folis 1r, 7r, IIr, XIIr, XXXVIr, LXXIIr, LXX-XIIr, XCVIr, CVIIIr, CXXr, 132r, CXLIIIr, CLVIr, CXCIIr, CCXVIr, 230r, CCXLIIr, CCLIIIr, CCLXVIr, CCLXXVIIIr, CCXCr, CCCIIr, CCCXVIr, CCCXXXVIIIr, CCCLr, CCCLXXXr, CCCXCIIr, CCCCIIIr, CCCCXIIIr, 426r, 438r, [CCCCXLV]r.

8. Notes marginals i signes de nota de diverses mans en llatí i en català, passim, sobretot a la primera meitat del manuscrit.

10. Revisions i correccions: 3v, 6v, 10rv, 11r, XCVIIIv, CXIIIr, CCVIIv, CCIXr, CCXIIv, CCXIIIr, CCXVIIIr, CCXXXIIr, CCXXXVIIIv, CCXXIXv, CCXLIIIr, CCLIXr, CCLXXVIIIr, CCLXXIXv, CCLXXXIIIr, CCXCIIrv, CCCr, CCCXIXr, CCCXXXIIIv, CCCXLIVv, CCCLr, CCCLXIIr, CCCXXVIIr, CCCLXXIIr, CCCLXXIXv, CCCXCIIIrv, CCCCXXXIV, CCCXXXIIIv. Addició de tex important als marges inferiors dels folis VIIv, VIIIr i XIXv.

11. Antigues signatures: 21-1-3; 2-1-15; X-I-II.

12. Notícies històriques: Al marge inferior del fol. 1r, ex-libris escrit per una mà del segle XVIII: «Es de la biblioteca Mariana del convento de Sant Francisco de Barcelona».

S'han fet cèlebres els versos que cita Eiximenis en els capítols 944, 950 i 957 del *Terc*, de Cerverí de Girona i del capellà de Bolquera, contra les dones, seguits dels versos d'uns «coblejadors» que els respongueren i dels versos d'uns altres «coblejadors» que els escusaren. Aquestes poesies foren repertoriades per J. MASSÓ I TORRENTS, *Repertori*, 305, i per A. JEANROY, *La poésie provençale dans le sud-ouest de la France et en Catalogne du début au milieu du XIVe siècle*, dins *Histoire Littéraire de la France*, t. XXXVIII, 18-24. Foren publicats per G. LLABRÉS, *Estudi històric i literari sobre'l Cançoner dels comtes d'Urgell*, Vilanova i la Geltrú 1907, xxxiii-xxxvi (sobre el ms. 1794 de la BNM), reproduïts per J. RUBIÓ, *Del manuscrit 129 de Ripoll del segle XIV*, dins «*Revista de Bibliografia Catalana*», VIII (1905 [1911]), 295-298, i republicats per Martí DE RIQUER, *Obras completas del trobador Cerverí de Girona*, Barcelona 1947, 342-346 (sobre el ms. 91 de la BUB).

V. CONCLUSIÓ

1. Estat de conservació: Molts fulls de paper ratats. Gran taca al foli CXXII; taques menors als folis 131v i 132r. Algun forat: f. CLII, CCCXIII. Més taques als folis 161-162, CCXII, CCXXII, CCXXXVI, CCXXXVIII, CCCCXXXIIv. Trencadura al f. CCXXIII. El foli CCCXXXIX després.

2. Datació: Acabat el 16 de juny de 1389.

3. Origen: català.

4. Propietaris i procedència: Prové de la biblioteca Mariana del Convent de Sant Francesc de Barcelona. Ingressa a la biblioteca de la UB com a conseqüència de la desamortització de Mendizàbal.

2. MADRID, BN, ms. 1792

I. ENQUADERNACIÓ bessona de la dels mss. 1791, 1793 i 1794.

1. Cobertes

a) Mides de superfície i gruix: 425 × 290 × 10.

b) Material: marroquí de color avellana.

c) Indicacions escrites: Contratapa I, dalt de tot, etiqueta amb antiga signatura: «P. 6.» Angle superior esquerre, etiqueta amb la signatura moderna: «Mss./ 1792». Sota l'etiqueta, escrit en llapis, una altra signatura antiga: «V^a. = 18-1». Més cap a la dreta, en llapis: «Bibl.^a Nac. / Mss.»

d) Elements decoratius: Cantells adornats amb ferros daurats.

2. Llom: marroquí de color avellana, amb ferros daurats (línies) en les seccions.

a) Tipus, tècnica i nombre de relligadures: Els plec són directament cosits a les tapes mitjançant sis nervis interns que formen set seccions exteriors.

b) Descripció de les seccions: 1) i 3) - 6) buides; 2) en lletres daurades: «Ximenez / del Crestià / Lib. III.» 7) etiqueta amb la cota actual: «Mss /1792».

3. Altres elements

a) Folis de protecció i de guarda: IV [II folis de paper i II de pergamí] + III folis de paper. Al principi: II f. de g. de paper verjurat, amb filigrana de S i P relligades per un traç inferior, folis seguits per un reforç de pergamí escrit en llatí, probablement a Barcelona, en lletra cursiva humanística del s. XVI; i II f. de g. de pergamí, el segon possible coberta original; al v^o del primer f. de g. de pergamí, antiga signatura en tinta: «P. 6»; al r^o del segon, nota de compra en lletra bastarda del s. XV: «Ihesus Xtus / Lo present libre qui son dos volums fou comprat per los prior e frares del monestir de sant Jeronim de la vayll dabron (*interlin al man alio incaustorio*: situat sobre barchinona) de madona Agnes muller quondam del honrat en Ramon Çauall⁴¹ ciutada de Barchinona, per mans den Guillem comes corredor de libres dimecres trenta de Juny Any de la Nativitat de nostre Senyor M. CCCC deset per preu de sexanta florins sens les corredures qui son dos florins». Al final del volum: III folis de guarda de paper com el dels dos primers folis de guarda inicials.

c) Cobertes (folres) de paper com el dels folis de guarda de paper, enganxat a la contracoberta.

e) Capçalera i capçada dalt i baix, fatigades.

4. Conclusió. S. XVII.

41. Per a Ramon Çavall, cfr J. MASSÓ I TORRENTS, *Les lletres catalanes en temps del rei Martí i en Ramon Çavall*, Barcelona, Centre Excursionista de Catalunya 1910.

II. COS DEL VOLUM

1. Composició material: homogeni.
2. Matèria: paper i pergamí.
4. Folis: IV de g. + I + [1-140] + [II - XIX] + [141 - 266] + III de g.
5. Dimensions: 405 × 280.
6. Plecs: 1 foli escadusser, foli I
 - 1) Plec de 10 × 2, folis 1-20, amb reclam: «sos peccats»
 - 2) Plec de 10 × 2, folis 21-40, amb reclam: «cobeegets»
 - 3) Plec de 10 × 2, folis 41-60, amb reclam: «moltes»
 - 4) Plec de 10 × 2, folis 61-80, amb reclam: «en lo seu propi»
 - 5) Plec de 10 × 2, folis 81-100, amb reclam: «Alscuns»
 - 6) Plec de 10 × 2, folis 101-120, amb reclam: «tant car»
 - 7) Plec de 10 × 2, folis 121-140, amb reclam: «-naua a entendre»
 - 8) Plec de 9 × 2, folis II-XIX, sense reclam (són els folis de rúbrica desplaçats en aquest indret per inadvertència)
 - 9) Plec 10 × 2, folis 141-160, amb reclam: «Confirma»
 - 10) Plec de 10 × 2, folis 161-180, amb reclam: «O exemplar»
 - 11) Plec de 10 × 2, folis 181-200, amb reclam: «Deya»
 - 12) Plec de 10 × 2, folis 201-220, amb reclam: «En lo seu»
 - 13) Plec de 10 × 2, folis 221-240, amb reclam: «Duna gran»
 - 14) Plec de 10 × 2, folis 241-260, amb reclam: «tota paraula»
 - 15) Plec de 3 × 2, folis 261-266.

El foli escaduser I del principi i el plec vuitè, folis II-XIX, formaven originàriament un plec de 10 × 2, que contenia el pròleg i les rúbriques de tot el *Terç*. En el moment de la relligadura, possiblement perquè el foli I ja s'havia separat dels altres o per badada humana, les rúbriques, separades del seu primer foli, van anar a raure al centre del volum, com manifesta la numeració.

Els plecs de 10 × 2 tenen el full exterior i l'interior de pergamí; entremig hi ha els vuit fulls restants de paper. El pergamí presenta el cantó carn en la part més exterior del full i el cantó pèl a la més interior. El darrer plec només té el seu primer full de pergamí.

7. Fragments: Al principi, entre els dos fulls de guarda de paper i els dos de pergamí, hi ha intercalat un fragment de reforç, que és un instrument notarial del s. XVI.

8. Foliació del segle XVII, contínua, amb xifres aràbigues, interrompuda per la intercalació errada de les rúbriques, que tenen numeració pròpia en xifres romanes majúscules.

9. Numeració de plecs: Hom ha numerat els fulls de cada plec amb xifres romanes; escadusserament apareixen lletres d'ordre: a, b, d, f, etc.

10. Filigranes: a) de la ballesta, semblant a la de VALLS I SUBIRÀ I, 241 (6 de 1364) i BRIQUET 786, de 1372; b) al darrer plec, de 3 × 2, filigrana de la muntanya, semblant a la de BRIQUET 11672, de 1368.

12. Sistema de ratllat a la mina de plom. 1111 2222.

III. CONTINGUT LITERARI

1. Fol. Ira, *inc.* del pròleg (*rúbrica*): «Prolech sobre lo Terç libre del Crestià [*fi de rúbrica*]. Mal es partit en dues parts ço es per mal de colpa e per mal de pena de cascu dels quals mals hauem a tractar en lo present uolum qui es lo Terç libre del crestia...»

Fol. Irb, *exp.* del pròleg: «... Lo Dotze com pot hom conixer o la cogitacio o obra o lom quant es mal les Quals coses totes pots veure pus clarament si attens a les robriques següents».

Fol. Irb, *inc.* de les rúbriques [*rúbrica*]: «Comencen les Rubriques sobre lo Terç libre del Crestia [*fi de rúbrica*]. Lo primer capitol posa que mal no es neguna essencia e de qual mal se deu aço entendre...»

Fol. Ivb, *exp.* de les rúbriques al foli Iv: «... lo LIII que deuen fer los ignorans la veritat amaguada entre les opinions dels doctors».

Fol. XVIIIrb, *exp.* de les rúbriques en els folis de rúbrica desplaçats: «... Lo MLIX qui posa con les penes quis inposen per los confessors per los pecats son arbitraries. Lo MLX qui posa finament a tot aquest terç libre appellat [*in marg dext*: terç del] cristià».

Folis XVIIIv-XIXv buits.

Fol. 1ra, *inc.* de l'obra: «Mal parlant propiament no es neguna essencia ne neguna cosa jat sia que aquest nom mal significh ausencia o freytura dalcun be ...»

Fol. 266va, *exp.*: «... e axi con la llenya secca nodrex lo foch axi gola e perea nodrexen luxuria».

2. Identificació de l'autor i obra: FRANCESC EIXIMENIS, *Terç del crestià, 1ª part* (capítols 1-523).

4. Catàlegs: GRAHIT, 25 MASSÓ I TORRENTS, *Mss. catalans*, 102, XVI; ID., *Les obres*, 601-602; MARTÍ, *Eximenis*, 458; MARTÍ, *Notes descriptives*, 357-358; DOMÍNGUEZ BORDONA, 29-30; IGMBN, V, 202-203; CASTRO, 102, nº 93.

IV. ESCRIPTURA

Caixa d'escriptura: 276 × 204, a dos corondells, de 43-48 línies, generalment no traçades. Impaginació: 10 + 95 + 19 + 90 + 60 × 42 + 276 + 90.

Tipus de ratllat: Quatre línies de justificació verticals, dues línies de justificació verticals, línies d'escriptura de justificació a justificació i de justificació a justificació. UR variable

Tipus de lletra i mans: a) folis I-XII i 1-260, lletra gòtica cursiva de transició cap a la humanística, amb influències de la bastarda; b) foli inicial de guarda Ivr, una nota del foli VIIIv de les rúbriques, vuit ratlles del foli XIIrb i folis 261-266, lletra bastarda de principis del segle XV.

Reclams horitzontals, a vegades amb tocs de vermell en algunes lletres i amb alguna lletra caudada.

5. Decoració. Foli 1r: Una orla de colors blau, vermell i malva esvaït, que ressegueix tota l'amplada de la pàgina, enquadra un remarcable conjunt miniat. A dalt, assegut en una cadira de color verd i entretallada, amb un graó per a pujar-hi i un seient de color vermell esvaït, hi ha un personatge vestit amb gonella blava, valona i caputxó, tot folrat de pell blanca; sota el caputxó s'entreveu un ret. Al graó de la cadira una inscripció mig esborrada identifica el personatge: «Ramon Cauall ciutada de Barchinona». I a sota: «Primogenit en la obra del Crestià». A la part esquerra de la cadira hi ha uns personatges asseguts, identificats també per la corresponent inscripció inferior: «Conseyllers e regidors dela Ciutat de Barchelona». Aquests personatges sostenen unes filactèries on es llegeix: «Mals eclesiastichs e prínceps, mals conseyllers e officials, Mals cauallers e ciutadans, Mals auocats notaris e jutges». Començant al peu esquerre de la cadira, una altra inscripció que acaba en cinta: «Mals nauengans mercaders menestrals pagesos fembres e seruicials». Al peu dret de la cadira, altra inscripció: «Mala rayl mal arbre e mala flor e mal fruyt». A la part dreta de la cadira hi ha els ciutadans i el poble de Barcelona, en actitud de sostenir unes filactèries que diuen: «Mal cogitar, Mal obrar, Mal parlar, Mal perseuerar, Mal morir». Aquest segon grup és identificat per una rúbrica del marge dret, on es llegeix: «Ciutadans e populars de la Ciutat de Barchinona».

Enmig de tants mals i tanta malura, Ramon Çavall s'adreça a Déu per a demanar: «Mossenyer vullseme informar com pore a tants mals contrastar». La resposta la tramet un àngel, patent dins una altra filactèria: «En aquest libre studiaras diligentment e aquí ueuras com pots als presents mals scapar prestament»; al mateix temps, li presenta un llibre obert, en el qual es llegeix l'inici del primer capítol del *Terç*: «Mal parlant propiament no es neguna essencia ne neguna cosa jatsia que aquest nom mal significh absencia e freytura dalcun ben». Sota del llibre obert i, com ell, ja fora de la vinyeta, hi ha pintades les armes dels Çavall: Escartellé: el primer i darrer d'or i una banda de guelles; segon i tercer d'or i un cervo d'atzur.

Sota la gran vinyeta inicial, caplletra miniada. Al centre, dins la corresponent admetlla, Pantocràtor amb ceptre; immediatament a sota, repetides les armes del Çavall. Als dos costats dues figures agenollades: a l'esquerre, un Ramon en actitud orant sense caputxó i amb el ret ben visible; a la dreta, la seva esposa Agnès, amb capa, ret de pedreria al cap i rosaris a les mans. Al centre del marge inferior, miniatura quadrada on es representa l'escena de la transfixió de sant Francesc, amb un fons de muntanyes i algun arbre i la cova de sant Francesc, on s'hi veu instal·lat un altar. Davant el sant i a terra, un llibre obert, escrit. Als sengles angles del marge inferior i ben aliniats amb la vinyeta central, altra vegada l'escut dels Çavall dins losange que forma part de l'orla que volta tota la pàgina.⁴²

42. La pàgina descrita ha estat publicada per MASSÓ I TORRENTS, *Les obres*, lám. 3; i per DOMÍNGUEZ BORDONA, *o. c.*, lám. IV, ambdós en blanc i negre; darrerament a tot color per

Rubriques en vermelló. Capitals blaves i vermelles amb tocs afiligranats i antenes. Calderons blaus i vermells. Lletres amb tocs de vermell.

Lletres caudades als folis final i inicial de plec.

7. Segells i timbres de la BNM als f. 2r, 101r, 201r, 226v.

10. Revisions i correccions: f 2r; gran addició al f. 8v d'una 3^a mà; correccions als f. 13r, 26r, 39r, 49r, 88r, 89r, 93v, 98r, 99r, 101v, 103r, 110v, 113r, 130v, 135v, 142v, 149v, 160v, 164r, 169v, 172v, 176r-v, 188r, 190v, 206v, 232v, 234v, 244r, 247v.

11. Antiques signatures: Cf. I, 1, c).

12. Notícies històriques: Cf. I, 3, a). Fol Ir, dalt de tot, lletra del s. XVII: «Lib. 3 Part primera qui tracta dels mals», probable nota dels jerònims.

Aquest ms. i els dos següents formaven primitivament una unitat bibliogràfica en dos volums, tal com fa suposar la nota dels jerònims («lo present libre qui son dos volums»); en el moment d'ésser relligats, el segle XVII, foren dividits en tres i van rebre la numeració actual.

Però ja el segle XV, hom havia afegit al ms. 1792 el seu actual darrer plec de 3 × 2, escrit en lletra bastarda. Aquest plec substituïa la part del text que manca ara al segon plec del ms. 1793, com veurem tot seguit, i eren almenys 5 folis.

Al ms. 1793 hom hi afegí la part de la taula de la segona part del *Terç* que li correspon, i al 1794 la resta. La mà que escriu en lletra humanística s'encarregà de completar les ratlles que faltaven perquè no es perdés text.

O sia: la mà cursiva va escriure totes les rúbriques de la taula de la I^a part (que anaven davant i ara falten) i tot el text del *Terç*. Molt aviat les rúbriques es perderen i aleshores foren substituïdes en la segona part, dividida possiblement el s. XVII en dos toms. Res no fa pensar que la segona part fos tan bellament decorada com el principi de la primera, però no es pot descartar que les manipulacions del manuscrit hagin tingut com a conseqüència alguna pèrdua sensible en la decoració del que era primitivament el segon volum de l'obra.

V. CONCLUSIÓ

1. Estat de conservació: Bo. El f. 191 té un tall adobat i un forat obert. Els folis 204-205 també tenen un adob a la part inferior. Forat al foli 251.

2. Datació: Finals del s. XIV, principis del XV.

3. Origen: Barcelona.

Martí DE RIQUER, *Heràldica Catalana*, vol. II, Barcelona, Quaderns Crema 1983, p. 372, fig. 18, i per Joan MOLINA I FIGUERAS, *La Virgen de los «Consellers». Metáfora mariana e imagen del poder*, dins «Boletín del Museo e Instituto Camón Aznar» LXXVII (1999) 111-151, especialment 133-144.

4. Propietaris i procedència: El primer propietari conegut d'aquest manuscrit fou el seu comitent, Ramon Çavall, l'amic i interlocutor de Bernat Metge en l'*Apologia* d'aquest; després la seva vídua Agnès. El 30 de juny de 1417, ella el venia al prior i frares del monestir de Sant Jeroni de la Vall d'Hebron. Forma part de les col·leccions reials almenys des del principi del segle XVIII. Pau Ignasi de Dalmasas, que adquirí dels frares del monestir de Sant Jeroni el manuscrit del *Terç* ara a la BC, ms. 457-458, ja no l'hi trobà.

12

3. MADRID, BN, ms. 1793

I. ENQUADERNACIÓ bessona de la dels mss. 1791, 1792 i 1794

1. Cobertes

a) Mides de superfície i gruix: 415 × 295 × 55.

b) Material: pasta holandesa recoberta de pell de color marron.

c) Indicacions escrites: Contratapa I, dalt de tot, en llapis: «Mss – 1793». Més cap al centre, etiqueta enganxada amb cota antiga: «P. 7»; no gaire més avall, a l'esquerra, etiqueta amb la cota actual del manuscrit: «Ms. / 1793».

2. Llom de la mateixa pell de color marron.

a) Tipus, tècnica i nombre de relligadures: Els plecs són directament cosits a les tapes mitjançant sis nervis interns, que formen set seccions exteriors.

b) Descripció de les seccions: 1)-7) buides; la setena porta una etiqueta enganxada amb la signatura actual del ms.: «Mss. 1793».

3. Altres elements

a) Folis de protecció i de guarda: VII + VIII; dels darrers el primer és de pergamí, possible resta de coberta antiga, molt malmesa i restaurada. Els cinc primers folis de guarda inicials i els cinc darrers folis de guarda finals són de paper verjurat sense filigrana, afegits en el curs de la darrera restauració. En els altres folis de guarda de paper hi ha filigrana d'escut quadribarrat amb corona reial.

c) Cobertes (folres) del mateix paper que els folis de guarda.

e) Capçalera i capçada dalt i baix.

4. Conclusió. És del segle XVII. La coberta ha estat refeta i restaurada entre 2001 i 2005.

II. COS DEL VOLUM

1. Composició material: Ms. homogeni.
2. Matèria: pergamí i paper.
4. Folis: VII + V + 136 + VIII.
5. Dimensions: 405 × 280.
6. Plecs:
 - 1) Plec coix de 5/1, amb restes de 4 talons a la segona meitat de plec, folis I-1, sense reclam.
 - 2) Plec de 5/10, amb restes de talons, folis 2-16, amb reclam: «-sa que peccat»
 - 3) Plec de 10 × 2, f. 17-36, amb reclam: «sino per»
 - 4) Plec de 10 × 2, f. 37-56, amb reclam: «lo cap»
 - 5) Plec de 10 × 2, f. 57-76, amb reclam: «sens»
 - 6) Plec coix de 10/9, f. 77-95, amb reclam : «capitol», i restes d'un taló (el foli de pergamí que falta).
 - 7) Plec de 11/10, f. 96-116, amb reclam: «Axi com si»
 - 8) Plec de 10 × 2, f. 117-136, amb reclam: «Capitol DCCCIII».

El plec 1) és el que resta de la primitiva taula del segon volum del ms. del *Terç del Crestià*, abans que el volum fos dividit en dos toms, els actuals mss. 1793 i 1794, quan les rúbriques de la taula de tot el volum encara no havien estat separades.

Els fulls exteriors dels plecs són reforçats amb tires de pergamí o de paper. El primer i el darrer full de cada plec és de pergamí, els altres són de paper. El pergamí segueix l'ordre de col·locació següent: carn-pèl, carn-pèl-pèl-carn, pèl-carn.

8. Foliació: Dues foliacions: I-V i 1-136. La primera és moderna, la segona antiga.

9. Numeració de plecs: rastres de numeració de plecs a l'angle inferior dret del recto de la primera part dels plecs, amb lletres minúscules i xifres romanes, començant per la lletra o.

10. Filigranes: a) folis I-V, 1v, 96r-97v, de la muntanya, semblant a la de BRIQUET, III, 11672, datada a partir del 1368; b) folis 2-95 i 98-136, de la ballesta, semblant a la de VALLS I SUBIRÀ, *Historia del papel en España. Siglos XIII-XIV*, 241, datada el 1364, i BRIQUET I, 786, datada el 1372.

11. Forats per a la caixa d'escriptura, circulars, als vèrtexs dels dos coronells.

12. Sistema de ratllat a la mina de plom. 1111 2222.

III. CONTINGUT LITERARI

1. Fol Ira-1ra. Fol Ira, *inc.* del pròleg i de la taula (*rúbrica:*) «Rúbrica del prolech sobre la segona part del terç libre de la obra del Crestià (*fi de rúbrica*).

Per tal quant aquest terç libre del Crestia conten moltes materies les quals retriem massa gros tot uolum en que fossen tots ensemps per rao daço hauem partit aquest Terç libre per dos volums...»

Fol 1ra, *exp.* del pròleg i de la taula: «... Lo DCCCIII qui posa remeys contra peccat de enuega.

Fol 1vb-136vb. Fol. 1vb, *inc.* de l'obra (*rúbrica*): «Aci comença lo tractat de luxuria daquest libre Terç appellat cristia. E aquest es la Segona part del terç libre Rubricha Capitol DXXVIII que es peccat de luxuria (*fi de rúbrica*). Luxuria es lo Terç peccat mortal qui es posat apres peccat de gola et peccat de perea e de ociositat...»

Fol 136rb, *exp.*: «... cert mort es e perdut en cors e en anima [*reclam:*] Capitol DCCCIII».

2. Identificació de l'autor i obra: FRANCESC EIXIMENIS, *Terç del Cristià, cc. DXXVIII-DCCCIII*.

4. Catàlegs: GRAHIT, 25; MASSÓ I TORRENTS, *Mss. catalans*, 103, XVII; ID., *Les obres*, 602; MARTÍ, *Eximenis*, 458; MARTÍ, *Notes descriptives*, 357-358; DOMÍNGUEZ BORDONA, 30; IGMBN, V, 203-204; CASTRO, 102-103, n° 94.

IV. ESCRIPTURA

1. Caixa d'escriptura: 270 × 200 a dues columnes, de 43-48 línies, en general no traçades.

Impaginació: 20 + 90 + 18 + 90 + 58 × 50 + 220 + 90.

2. Tipus de ratllat: Quatre línies de justificació verticals, dues línies de justificació horitzontals, línies d'escriptura de justificació a justificació i de justificació a justificació. UR variable.

3. Tipus de lletra i mans: Bastarda: f. I-V, 1v, 96r-97v. Gòtica cursiva: 2-95, 98-136. Una tercera mà escriu en lletra humanística el ra del f. 1, les tres darreres línies del vb del foli 136 i el reclam d'aquest foli. Poques notes marginals i d'una altra mà.

4. Reclams com l'anterior.

5. Decoració: Id. Dibuix de dona amb un cap de dona a la sina al f. IIv. Un altre dibuix de dona i inscripció (lletra del XVI): «una dona que vol / gue esser ome.: f. 43v. Altre dibuix, f. 72v.

6. Pocs signes de notes, de mà diferent del copista.

7. Segells i timbres: Segell de la BN al f. Ir, 1r, 2r, 136v.

10. Revisions i correccions d'una altra mà i tinta: f. 4v, 11r, 21v, 25v, 29r, 39r, 50v, 67r, 92r, 109r, 127r.

11. Antigues signatures: Cf. *supra*, I, 1, c).

12. Notícies històriques: F. Ir, dalt de tot, lletra del s. XVII: «Segona part del libre terser», probable nota dels jerònims.

V. CONCLUSIÓ

1. Estat de conservació: Bo. Estrips als f. 7, 17.
2. Datació: Finals del s. XIV o principis del s. XV.
3. Origen: Barcelona.
4. Propietaris i procedència: Com l'anterior.

13

4. MADRID, BN, ms. 1794

I. ENQUADERNACIÓ bessona de la dels mss. 1791, 1792 i 1793.

1. Cobertes

- a) Mides de superfície i gruix: $407 \times 295 \times 50$.
- b) Material: pasta holandesa recoberta de pell de color marron.
- c) Indicacions escrites: Contratapa I, dalt de tot, en llapis: «Mss – 1794». Més cap al centre, etiqueta de paper enganxada: «P. 8.». No gaire més avall, a l'esquerra, etiqueta amb la signatura actual del ms.: «Ms. / 1974». A l'angle inferior esquerre, etiqueta amb signatura antiga escrita en tinta: «Est / P».

2. Llom com el del manuscrit anterior.

- a) Tipus, tècnica i nombre de relligadures: Els plecs són directament cosits a les tapes mitjançant set nervis interns, que formen *set* seccions exteriors.
- b) Descripció de les seccions: 1)-7) buides. La setena porta una etiqueta enganxada amb la cota actual del manuscrit: «Mss. / 1794».

3. Altres elements

- a) Folis de protecció i de guarda: VIII + VIII, de paper verjurat, sense filigrana. Els cinc primers f. de g. inicials i els cinc darrers f. de g. finals han estat afegits en el curs de la darrera restauració.
- c) Cobertes (folres) del mateix paper que els f. de g., enganxat a les contratapes
- e) Capçalera i capçada dalt i baix.

4. Conclusió. És del segle XVII. La coberta ha estat refeta i restaurada entre el 2002 i el 2005.

II. COS DEL VOLUM

1. Composició material: Ms. homogeni.

2. Matèria: pergamí i paper.
4. Folis: III + 127 + III.
5. Dimensions: 405 × 275.
6. Plecs:
 - 1) Plec coix de 3 / 2, folis 1-5, sense reclam
 - 2) Plec de 10 × 2, f. 6-25, amb reclam: «apar»
 - 3) Plec de 10 × 2, f. 26-45, amb reclam: «mitjanceres»
 - 4) Plec de 10 × 2, f. 46-65, amb reclam: «de camins»
 - 5) Plec de 10 × 2, f. 66-85, amb reclam: «qui ja no fo»
 - 6) Plec de 10 × 2, f. 86-105, amb reclam: «E aço per»
 - 7) Plec de 11 × 2, f. 106-127, sense reclam.

El plec 1) és el que resta de la part de la taula que fou amputada al primer plec del manuscrit anterior.

Els fulls exteriors dels plecs són reforçats amb tires de pergamí. El primer i el darrer full de cada plec són de pergamí, els altres són de paper. El pergamí segueix l'ordre següent: carn-pèl, carn-pèl-pèl-carn, pèl-carn.

8. Foliació contínua, del segle XVII, en tinta, a l'angle superior dret del recto dels folis 1-127.

9. Numeració de plecs a l'angle inferior dret del recto de llur primera meitat, amb lletres minúscules i xifres romanes, començant per les lletres *y*, *x*, *z* i representant a 0.

10. Filigranes: a) folis 2-62 i 112-126, de la muntanya amb creu, semblant a BRIQUET 11676, datada a França i a Itàlia a partir del 1377; b) folis 67-102, del fruit, semblant a VALLS I SUBIRÀ, *Historia del papel en España. Siglos XIII-XIV*, p. 248, nº 36, datada a partir del 1346.

11. Forats per a la construcció de la caixa d'escriptura, circulars, situats als extrems de les quatre línies verticals i fora del corondell pròpiament dit.

12. Sistema de ratllat a la mina de plom. 1111 2222.

III. CONTINGUT LITERARI

1. Folis 1ra-5vb. Fol 1ra, *inc.* de la taula, *initio mutilus*: «Lo Capitol DCCCXLVI qui posa remeys als peccats dalgunes especials temptacions...»

Fol 5vb, *exp.*: «Lo MLX es qui posa terme e finament a tot aquest tercer libre appellat Christia».

Folis 6ra-127ra. Fol 6ra, *inc.* de l'obra [*abans de la rúbrica repeteix el final del volum anterior*]: «... que veus axi frenetich e axi malalt que si no prens remey en lexar aquesta tanta oradura cert mort est e perdut en cors e en anima. [*Rúbrica*] «Capitol DCCCIII qui posa altres remeys contra enuega. Encara hi aporten altres remeys als uns sans e primerament lo sant abat ysi-

dorus dix que porguarse e emuega val pensar los mals que emuega ha ab si e aporta al enuegos dels qualz hauem ja parlat damont ...»

Fol. 127ra, *exp.* de l'obra: «... ha a tractar lo primer libre seguent sapela supernal gracia. / Aci son acabats aquests XII tractats daquest terç libre qui pertany al libre apellat christia. Los quals XII tractats tracten e ensenyen en suma general de tots los peccats mortals e venials e originals e de lurs circumstancies e sequeles».

2. Identificació de l'autor i obra: FRANCESC EIXIMENIS, *Terç del Crestià*, cc. DCCCIII - MLX.

4. Catàlegs: GRAHIT, 25; MASSÓ I TORRENTS, *Manuscrits catalans*, 104, XVIII; ID., *Les obres*, 602; MARTÍ, *Eximenis*, 458; ID., *Notes descriptives*, 357-358; DOMÍNGUEZ BORDONA, 30-31; IGMBN, V, 204; CASTRO, 103, nº 95.

IV. ESCRIPTURA

Caixa d'escriptura com l'anterior.

2. Tipus de ratllat: Quatre línies de justificació verticals, dues línies de justificació horitzontals, línies d'escriptura de justificació a justificació i de justificació a justificació.

3. Tipus de lletra i mans: a) f. 1-5, lletra bastarda; f. 6-127, lletra gòtica cursiva; dues darreres línies del foli 5vb, lletra humanística.

4. Reclams com l'anterior.

5. Decoració com l'anterior.

6. Notes marginals d'altra mà, remarcant sobretot autors i llibres citats en el text, fins al foli 31.

7. Segells i timbres de la BNM: f. 1r, 11r, 127r.

10. Revisions i correccions; f. 6r, 19r, 40r.

11. Antigues signatures: Cf. *supra*, I, 1, c).

12. Notícies històriques: fol. 6r, dalt de tot, lletra del s. XVIII: «Tercera part del lib. 3º», probable nota dels jerònims.

V. CONCLUSIÓ

1. Estat de conservació: bo.

2. Datació com l'anterior.

3. Origen: Barcelona.

4. Propietaris i procedència com els dos anteriors.

5. BARCELONA, BC, ms. 457

I. ENQUADERNACIÓ

1. Cobertes:

- a) Mides de superfície i gruix: $383 \times 270 \times 72$.
- b) Material: Pergamí
- c) Indicacions escrites: Coberta anterior, dalt de tot, en tinta: «11» o «L1». Contratapa II, angle inferior dret, etiqueta amb la cota actual del ms.: «Diputació Provincial | de Barcelona | Biblioteca Central | Reg^o Ms 457 | Sign^a 4-IV».

2. Llom ras, del mateix pergamí:

- a) Tipus, tècnica i nombre de relligadures: Els plec s'ón directament cosits a les tapes mitjançant cinc nervis interiors.
- b) Descripció de les seccions: 1) en llapis, signatura actual: «457»; 2) Lletra del XVII: «Eximenis | del Christia | p^{ra} part (*tatxat*: T.3) del | Libre terser | m. s+»; 3) «T. II»; 4) «15»; 5) «51».

3. Altres elements:

- a) Folis de protecció i de guarda: 1 + 1. Fol. de guarda Ir, dalt de tot, lletra del segle XVII: «Eximenis del Crestià p^{ra} part del llibre terser». Fol de guarda Iv, angle superior esquerre, signatura actual en tinta: «Ms. 457».
- e) Capçada dalt i baix.

4. Conclusió: Data: s. XVII.

II. COS DEL VOLUM

- 1. Composició material: Ms. homogeni.
- 2. Matèria: pergamí i paper.
- 4. Folis: I + 269 + I.
- 5. Dimensions: 372×270 .
- 6. Plecs:
 - 1) Plec coix de 8/7, folis 1-15, amb taló final i sense reclam
 - 2) Plec de 8×2 , folis 16-31, amb reclam: «Capitol XXXIII»
 - 3) Plec de 8×2 , folis 32-47, amb reclam: «Corpus quod corrumpitur»
 - 4) Plec de 8×2 , folis 48-63, amb reclam: «e com aytal»
 - 5) Plec de 8×2 , folis 64-79, amb reclam: «manen per la qual cosa»

- 6) Plec de 9 × 2, folis 80-97, amb reclam: «Per aquestes»
- 7) Plec de 8 × 2, folis 98-113, amb reclam: «-re en Pere»
- 8) Plec de 8 × 2, folis 114-129, amb reclam: «la cosa publica»
- 9) Plec de 8 × 2, folis 130-145, amb reclam: «data qui es»
- 10) Plec de 8 × 2, folis 146-161, amb reclam: «es pecat mortal»
- 11) Plec de 8 × 2, folis 162-177, amb reclam: «autem pessima»
- 12) Plec de 8 × 2, folis 178-193, amb reclam: «playa comunament»
- 13) Plec de 8 × 2, folis 194-209, amb reclam: «-corrieren gran»
- 14) Plec de 8 × 2, folis 210-226, amb reclam: «tostemps en la»
- 15) Plec de 8 × 2, folis 227-241, amb reclam: «no serie bastant»
- 16) Plec de 8 × 2, folis 242-257, amb reclam: «Axi matex clergue»
- 17) Plec coix de 8/4, folis 258-269.

El primer plec, dedicat a les rúbriques dels capítols, té els tres darrers folis en blanc.

Llevat del plec onzè, que té tots els fulls de paper menys el primer, que és de pergamí, el primer i darrer full de cada plec sencer són de pergamí, els fulls interiors són de paper. Els fulls de pergamí presenten en el plec la disposició següent: carn-pèl-, carn-pèl, pèl-carn, pèl-carn. En el segon plec el foli 22 ha estat retallat en la seva part inferior, sense pèrdua del text. En el sisè plec, tall idèntic al foli 89. En el setè, el mateix al foli 89. En l'onzè, el mateix al foli 162. En el quinzè, el mateix al foli 234. Tots aquests folis són de pergamí.

8. Foliació moderna, en xifres aràbigues, en llapis i contínua, des del primer al darrer foli. Dues foliacions antigues, en tinta, una en xifres romanes, l'altra en aràbigues, fins al final, i és la que ha estat tinguda en compte en la taula de les rúbriques dels capítols.

10. Filigranes: a) Fol. 11-14 i 203-269, de les fletxes, semblant a la de BRIQUET 6303, datada a partir del 1462.

b) Fol 16-42, del carro, semblant a la de BRIQUET 3527, datada a partir del 1412; reapareix als folis 54, 61, 68, 73-92.

c) Entre els folis 51-192, filigrana de la lletra R, semblant a la de BRIQUET 8970, datada a partir del 1427.

12. Sistema de ratllat en tinta marron. 1111 2222.

III. CONTINGUT LITERARI

1. Folis 1-11. Fol 1ra, *inc.* de la taula (rúbrica): «Aci comensen les rubriques del terc libre del crestia».

Fol 11vb, *exp.* (rúbrica): «Aci son acabades les rubriques del quint tractat de la primera part del terç libre del xtia. deo gracias» (*fi de rúbrica*).

Fol 15-269. Fol 15ra, *inc.* de l'obra (rúbrica): «E aço sia dit de la bona e justa occupacio axi com de special remey dat per los sants contra peccat de perea e de indiscreta feruor. Ara direm apres del peccat de gola o del pec-

cat de perea e del peccat de luxuria qui hix de gola e de perea com la filla hix de pare e de mare e axi com la conclusio de les premisses e axi com la lenya nodreix lo foch axi gola e peresa nodrexen luxuria. (*rúbrica*:) Aci es acabada la primera part del terç libre del Christia. Deo gracias» (*fi de rúbrica*).

2. Identificació de l'autor i l'obra: FRANCESC EIXIMENIS, *Terç del Crestià*, cap. 1-523.

4. Catàlegs: GRAHIT, 25; MASSÓ I TORRENTS, *Les obres*, 602; [Jordi RUBIÓ I BALAGUER,] *La biblioteca Dalmases*, dins BBC III (1916) 32; MARTÍ, *Eximienis*, 458; *Cinquenta años*, 137.

IV. ESCRIPTURA

1. Caixa d'escriptura: 250 × 175, sobrepasada en les vuit primeres línies del foli 86ra, i al final del foli 94va, a dos corondells, de 44-50 línies. Impaginació: 37 + 70 + 10 + 72 + 50 × 33 + 250 + 90.

2. Tipus de ratllat: Dues ratlles horitzontals i quatre verticals de justificació. El text va de justificació a justificació i de justificació a justificació. UR variable.

3. Tipus de lletra i mans: escriptura gòtica amb influències de la bastarda, d'una mateixa mà.

4. Reclams horitzontals.

5. Decoració: Capitals en vermelló. Rúbriques. Calderons vermells. Majúscules amb tocs de groc a l'interior dels paràgrafs.

Fol 76v al marge esquerra, dibuix d'una forca, il·lustratiu del cas de Naaman i Mardoqueu.

6. Notes marginals de diverses mans als folis 2rv, 3v, 5v, 7r, 10v, 23r, 41r, 52r, 54v, 55v, 56r, 61rv, 63v, 64r, 65r, 66rv, 67r, 68r, 69v-70v, 72v, 73v, 74v, 76v, 80v, 81r, 82r, 84rv, 88v, 89v, 91v, 92v, 95rv, 106v, 111v, 117r-118v, 123rv, 124v, 125r, 127v, 130r, 135v, 140r, 142r, 148v, 150v, 151v, 154v, 155v, 156v-160r, 163v, 165v-166v, 168v, 175r-202r, 204v-209r, 210r, 211v, 213r, 214v-215r, 216v, 217r, 218v, 219r, 220rv, 222r, 224r, 226r-227r, 228v, 232v-235r, 236r, 246r, 248r-249r, 256r, 257r, 262rv, 265r, 267r, 268rv.

7. Segells de la BC als folis 1r, 114r, 215v.

10. Revisions i correccions: 2rv, 7r, 8v, 20v, 21v, 22r, 24r, 26v, 29v, 35v, 38r, 42v, 45r, 49r, 52v, 53v, 60v, 82v, 100v, 109r, 110v, 114r, 115r, 119r, 123rv, 127v, 129r, 131r, 133v, 139v, 144v, 145r, 146r, 147r, 152rv, 153v, 156r, 158v, 165rv, 167rv, 168v, 178rv, 179v, 181r, 182r, 198rv, 200v, 203r, 207r, 208r, 211rv, 219v, 221v, 227r, 232rv, 236v, 238rv, 239v, 240r, 242v, 243v, 244r, 248r, 252r, 255v, 256v, 257r, 260v, 261v, 266r.

12. Notícies històriques: Fol 1r, dalt de tot, lletra del s. XIII: «Es de la llibreria».

V. CONCLUSIÓ

1. Estat de conservació bo, llevat del primer i darrer plec, ara amb elements descosits.
2. Datació: Devers 1450.
3. Origen català.
4. Propietaris i procedència: Convent de Sant Jeroni de la Murtra, Pau Ignasi de Dalmasas (segle XVIII), I. E. C.

15

6. BARCELONA, BC, ms. 458

I. ENQUADERNACIÓ

1. Cobertes

- a) Mides de superfície i gruix: $397 \times 282 \times 60$.
- b) Material: pergami.
- c) Indicacions escrites: Coberta anterior, dalt de tot, en tinta: «12» o «L 2». Contratapa II, angle inferior dret, etiqueta amb la cota actual del ms.: «Diputació Provincial | de Barcelona | Biblioteca Central | Reg^o Ms 458 | Sign^a 4-IV». Foli de guarda Iv, angle superior esquerre, cota actual en tinta: «Ms. 458».

2. Llom ras, del mateix pergami.

- a) Tipus, tècnica i nombre de relligadures: Els plecs són directament cosits a les tapes mitjançant cinc nervis interns.
- b) Descripció de les seccions: 1) en llapis, signatura actual: «458»; 2) en tinta, lletra del segle XVII: «Eximenes | del Christia | segona part | del libre ter(ç) m.s.»; 3) «T. III»; 4) «15»; 5) «51».

3. Altres elements

- a) Folis de protecció i de guarda: 1 + 1. F. de g. Ir, dalt de tot, en tinta i lletra del s. XVII: «Eximenes del Crestia (*tatxat*: T3) segona part del llibre 3er».
- e) Capçada dalt i baix.

4. Conclusió. Data: s. XVII.

II. COS DEL VOLUM

1. Composició material: Ms. homogeni.

2. Matèria: pergami i paper.
4. Folis: I + 216 + I.
5. Dimensions: 392 × 280.
6. Plec:
 - 1) Plec coix de 4/5, folis 1-9, amb taló entre el foli de guarda i el foli 1
 - 2) Plec de 10 × 2, folis 10-29, amb reclam: «lo seten libre»
 - 3) Plec de 10 × 2, folis 30-49, amb reclam: «ab aygua zoff»
 - 4) Plec de 10 × 2, folis 50-69, amb reclam: «E uol dir axi»
 - 5) Plec de 10 × 2, folis 70-89, amb reclam: «diuite epulone»
 - 6) Plec de 10 × 2, folis 90-109, amb reclam: «de natura»
 - 7) Plec de 10 × 2, folis 110-129, amb reclam: «tantost la diu»
 - 8) Plec de 10 × 2, folis 130-149, amb reclam: «nou ha»
 - 9) Plec de 10 × 2, folis 150-169, amb reclam: «per lo trencament»
 - 10) Plec de 9 × 2, folis 170-187, amb reclam: «no solament»
 - 11) Plec de 8 × 2, folis 188-203, amb reclam: «sufficientment»
 - 12) Plec coix de 7/6, folis 204-216.

8. Foliació moderna, en xifres aràbigues, en llapis i contínua des del primer al darrer foli. Una foliació antiga, en tinta i xifres aràbigues, des de l'actual foli 10 fins al final del volum.

9. Numeració de plecs: en rúbrica a l'angle inferior dret del recto de la primera meitat de cada plec, molt afectada per la guillotina, fins al punt que en molts plecs ha desaparegut.

10. Filigranes: a) folis 1-48, 56-68, del carro, semblant a la de BRIQUET 3544, datada a partir del 1434; b) folis 51-54, 71-215, del carro, semblant a la de BRIQUET 3527, datada a partir del 1412.

12. Sistema de ratllat amb tinta marron. 1111 2222.

III. CONTINGUT LITERARI

1. Folis 1-216. Fol 1ra, *inc.* de la taula (*rúbrica*): «Prolech sobre la segona part del terç libre de la obra del crestia. | Per tal cant aquest terç libre del crestia conten moltes Materias...»

Fol 6va, *exp.* de la taula: «Lo MLX es qui posa terma e finament a tot aquest terç libre appellat cristia».

Folis 7-8 en blanc.

Folis 10-216. Fol. 10ra, *inc.* del tractat (*rúbrica*): «Capitol DXXIII que posa que es peccat de luxuria (*fi de rúbrica*). | Luxuria es lo terç peccat mortal: que es posat apres peccat de gola: e peccat de perea o de ociositat ...»

Foli 216 vb, *exp.*: «... e la primera d'aquestes releuacions dela qual ha a tractar lo primer libre seguent sapella supernatural gracia. Ací son acabats aquests XII tractats damunt dits daquest terç libre apelat crestia qui tracten e mostren generalment de tots los peccats mortals e venials lo qual libre

migançant la gracia del saluador nostre Jhesu christ ha fet e ordonat lo reuent pare mestre Francesch eximeniç del orde dels frares menors. decimo octauo die decembris anno a natiuitate domini M^oCCCC^oL^o.l (rúbrica:) Deo gracias etc».

Fol. 37rb, el ms. copia la rúbrica del capítol 593, però salta directament al capítol 594.

2. Identificació de l'autor i l'obra: FRANCESC EIXIMENIS, *Terç del Crestià*, caps. 524-1060.

4. Catàlegs: MASSÓ I TORRENTS, *Les obres*, 603; [Jordi RUBIÓ I BALAGUER], *La Biblioteca Dalmales*, dins BBC III (1916) 32; MARTÍ, *Eximenis*, 458; *Cincuenta años*, 137.

IV. ESCRIPTURA

1. Caixa d'escriptura: 270 × 185, a dos corondells, de 51 línies. Impaginació: 33 + 80 + 20 + 80 + 55 × 40 + 270 + 80.

2. Tipus de ratllat: Com l'anterior. UR = 3,8.

3. Tipus de lletra i mans: escriptura bastarda de mitjan segle XV, d'una mateixa mà.

4. Reclams horitzontals, subratllats amb vermelló.

5. Decoració: Gran inicial blava i vermella afilegranada i amb orla al marge esquerre i en l'espai entre columnes. Capitals blaves i vermelles alternades, amb tocs afilegranats. Calderons blaus i vermells. Rúbriques. A l'interior dels paràgrafs majúscules amb tocs de vermell.

6. Notes i signe de nota als folis 1rv, 2r, 3r-4r, 5rv, 17r, 29r, 37r, 39r, 40r, 44rv, 45r, 46r, 49rv, 51v, 52r, 55v, 56r, 57r 58r, 59r, 64r, 65r, 67r-71v, 74r, 75r, 76r-77r, 79r, 80r, 81r-88r, 91r, 92r, 93r-94v, 96r, 98rv, 110rv, 111r, 112r, 114r, 120v, 121r, 122r, 123r, 125r-130r, 138r, 141r-142r, 144r, 146r-149r, 150v-162v, 168r, 177v, 180r, 181rv, 183r-185v, 193r, 195r-216r.

7. Segell de la BC als folis 1r, 109r, 210r.

10. Revisions i correccions de diverses mans passim, des del foli 1r al 10v; fol. 81v, 92rv, 94rv, 95r, 104r, 108r, 111r, 116r, 123v, 133v, 140r, 147v, 149v, 163v, 167v, 176r, 179v, 180rv, 184r, 189r, 200v, 205r, 215v.

V. CONCLUSIÓ

1. Estat de conservació: bo.

2. Datació: Acabat el 18 de desembre del 1450.

3. Origen: barceloní?

4. Propietaris i procedència: Convent de Sant Jeroni de la Murtra, Pau Ignasi de Dalmales (s. XVIII), I. E. C.

16

7. MADRID, Biblioteca del Palacio Real, ms. II/1978

I. ENQUADERNACIÓ com la del ms. II/552 de la mateixa biblioteca. Cf. infra, n. 59.

1. Cobertes de pell, ànima de cartró.

a) Mides de superfície i gruix: $265 \times 393 \times 45$.

b) Material: pasta valenciana, amb aigües de color fosc.

c) Indicacions escrites: Contratapa I, angle superior esquerre, etiqueta escrita en tinta: «1998».

d) Elements decoratius: cenefa de ferros daurats que recorre els quatre cantons.

2. Llom de la mateixa pell, amb ferros daurats i florons.

a) Tipus, tècnica i nombre de relligadures: Els plec són directament cosits a les tapes mitjançant cinc nervis interns que treuen els corresponents nervis externs, formant sis seccions exteriors.

b) Descripció de les seccions: 1) 3) 4) 5): decoració amb ferros daurats: 2) lletres daurades: «EXIMENEZ | TRATADO | DEL CRISTIAN»; 6) com les altres, més etiqueta enganxada i escrita en tinta: «1978».

3. Altres elements.

a) Folis de protecció i de guarda: Al principi un foli de guarda amb el recto recobert pel mateix paper de les contraguades. Al final dos folis de guarda, el darrer amb el verso recobert pel mateix paper de les contraguades.

c) Cobertes (folres) de paper d'aigües.

d) Talls jaspats en verd.

e) Capçalera i capçada dalt i baix.

4. Conclusió. Data S. XIX.

II. COS DEL VOLUM

1. Composició material: Ms. homogeni.

2. Matèria: paper.

4. Folis: I + 180 + II.

5. Dimensions: $250 \times 380 \times 35$.

6. Plecs:

1) Plec de 4×2 , folis 1-8

- 2) Plec de 4×2 , folis 9-16
- 3) Plec de $5/4$, folis 17-25
- 4) Plec de 4×2 , folis 26-33
- 5) Plec de 4×2 , folis 34-41
- 6) Plec de 4×2 , folis 42-49
- 7) Plec de 4×2 , folis 50-57
- 8) Plec de 4×2 , folis 58-65, amb reclam: «tuum»
- 9) Plec de 4×2 , folis 66-73, amb reclam: «comu»
- 10) Plec de 4×2 , folis 74-81
- 11) Plec de 4×2 , folis 82-89
- 12) Plec de 4×2 , folis 90-97
- 13) Plec de 4×2 , folis 98-105
- 14) Plec de 4×2 , folis 106-113
- 15) Plec de 4×2 , folis 114-121
- 16) Plec de 4×2 , folis 122-129
- 17) Plec de 4×2 , folis 130-137
- 18) Plec de 4×2 , folis 138-145
- 19) Plec de 4×2 , folis 146-153
- 20) Plec de 4×2 , folis 154-161
- 21) Plec de 4×2 , folis 162-169
- 22) Plec de 4×2 , folis 170-177
- 23) Plec de $2/1$, folis 178-180.

8. Foliació contínua, moderna, a l'angle superior dret del recto dels folis, en llapis i xifres àrabis.⁴³

9. El manuscrit numera els folis de la primera meitat de cada plec amb signatures de la *a* a la *z* i xifres àrabis.

10. Filigrana del cercle sobrepujat per una creu, del tipus BRIQUET 2966, datada aquesta a Estrasburg el 1491.

12. Sistema de ratllat en tinta marron. 1111 2222.

III. CONTINGUT LITERARI

1. Folis 1-179. Fol 1ra *inc. (rúbrica):* «Comença la segona part del tercer libre del crestia del Rm. mestre Francech (*sic*) Eximeneç. Cap. CCCCX: qui determena que es perea: qui es lo segon peccat mortal (*fi de rúbrica*). Perea es lo segon peccat mortal principal qui souint pren fonament de peccat de guola car comunament hom golafre o gran beuedor es tot indispossit e pesuch e fexuc a treballar...»

43. En la notícia de Massó i Torrents, *Les obres* 604, consta que el manuscrit n o era foliat. Per tant, es folià després del 1909.

Fol. 179vb, *exp.* (rúbrica): «Aci acaba e fas fi en aquest segon volum contiuant la Matèria del terçer libre del Crestia del Reuerent mestre francesch eximenes patricharcha de Jerusalem e bisbe de Euna en sacre theologia mestre. E comença lo terçer libre e uolum en lo capitol qui comença enueja sots la rubrica qui es capitol DCCXCIII».

2. Identificació de l'autor i obra: FRANCESC EIXIMENIS, *Terç del Crestià, segona part*, capítols CCCCX-DCCXCII (410-792).

4. Catàlegs: MASSÓ I TORRENTS, J., *Manuscritos catalanes de la biblioteca de S. M. Notícias para un catálogo razonado*, Barcelona, Librería de Álvaro Verdaguier 1888, n. VI; *Les Obres*, 604; MARTÍ, *Eximenes*, 458; *Catálogo de la Real Biblioteca. Tomo XI. Manuscritos. Volumen II*, Ed. Patrimonio Nacional, Madrid 1995, 366; Carlos ALVAR, *Manuscritos románicos no castellanos*, dins «Revista de Literatura Medieval», VI (1994), 201-202.

IV. ESCRIPTURA

1. Caixa d'escriptura: 175 × 285, a dues columnes, de 48 línies. Impaginació: 30 + 75 + 25 + 75 + 50 × 38 + 285 + 62.

2. Tipus de ratllat: Quatre línies de justificació verticals, dues línies de justificació horitzontals, línies d'escriptura de justificació a justificació i de justificació a justificació. 47 línies. UR = 5,5.

3. Tipus de lletra i mans: Escriptura humanística amb trets cursius, de quatre mans: a) fol. 1-58, b) fol. 59-80, c) fol. 81-113, d) fol. 114-179. Dalt de tot del foli 114ra, hi ha la paraula «Jelus», que potser és el nom del copista que continua el text.

4. Reclams horitzontals.

5. Decoració: Inicial marcada i no executada. Majúscules blaves i vermelles a l'inici de cada capítol. Títols de capítol en rúbrica. Majúscules amb tocs de groc a l'interior dels paràgrafs. Lletres caudades, sobretot a final de columna, que a vegades formen grans o petits dibuixos. Calderons de la mateixa tinta, en forma d'angle recte.

6. Notes: Alguna nota i alguns signes de nota, més aviat escasses. Manícula al f. 72va.

10. Revisions i correccions: Correccions interliniades i marginals almenys de dues mans diverses, una de les quals escriu la correcció entre claus que imiten signatures notariais amb tocs de groc. Alguna nota i signe de nota.

11. Antiques signatures: Foli de guarda inicial, al verso en llapis: «II-N-1».

V. CONCLUSIÓ

1. Estat de conservació: Correcte, amb molts forats de corc.

2. Datació: Segle XV entrat.

3. Origen català.

4. Propietaris i procedència. A *Les obres*, 604, Massó i Torrents dona notícia d'un manuscrit del *Terç* que va pertànyer a J. L. Gohier, membre estat del Directori, manuscrit que fou posat a la venda el 1831, segons el *Catalogue de livres grecs, latins, arabes, espagnols...*, composant la bibliothèque de feu M. J. L. Gohier, ancien membre du Directoire exécutif, dont la vente aura lieu le lundi 14 Mars 1831 et jours suivants, París, chez Merlin 1831. Aquest ms. tenia el n. 2440 en el catàleg de la venda i era descrit així: «La Segona Part del Tercer libre del Crestia, del R. Francech Eximenec. Gran. in-fol. rel. en bois. Ms. du XIVe siècle composé de 179 feuillets, et comme le précédent, écrit du vivant de l'auteur. Nic. Antonio donne à l'ouvrage latin la date de 1379 et il s'étend assez longuement sur les matières traitées; mais il n'a pas connu l'ouvrage limousin tel qu'il est écrit ici. On peut donc regarder ce ms. comme une pièce rarissime et peut-être unique». A part de les informacions equivocades que conté el catàleg, crida l'atenció el fet que l'*incipit* i el número de folis del ms. siguin sensiblement idèntics als del que acabem de descriure. És estrany que Massó no s'adonés de la coincidència. MARTÍ, en canvi, es feia la pregunta: «No seria el ms. del Palau Reial?», *o. c.*, 459. No en dubtem gens. Queda per aclarir si la Biblioteca del Palau Reial de Madrid el va adquirir el 1831 o si el manuscrit hi féu cap més tard i a través de quins intermediaris.

17

8. VALÈNCIA, Arxiu de la Catedral, ms. 42

I. ENQUADERNACIÓ

1. Cobertes

a) Mides de superfície i gruix: 295 × 425 × 115

b) Material: Pasta de paper recoberta de gamussa marron.

c) Indicacions escrites: Cap.

d) Elements decoratius: Tot llis.

2. Llom ras, de la mateixa pell, afectada en aquesta part de forats de corc

a) Tipus, tècnica i nombre de relligadures: Els plec són directament cosits a les tapes mitjançant cinc dobles nervis interns, que formen els corresponents nervis exteriors i sis seccions.

b) Descripció de les seccions: a) buida; b) teixell rectangular de pell vermella, amb dauradura dalt i baix i el títol de manuscrit inscrit en lletres daurades: «LO CHRESTIA | DE | EXIMENEZ| M. S.»; c) teixell de pell vermella de forma romboidal, amb dauradura tot entorn i al centre porta inscrit en núme-

ro del volum: «III»; d) buida; e) etiqueta de paper amb la cota actual del manuscrit: «42»; f) buida.

3. Altres elements

a) Folis de protecció i guarda: II + I, de paper verjurat, amb filigrana FABIANI.

b) Tancadors

c) Cobertes (fòlres) del mateix paper que els folis de guarda.

d) Talls de la mateixa pell

e) Capçalera i capçada dalt i baix

4. Conclusió. Data: 1818.

II. COS DEL VOLUM

1. Composició material: Manuscrit homogeni.

2. Material: Pergamí i paper.

4. Folis: II + 383 +

5. Dimensions: 285 × 413 × 110.

6. Plecs:

1) Plec de 4 × 2, folis 1-8, buit.

2) Plec de 10 × 2, folis, 9-28, amb reclam: «son a nostre»

3) Plec de 10 × 2, folis, 29-48, amb reclam: «E sta volunta-»

4) Plec de 10 × 2, folis 49-68, amb reclam: «coses temporals»

5) Plec de 10 × 2, folis 69-88, amb reclam: «malesa»

6) Plec de 10 × 2, folis 89-108, amb reclam: «Escriptura»

7) Plec de 10 × 2, folis 109-128, amb reclam: «pbres foranes»

8) Plec de 10 × 2, folis 129-148, amb reclam: «-utal en nos»

9) Plec de 10 × 2, folis 149-168, amb reclam: «Car la principal»

10) Plec de 10 × 2, folis 169-188, amb reclam: «fer peccat»

11) Plec de 10 × 2, folis 189-208, amb reclam: «con es que»

12) Plec de 10 × 2, folis 209-228, amb reclam: «fer mer»

13) Plec de 10 × 2, folis 229-248, amb reclam: «alegria e es»

14) Plec de 10 × 2, folis 249-268, amb reclam: «nostre senyor»

15) Plec de 10 × 2, folis 269-288, amb reclam: «que tots han»

16) Plec de 10 × 2, folis 289-308, amb reclam: «-sura dura»

17) Plec de 10 × 2, folis 309-328, amb reclam: «demunt dits»

18) Plec de 11 × 2, folis 329-350, amb reclam: «Es pijor»

19) Plec de 13 × 2, folis 351-376, amb reclam: «sguart»

20) Plec de 3 × 2, folis 377-382.

El primer plec només té el primer full de pergamí; el darrer plec és tot de paper; els altres tenen el primer i el darrer fulls de pergamí, els interiors són de paper.

8. Foliació contemporània, en llapis i xifres àrabis, a l'angle superior dret del recto dels folis. Una numeració més antiga, en tinta sèpia i xifres romanes, comença a l'actual foli 9 i acaba al foli 378, anant del I al CCCLXX, estrompassant-se el foli CXXIV i bisant el CXXXX.

9. Numeració de plecs. Se'n veuen rastres en molts folis, fins al foli 297, anat de la *a-1* a la *p-9*. Desapareix en els folis següents, que tenen l'angle inferior dret reparat i reforçat amb tires de paper. Reapareix en el foli 330, on recomença la sèrie de la *a*, però ara en vermelló. Es fa invisible a partir del foli 356.

10. Filigranes: a) fol. 4-7, 271-378, de les tisores obertes, amb estrella de cinc puntes al fil de la verjura que divideix el tall, del tipus BRIQUET 3725, datada a Gènova el 1472; b) fol. 10-125, 171-266, de les tisores somades amb una mena de lletra C amb trompa, del tipus BRIQUET 3698, datada a Gènova el 1459; fol. 135-166, de les tisores, del tipus BRIQUET 3686, datada també a Genova entre 1460 i 1464.

12. Sistema de ratllat: A la mina de plom. 1111 2222.

III. CONTINGUT LITERARI

1. Folis 9r (Ira) – 19rb (XIrb). Fol. 9ra (Ira), *inc.* del pròleg: *[rúbrica]* «Prolech sobre lo terç libre del crestia fet per mestre Francesch Eximenis del horde dels frares menors *[fi de rúbrica]*. Mal es partit en dues parts ço es per mal de colpa e per mal de pena de hu cascu dels quals mals hauem a tractar en lo present volum qui es lo terç libre del crestia».

Fol. 9rb (Irb), *exp.* del pròleg: «Las quals coses totes pots veure pus clarament si attens ales Rubriques següents»

Fol. 9rb (Irb), *inc.* de les rúbriques: «Lo primer capitol posa que mal no es neguna essencia e de qual mal se deu aço entendre».

Fol. 19rb (XIrb), *exp.* de les rúbriques: «Lo DXXIII qui posa la mala ocupacio don parteix e quins mals fa. *[rúbrica]* Aci son acabades las Rubriques de aquesta primera part del terç libre del crestia. Deo gracias *[fi de rúbrica]*».

Fol. 19 (XI)va – Fol. 378 (CCCLXX)rab. Fol. 19va (XIva), *inc.* de l'obra: «*[rúbrica]* Lo primer capitol posa que mal no es neguna essencia e de qual mal se deu aço entendre. *[fi de rúbrica]* Mal parlant propiament no es nenguna essencia ne nenguna cosa jatsia que aquest nom mal significa ausencia e fretura alguna cosa la hon lo dit be deu esser en quina que manera. Aquesta discreptio ho difinició dada de mal ha tres parts les quals per orde hauem a declarar».

Fol. 378rab (CCCLXXrab), *exp.* del volum: «... Axi direm apres del peccat de gola e del peccat de paresa del peccat de luxuria qui ix de gola e de paresa com la filla hix de pare e de mare e axi com la concosio de les premicies e axi com la lenya seca nodrex lo foc axi gola e paresa nodrexen luxuria etc. | Aci es acabada la primera part del tercer libre del crestia. Deo gracias. A X de agost any M CCCCLXXIII. L. D.»

2. Identificació de l'autor i obra: FRANCESC EIXIMENIS, *Terç del Crestià*, c. 1-523.

4. Catàlegs: J. MASSÓ I TORRENTS, *Manuscrits catalans de València*, dins «Revista de Bibliografia Catalana», VI (1903), 51-52; *Les obres*, 603; MARTÍ, *Eiximenis*, 458; Elías OLMOS Y CANALDA, *Códices de la Catedral de València*, València 1943, 42-43.

IV. ESCRITURA

1. Caixa d'escriptura: 180 × 260, a dos corondells, de 43 línies. Impaginació del foli 190r (CLXXXIIr): 35 + 75 + 30 + 75 + 73 × 55 + 260 + 10.

2. Tipus de ratllat: Quatre línies de justificació verticals, dues línies de justificació horitzontals, línies d'escriptura de justificació a justificació i de justificació a justificació. UR = 6.

3 Tipus de lletra i mans: Gòtica cursiva formada, de finals del s. XV, d'una sola mà.

4. Reclams horitzontals.

5. Decoració: Fol. 9ra (Ira): Capital blava i vermella amb filigrana plena dels mateixos colors, dominant el tema de l'espiral. Foli 19va (XIva): Gran inicial blava i vermella, que ocupa un terç del corondell, amb filigrana plena, de cua, i amb antenes als marges, de colors blau i vermell, amb domini del tema floral. Fol. 241 vb (CCXXXIIIvb): Capital blava i vermella a l'inici de la «quinta part», amb filigrana plena dels mateixos colors, dominant el tema de les flors. Capitals blaves i vermelles alternant, amb les corresponents filigranes i antenes alternant també de color. Rúbriques. Calderons blaus i vermells. La primera paraula de cada capítol en gòtica cal·ligràfica de tipus alt, ocupant l'espai de dues línies normals. Alguna lletra caudada.

6. Notes passim, a tots els marges. Són notes que assenyalen quina matèria es desenvolupa en el tractat, capítol o paràgraf al qual són juxtaposades, constituint una guia de lectura. Són d'una sola mà, diferent de la del copista, en escriptura cursiva librària, de finals del s. XV o de principis del s. XVI. Molt esporàdicament apareix alguna nota d'altra mà [fol. 167vb (CLVIIIrb)]. En l'apartat de les rúbriques apareix un altre anotador esporàdic, que ja escriu en lletra humanística del s. XVI. Manícula als folis 241rb (CCXXXIIrb), 362rb (CCCLIIIrb), 363rb (CCCLV).

7. Timbres de la biblioteca de la Catedral de València al marge inferior del recto de cada foli.

9. Copista únic.

10. Revisions i correccions del copista: Fol. 30rb (XXIIrb), 89rab (LXX-XIrab).

12. Notícies històriques: En l'inventari del 1656 (ACV, lligall 684, 1-H, fol. [9]v) hom llegeix: «Item altre volum de la mateixa manera, manuscrit, en

paper, que se intitula prolec sobre lo terç llibre del Cristia fet per mestre francesch Eximenis del orde del frares menors».

V CONCLUSIÓ

1. Estat de conservació: Estrip al foli 107 (LXXXXVIII). El ms. sofrí un atac del corc en un punt del marge dels folis; per això molts folis duen enganxat un o més fragments de paper rectangular que tapa la part danyada. Alguns d'aquests papers de suport foren a llur torn atacats pel corc. Ull al pergami del foli 258 (CCL). Llevat d'aquests defectes, el ms. és ben conservat.

2. Datació: Acabat el 10 d'agost del 1474.

3. Origen català o valencià.

4. Propietaris i procedència: No consta(en) el(s) propietari(s) anterior(s).

18

9. VALÈNCIA, Arxiu de la Catedral, ms. 43.

I. ENQUADERNACIÓ

1. Cobertes

a) Mides de superfície i gruix:: 290 × 430 × 110

b) Material: Pasta de paper recoberta de gamussa marron.

c) Indicacions escrites: Cap.

d) Elements decoratius: Tot llis.

2. Llom ras, de la mateixa pell, afectada en aquesta part de forats de corc

a) Tipus, tècnica i nombre de relligadures: Els plec són directament cosits a les tapes mitjançant quatre dobles nervis interns, que formen els corresponents nervis exteriors i cinc seccions.

b) Descripció de les seccions: a) buida; b) teixell rectangular de pell vermella, amb dauradura dalt i baix i el títol de manuscrit inscrit en lletres daurades: «LO CHRESTIA | DE | EXIMENEZ| M. S.»; c) teixell de pell vermella de forma romboidal, amb dauradura tot entorn i al centre porta inscrit el número del volum: «III[I]»; d) buida; e) etiqueta de paper amb la cota actual del manuscrit: «4e».

3. Altres elements

a) Folis de protecció i guarda: III + III, de paper verjurat, sense filigrana visible. Al foli de guarda inicial Ir, a mitja altura de la pàgina, escrit amb llapis de color blau: «CCXCIII».

- b) Tancadors: No n'hi ha hagut
- c) Cobertes (folres) del mateix paper que els folis de guarda.
- d) Talls de la mateixa pell
- e) Capçalera i capçada dalt i baix

4. Conclusió. Data: 1818.

II. COS DEL VOLUM

1. Composició material: Manuscrit homogeni.
2. Matèria: Pasta recoberta de pell marron.
3. Palimpsest: No.
4. Folis: IV + 315 + III.
5. Dimensions: 280 × 413 × 85.
6. Plecs:
 - 1) Plec de 7 × 2, folis 2 (I)-15 (-), sense reclam.
 - 2) Plec de 10 × 2, folis 16 (XII) – 35 (XXXI), amb reclam: «los altres»
 - 3) Plec de 10 × 2, folis 36 (XXXII) – 55 (LI), amb reclam: «que lo li-
gam»
 - 4) Plec de 10 × 2, folis 56 (LII) – 75 (LXXI), amb reclam: «qualque»
 - 5) Plec de 10 × 2, folis 76 (LXXII) – 95 (LXXXXI), amb reclam:
«bauech»
 - 6) Plec de 10 × 2, folis 96 (LXXXXII) – 115 (CXII), amb reclam: «la qual
cosa»
 - 7) Plec de 10 × 2, folis 116 (CXIII) – 135 (CXXXII), amb reclam: «aque-
lla»
 - 8) Plec de 10 × 2, folis 136 (CXXXIII) – 155 (CLII), amb reclam: «Ques-
tio»
 - 9) Plec de 10 × 2, folis 156 (CLIII) – 175 (CLXXI), amb reclam: « daquell
gran»
 - 10) Plec de 10 × 2, folis 176 (CLXXII) – 195 (CLXXXXI), amb reclam:
«altra necessitat»
 - 11) Plec de 10 × 2, folis 196 (CLXXXXII) – 215 (CCXI), amb reclam:
«obra qui»
 - 12) Plec de 10 × 2, folis 216 (CCXII) – 235 (CCXXXI), amb reclam:
«tots aquells»
 - 13) Plec de 10 × 2, folis 236 (CCXXXII) – 255 (CCLII), amb reclam: «de
peccat»
 - 14) Plec de 10 × 2, folis 256 (CCLIII) – 275 (CCLLXXII), amb reclam:
«victoria»
 - 15) Plec de 10 × 2, folis 276 (CCLXXIII) – 295 (CCLXXXXII), amb
reclam: «ad Thimoteum»
 - 16) Plec de 10 × 2, folis 296 (CCLXXXXIII) – 315 (CCCXII).

El reclam del plec 7), al foli 135v, no es correspon amb el text que ve tot seguit, al foli 136r, sinó amb el que comença al principi del plec 10), foli 176r, i ho corrobora la seqüència dels capítols. El reclam del plec 8), al foli 155v, no correspon amb el text que ve tot seguit al foli 156r, sinó amb el que comença al plec 11), foli 196r. Hi ha hagut, per tant, transposició de quaderns, i l'ordre seria: 1), 2), 3), 4), 5), 6), 7), 10), 9), 8), 11), etc. Algú es va adonar de l'anomalia ja en temps antic. En efecte, el plec 7) es numera amb la lletra *f* i el plec 10) amb la lletra *g*, sortosament visibles. Per a corregir el trastocament dels quaderns, hom afegí una *h* ben visible al començament del plec 8), just sobre el primer corondell del recto del foli. Cal observar en el plec 8) restes de la numeració amb la lletra *j*, i en el plec 10) de la numeració anterior amb la lletra *h*. El manuscrit, doncs, es desordenà en el moment de la relligadura i l'anomalia es constatà quan ja havia estat foliat.

8. Foliació doble. Una foliació antiga, amb xifres romanes, a l'angle superior dret del recto dels folis, contínua del començament al final, que no compta els folis en blanc. Una segona foliació, en llaips i xifres aràbigues, comença al que nosaltres comptem com a full inicial de guarda IV i és contínua fins al final del manuscrit. La primera foliació és posterior a la relligadura actual del manuscrit, puix que ignora i no té en compte el desordre dels quaderns centrals. Des del foli 1 al 11 la diferència és d'una unitat, perquè el foliador antic no compta el foli de guarda inicial IV, que és, ho acabem de dir, per on comença el foliador modern. Essent buits els folis 13-15, a partir del foli 16 i fins al 100 hi ha una diferència de quatre unitats entre les dues foliacions; al foli 100 la numeració antiga passa del LXXXVI al LXXXVIII (fol. 101), amb la qual cosa la diferència entre les dues foliacions es redueix a tres unitats, constant fins al final del manuscrit.

9. Numeració de plecs: Se'n veu rastres als folis 17, 20, 40, 102-104, 138, 141-142, 176, 202-203, 245, 285. Començava al plec 1) amb números simples i seguia des del plec 2) combinant lletres minúscules amb números, sempre en la primera meitat del plec.

10. Filigrana de les tisores sobrepujades amb estrella de cinc puntes, del tipus BRIQUET 3725.

12. Sistema de ratllat amb tinta sèpia. 1111 2222.

III. CONTINGUT LITERARI

1. Folis 2ra-12vb. Fol. 2ra, *inc.* del pròleg: «*[rúbrica]* Prolech sobre la segona part del Terç libre dela obra del Cristia. *[fi de rúbrica]* Per tal com aquest Terç libre del cristia conten moltes materies les quals retrien massa gros tot volum en que fossen totes ensemps Per raho daço hauem partit aquest Terç libre per dos volums...»

Ib., *expc.* Del pròleg: «...Empero tostemps continuant lo nombre dels capítols aiustant lo nombre del segon volum per orde al orde del compte del primer volum segons que appar en les Rubricas següents».

Fol. 2ra, *inc.* de les rúbriques: «*[rúbrica]* De luxuria. *[fi de rúbrica]* Lo DXXIII capítol posa que es peccat de luxuria...»

Fol. 12vb, *exp.* de les rúbriques: «Lo MLX Es qui posa terma e finament a tot aquest Terç libre appellat cristia. Amen. DEO GRACIAS. F. R.»

Folis 13-15 en blanc.

Fol. 16ra, *inc.* de l'obra: «*[rúbrica]* Capítol DXXIII. Qui posa que es peccat de luxuria. *[fi de rúbrica]* Luxuria es lo terç peccat mortal qui es posat apres peccat de gola e peccat de peresa o de ociositat. Car daquests dos neix axí con l'infant neix e proceheix naturalment de pare e de mare. Daquesta luxuria hauem a veure Primerament que es e diu Hugo libro secundo de sacramentis...»

Fol. 315ra, *exp.* de l'obra: «... Ací son acabats aquests dotze tractats damunt dits daquest Terç libre appellat cristia qui tracten e mostren generalment de tots los peccats mortals e venials. Lo qual libre mijançant la gracia del Saluador nostre Jhesuchrist ha fet e ordonat lo reuerent pare mestre ffrancesch eximenis del orde dels frares menors. Prima die decembris Anno a Natiuitate domini Millesimo Trescentesimo Octuagesimo Quarto. DEO GRACIAS. Qui scripsit scribat semper cum domino viuat. AMEN. F. R. 1384».

2. Identificació de l'autor i obra: FRANCESC EIXIMENIS, *Terç del Crestià*, cc. 524-1060.

4. Catàlegs: J. MASSÓ I TORRENTS, *Manuscrits catalans de Valencia*, dins «*Revista de Bibliografia Catalana*», VI (1903), 52-54; *Les obres*, 603; MARTÍ, *Eiximenis*, 458; ELÍAS OLMOS Y CANALDA, *Códices de la Catedral de Valencia*, València 1943, 43.5.

IV. ESCRIPTURA

1. Caixa d'escriptura: 180 × 265, a dos corondells i 42 línies. Impaginació del foli 197r: 40 + 77 + 25 + 77 + 67 × 50 + 265 + 97.

2. Tipus de ratllat: Quatre línies de justificació verticals, dues línies de justificació horitzontals, escriptura de línia de justificació a línia de justificació i de línia de justificació a línia de justificació. UR =

3 Tipus de lletra i mans: lletra gòtica cursiva formada, amb evidents influències de la bastarda, de la mateixa mà, que hom troba des de finals del s. XIV fins entrat el s. XV.

4. Reclams horitzontals, encerclats i sovint en dues línies.

5. Decoració: Grans inicials, com la del foli 19va del ms. anterior, als folis 2ra i 16ra. Fol. 147rb: Gran inicial blava i vermella, que ocupa un terç del corondell, amb filigrana plena, de cua i amb antenes als marges, de colors blau i vermell, amb domini del tema floral. Capitals blaves i vermelles alternant, amb les corresponents filigranes i antenes alternant també de color. Rúbriques. Calderons blaus i vermells. La primera paraula de cada capítol en gòtica cal·ligràfica de tipus alt, ocupant l'espai de dues línies normals. Algunes lletres caudades.

6. Notes com en l'anterior i de la mateixa mà. Manícules i signes de nota *passim*.

7. Timbre de la biblioteca de la Catedral de València al recto de cada foli.

9. Copista: F. R.

10. Revisions i correccions del mateix copista, pulcrament executades i encerclades: Fol. 60rb, 62va, 72rb, 78rb, 83rb, 88rb, 113rb, 131vb, 132rb, 177va, 217rb, 229va, 281ra, 304rb.

11. Antigues signatures: Potser la del foli de guarda inicial Ir.

12. Notícies històriques: La mà del segle XVIII que va deturpar el tenor de l'inventari del 1656 (ACV, lligall 684, 1-H, f. [8]v), ja esmentat, va afegir en relació amb el volum que ens ocupa: «... y lo altre prolec sobre la segona part del ters llibre de la obra del Cristia».

V. CONCLUSIÓ

1. Estat de conservació. Tot el manuscrit pateix d'oxidació, especialment forta en el primer mot de cada capítol, amb forats ja consumats i pèrdua de lletres. Forats de corc. Algunes ulls en els folis de pergamí.

2. Datació: Acabat de copiar el 1 de desembre del 1484. En efecte, l'escriptura i la filigrana del paper fan inversemblant la data del 1384, que cal interpretar com un error del copista per 1484.

3. Origen català o valencià.

4. Propietaris i procedència: No consta. Cal tenir per dit ací el que ha estat consignat més amunt, en parlar dels propietaris i de la procedència del volum del *Primer del Crestià* de l'Arxiu de la Catedral de València.

10. BARCELONA, ACB, ms. 47

I. ENQUADERNACIÓ

1. Cobertes. El ms. és protegit amb una camisa solta de cartró gris reforçat amb un doblec a l'indret dels llavis dret i esquerre. La camina amida 328 × 405 × 95. A l'angle inferior esquerre de la tapa I, etiqueta quadrada de paper amb inscripció impresa en cercle al voltant d'una creu de Malta: «CAPITVLVM ALMAE SEDIS BARCINONENSIS. ARCHIVVM». Més avall, cap a l'angle inferior esquerre, cota actual escrita en tinta negra, xifres grosses i traç gruixut: «47»

a) Mides de superfície i gruix: 310 × 400 × 86.

b) Material: pergamí simple.

c) Indicacions escrites: Contratapa II, angle inferior dret, en tinta, cota que va rebre el manuscrit en ésser ingressat a la BC l'any 1936: «Ms. 1633.- Fol.»

2. Llom del mateix pergamí, després del cos del volum.

a) Tipus, tècnica i nombre de relligadures: Els plecs són directament cosits a les tapes mitjaçant quatre dobles nervis interns, que formen cinc seccions exteriors.

El fet que el llom s'hagi després del volum permet de veure que els dobles nervis han estat muntats sobre una gran tira de vitel·la que abraça de dalt i baix i reforça el conjunt del plecs. La tira de vitel·la és un fragment de foli de manuscrit en llatí, a dos corondells, amb glosses marginals i de temes canònics, puix que s'hi tracta de condicions d'administració del baptisme. L'escriptura és una gòtica cursiva librària datable del segle XIV.

b) Descripció de les seccions: 1) Teixell de paper amb la cota actual del ms. escrita en números grans i en tinta negra: «47». Dessota, en tinta molt més fina, cota de l'any 1936: «Ms. 1633 - Fol.»; 2) 3) i 4) Altre teixell de paper amb inscripció del títol en tinta marron, lletra de finals del s. XV o del XVI: «Llibre apellat Christia»; 5) buida.

Una altra intitució escrita en tinta marron molt esvaïda i en lletra de finals del segle XV i principis del segle XVI comença al capdavant del llom, desviada del centre cap al cantó esquerre: «[E]s lo terç libre apellat christia».

3. Altres elements.

a) Folis de protecció i guarda: I + I, de paper verjurat, amb filigrana escapçada al tall interior del foli de guarda inicial, que sembla ésser d'una lletra majúscula. Al foli de guarda I inicial, dalt de tot, amb lletra del s. XVIII i tinta molt carregada d'òxid, que s'ha menjat tot el paper: «Codex 47», cota donada per J. Caresmar. Al foli de guarda posterior Iv, diverses *probationes pen-nae* en lletra cursiva del s. XVI, la primera de les quals sembla un vers apariat: «No ueus com les brases | ab ques cremen les grans cases».

e) Capçalera i capçada dalt i baix.

4. Conclusió. És l'original. Data: s. XV o XVI.

II. COS DEL VOLUM

1. Composició material: Manuscrit homogeni.

2. Matèria: pergamí i paper.

4. Folis: I + CCCXXII + I.

5. Dimensions: 275 × 385 × 83.

6. Plecs:

1) Plec de 7 × 2, folis I-XIV, amb reclam: «lauors»

- 2) Plec de 7 × 2, folis XV-XXVIII, amb reclam: «-ta per aquesta fi»
- 3) Plec de 7 × 2, folis XXIX-XLII, amb reclam: «tenen»
- 4) Plec de 7 × 2, folis XLIII-LVI, amb reclam: «materies»
- 5) Plec de 7 × 2, folis LVII-LXX, amb reclam: «sa»
- 6) Plec de 7 × 2, folis LXXI-LXXXIV, amb reclam: «napols»
- 7) Plec de 7 × 2, folis LXXXV-XCVIII, amb reclam: «temps»
- 8) Plec de 7 × 2, folis XCVIII-CXII, amb reclam: «-cio no es»
- 9) Plec de 7 × 2, folis CXIII-CXXVI, amb reclam: «tota la»
- 10) Plec de 7 × 2, folis CXXVII-CXL, amb reclam: «fills segons»
- 11) Plec de 7 × 2, folis CXLI-CLIII, amb reclam: «fahem damunt»
- 12) Plec de 7 × 2, folis CLV-CLXVIII, amb reclam en rúbrica: «Capitol CCL»
- 13) Plec de 7 × 2, folis CLXIX-CLXXXII, amb reclam: «vie sunt»
- 14) Plec de 7 × 2, folis CLXXXII-CLXXXXVI, amb reclam: «del cors»
- 15) Plec de 6 × 2, folis CLXXXXVIII-CCIX, sense reclam i amb pèrdua dels folis 197 inicial i 210 final de plec.
- 16) Plec coix de 5/6, folis CCXIII-CCXXIII, amb dos talons al començament i un al final del plec, pèrdues respectivament dels folis 211 i 212 inicials i 224 final de plec.
- 17) Plec coix de 6/7, folis CCXXVI-CCXXXVIII, amb taló inicial i pèrdua del foli 225 inicial, i amb reclam: «lo sacrari»
- 18) Plec coix de 7/6, folis CCXXXVIII-CCLI, sense reclam, amb taló final i pèrdua del foli 252 final de plec.
- 19) Plec de 6 × 2, folis CCLIII-CCLXV, sense reclam, amb taló inicial i final i pèrdua del foli 253 inicial i 266 final de plec
- 20) Plec de 7 × 2, folis CCLXVII-CCLXXX, amb reclam: «Si donchs»
- 21) Plec de 7 × 2, folis CCLXXXI-CCXCIII, amb reclam: «quant era»
- 22) Plec de 7 × 2, folis CCXCV-CCCVIII, amb reclam: «E aço hauem»
- 23) Plec de 7 × 2, folis CCCIX-CCCXXII, amb reclam: «lexa al hom»

Els plecs estan constituïts normalment per un full de pergami i sis de paper. La disposició del pergami en el plec respon a l'ordre carn-pèl, pèl-carn.

La major part dels folis perduts són de pergami i comporten pèrdua de text. Són els folis 197, 210-212, 224-225, 252-253, 266. Singles folis de paper blanc, datats uniformement el 16 d'abril del 1985, intercalats en el lloc dels folis perduts, adverteixen l'anomalia.

8. Foliació coetània del ms. en xifres romanes a l'angle superior dret del recto dels folis.

9. Numeració de plecs: no n'hi ha rastre.

10. Filigranes: a) folis II-CCLXXIX, filigrana de les tisores, semblant a la de BRIQUET 3669, datada a partir del 1457/58; b) folis CCLXXXIII-CCCXV, del carro de dues rodes, semblant a la de BRIQUET 3544, datada a partir del 1434.

12. Sistema de ratllat en sec sobre pergam., >< ><. A la mina de plom sobre paper, 1111 2222.

III. CONTINGUT LITERARI

1. Folis 1-322v. Fol 1r, dalt de tot, sobre l'intercolumni, manuscrit en tinta negra molt oxidant: «Codex 47». Fol 1ra, *inc.* (*rúbrica*): «Comença lo prolech sobre lo terç apellat Cristia (*fi de rúbrica*). Mal propiament parlant no es neguna essencia ne neguna cosa jatsia que aquest nom mal significh absensia e fretura de algun be lla on lo dit be deu esser en quina que manera ...»

Foli 322vb, *exp.*: «... (*rúbrica*) Capítol DVIII^o Com es mala cosa indeuocio qui es filla de pesera (*fi de rúbrica*). La nouena filla de pesera es indeuocio. E deus saber que indeuocio es defalliment de tot sentiment de deu qui segons que diu sant bernat no» (*fine mutilus*).

2. Identificació de l'autor i obra: Francesc EIXIMENIS, *Terç del Crestià*, capítols I-DVIII, al principi.

4. Catàlegs: J. CARESMAR, *Catalogus codicum seu librorum manuscriptorum qui in segregatis sanctae Ecclesiae Barchinonensis asservantur*, ms. de l'ACB, *Indices de Caresmar*, I, I, fol. sense numerar; MASSÓ I TORRENTS, *Les obres*, 603; ID., *Catàleg dels manuscrits catalans de la Biblioteca Capitular de Barcelona*, dins BBC I (1914) 151; MARTÍ, *Eximenis*, 458; Josep BAUCCELLS I REIG, *Documentación franciscana en el Archivo Capitular de Barcelona. II. Manuscritos, incunables e impresos del siglo XVI*, dins «Archivo Ibero-Americano», XLII (1982), 169.

IV. ESCRIPTURA

1. Caixa d'escriptura: 172 × 260, a dos corondells, de 44/45 línies. Impaginació: 40 + 73 + 23 + 75 + 63 × 50 + 260 + 75

2. Tipus de ratllat: Quatre línies de justificació verticals, dues línies de justificació horitzontals, línies d'escriptura de justificació a justificació i de justificació a justificació. UR = 5,7.

3. Tipus de lletra i mans: Escripura gòtico-bastarda, amb trets d'humanística, de la segona meitat del s. XV, d'una sola mà.

4. Reclams horitzontals.

5. Decoració. Inicials de cada tractat blaves i vermelles, amb filigrana i antenes dels mateixos colors. Capitals blaves i vermelles alternades amb trets afligranats vermells i liles. Els primers mots de cada capítol són escrits en gòtica cal.ligràfica de caixa alta. Rúbriques. Calderons blaus i vermells. A l'interior dels paràgrafs, lletres majúscules amb tocs de vermell. Dibuix en tinta als folis Ir (d'una coca o nau). Lletres caudades. *probationes pennae* al foli Irb.

6. Notes de mans diverses i signes de nota i «manicula» als folis Ir-IIIv, IVv-XIIIr, XVIva-LXVIIIv, LXXrb-XCVr, XCVIv, XCVIIIrb-CXIIIrb,

CXVra—CXXVIIrb, CCXXVIIIrb-CXLrb, CXLIIvb-CLVIra, CLVIIvb-CLVIIIra, CLIXvb-CLXXIXv, CLXXXIIrb-CLXXXVIIIv, CLXXXXr-CCrb, CCIIr-CCXLIIv, CCXLIIIr-CCLXXXVIIIv, CCXCr-CCXCIIv, CCXCIIIr-CCCXXIIv.

10. Revisions i correccions als folis IIra, VIrb, VIIvb, Xrb, XIvb, XVIIIra, XXIIIrb, XXXIIra, XLIIIrb, LIXrb-va, LXIIIra-va, LXVIva, LXVIIra, LXVIIIra, LXIXrb, LXXIIra, LXXIIIva, LXXVIIIva, LXXXra, LXXXIIvb, LXXXIIIra, LXXXVra, LXXXXrb, XCIrb, XCIIIra, XCIIIr-v, XCVIIIv, XCVIIIra, CXIrb, CXXXra-CXXXva, CXXXVIIIrb, CXLIIIr-b, CXLVrb-va, CCXLVIIra, CXLIXrb, CLIr, CLIIra, CLIIIva, CLVIva, CLVIIIvb, CLXIIIva, CLXIXra, CLXXIva, CLXXVrb, CLXXXIva, CLXXXIIIrb, CLXXXXva, CLXXXXIra, CCIrab, CCVIIIvb, CCXXVIIrb, CCXXXIIIrb-va, CCXLVIIIra, CCLIIIva, CCLXXIrb, CCLXXIIrb, CCLXXXIIIra, CCCrb, CCCXvb, CCCXVIIvb, CCCXVIIIva.

11. Antigues signatures: cfr supra, I. 1 c) i I.2.b)

12. Notícies històriques: El manuscrit és a l'ACB des d'abans que Caresmar n'ordenés i catalogués els fons. El 1936 fou ingressat a la BC, d'on sortí el 1939, en ésser retornat als seus propietaris.

V. CONCLUSIÓ

1. Estat de conservació: la coberta és despresada del cos del volum. Forat al foli CLXX, estrip al foli CLXXXXIX. El paper essent molt bo, el ms. s'ha conservat en bon estat. Però l'oxidació avança.

2. Datació: Segona meitat del segle XV.

3. Origen català.

4. Propietaris i procedència: Arxiu Capitular de Barcelona.

DOTZÈ DEL CRESTIÀ

a) Text complet

20

1. BARCELONA, ACA, fons Sant Cugat, ms. 10

I. ENQUADERNACIÓ

1. Cobertes

a) Mides de superfície i gruix: $260 \times 360 \times 80$.

b) Material: coberta de pergamí, ànima de cartró.

2. Llom del mateix pergamí que les cobertes.

a) Tipus, tècnica i nombre de relligadures: Els plecs són directament cosits a les tapes mitjançant × nervis interns.

b) Descripció de les seccions: 1) Signatura actual en tinta: «10»; 2) teixell de pell; «DE REGIMENT | DE PRINCEPS»; 3) El teixell anterior o un de semblant s'havia col.locat més avall, però a l'inrevés, i és a l'inrevés que ara es poden llegir encara les lletres gravades sobre el teixell i empremtades al llom: «DE REGIMEN | DE PRINCEPS»; 4) antiga signatura: «53»; 5) Indicació del fons, en tinta: «S.C.» (=Sant Cugat).

3. Altres elements:

a) Folis de protecció i guarda: I + I folis verjurats, amb filigrana RRVMEV, del tipus VALLS I SUBIRÀ 880, datada el 1800.

c) Cobertes (folres) del mateix paper que els folis de guarda.

d) Talls decorats amb tocs de tinta blavenca esvaïda.

e) Capçalera i capçada dalt i baix.

g) Llavis del mateix pergamí que la coberta.

4. Conclusió. És del s. XIX.

II. COS DEL VOLUM

1. Composició material: Manuscrit homogeni.

2. Matèria: pergamí i paper.

4. Folis: I + 263 + I.

5. Dimensions: 250 × 347 × 65.

6. Plecs:

1) Plec de 5 × 2, folis 1-10.

2) Plec de 8 × 2, folis 11-26, amb reclam: «la sisena»

3) Plec de 9 × 2, folis 27-44, amb reclam: «dampnata»

4) Plec coix de 2/1, folis 45-47, amb taló entre els folis 46 i 47 i sense reclam; el foli 47 buit

5) Plec de 9 × 2, folis 48-65, amb reclam: «Custumes»

6) Plec de 11 × 2, folis 66-87, amb reclam; «aells»

7) Plec de 10 × 2, folis 88-107, amb reclam: «Bastant»

8) Plec de 10 × 2, folis 108-127, amb reclam: «lempatxe»

9) Plec de 11 × 2, folis 128-149, amb reclam: «Per que lo»

10) Plec de 10 × 2, folis 150-169, amb reclam: «hauer lo»

11) Plec de 6 × 2, folis 170-181, sense reclam

12) Plec de 6 × 2, folis 182-193, sense reclam

- 13) Plec de 6 × 2, folis 144-205, sense reclam
- 14) Plec de 6 × 2, folis 206-217, sense reclam
- 15) Plec de 6 × 2, folis 218-229, sense reclam
- 16) Plec de 6 × 2, folis 230-241, sense reclam
- 17) Plec de 6 × 2, folis 242-253, sense reclam
- 18) Plec de 6/4, folis 254-263, amb dos talons entre els folis 262 i 263.

Els folis 10v, 47rv i 263r buits; al verso del darrer hi ha sumes escrites en tinta.

Els plec tenen llur primer i darrer full de pergamí, essent els fulls interiors de paper. En els plec 1) i 4) només hi ha un full de pergamí. L'ordre de col·locació dels folis de pergamí sol ésser: pèl-carn, carn-pèl-pèl-carn, carn-pèl.

8. Foliació del segle XX, contínua, en llaips i xifres aràbigues, a l'angle superior dret del recto dels folis; en alguns folis que tenen aquesta part danyada per la humitat, la xifra es posa més avall, en el marge dret.⁴⁴

10. Filigranes: a) folis 2-179, filigrana del carro de dues rodes, semblant a la de BRIQUET 3544, del primer terç del segle XV; b) folis 183-262, del bou amb dues ales, com la de BOFARULL 170, datada a Barcelona, ACA, Reg. 3001, el 1438.

12. Sistema de ratllat en tinta sèpia. 1111 2222.

III. CONTINGUT LITERARI

1. Folis 1-262. Fol 1ra, *inc.* del pròleg i de la taula de capítols: «A[l molt] alt e poderos senyor Nanfos marques de Villena [comte] de [deni]a e de riba-gorça e fill del molt alt senyor príncep e senyor monsenyor de sancta memoria infant frare pere darago del orde dels frares menors fill del molt alt e poderos senyor en jacme per la gracia de deu ça enrera rey darago de bona memoria lo seu humil seruent frare francesch exemenis daquell matex orde si matex ab tota reuerencia en aquell qui es senyor [d]els senyors ...»

Fol 10ra, *exp.* del pròleg: «... Regnes presents e de lur durada e de nouell imperi (*rúbrica:*) Açí fenexen les Rubriques dela quarta part del crestia de regiment de princeps» (*fi de rúbrica*).

Fol 10v buit.

Fol 11rb, *inc.* de l'obra (*rúbrica:*) «Lo capitol primer ensenya que lo regiment e gouernacio general de deu sobre tot lo mon nos mostra que la sua

44. L'any 1909, en l'article acabat de citar, Massó i Torrents constatava que el manuscrit no era foliat. Per tant, és molt clar el *terminus a quo* de la foliació

sauiesa es sens tot terme e que ell es tot nostre be e tota nostra benuyrança (*fi de rúbrica. Segueix incipit a columna tirada en grans lletres gòtiques escrites en tinta blava i amb un grandióspai en blanc per a la inicial de títol, no executada:*) «[R]egiment excellent e governacio passant tot enteniment de la uniuersitat de les corporals creatures daquest mon ensenya clarament als illuminats de uera ffe xpiana que lo sobiran regidor e general governador (*fi de les grans lletres blaves*) [fol. 11va] De aquella es sauiesa frontal e saber abissal e inscrutable pelech de infinita prudencia ...»

Fol 262vb, *exp.* de l'obra: «... E jatsia quen trobas hom aqui plauria Empero per occasio daço se tolria souin la pau de la comunitat e sen seguiria prou guerra vet com los passats zelauen per pau. E daquests exemples hi ha Infinitos los quals leyx per amor de breuítat e tornem al principal proposit ab la gracia de deu etc.

Ffinito libro sit laus et gloria christo Amen».

2. Identificació de l'autor i obra: FRANCESC EIXIMENIS, *Dotzè del Crestià*, parts I-IV (falten les parts V-VIII).

3. Altres manuscrits: Arxiu Episcopal de Vic, ms. 188; Arxiu de la Catedral de València, ms. 167; BNF, esp. 9, 13; Barcelona, AMHC, ms. A-50.

4. Catàlegs i bibliografia: J. VILLANUEVA, *Viaje literario a las Iglesias de España*, t. XIX, 28; MASSÓ I TORRENTS, *Les obres*, 607-608; IVARS, XIX (1923), 368-374, 377-380, 394-398; MARTÍ, *Eximenes*, 462; Francesc X. MIQUEL ROSELL, *Catàleg dels llibres manuscrits de la Biblioteca del Monestir de Sant Cugat del Vallès existents a l'Arxiu de la Corona d'Aragó*, Barcelona 1937, 27 [= BBC, 8 (1928-1932), 163]; Eduard JUNYENT, *Manuscritos eiximenianos no catalogados per J. Massó Torrents*, dins «Estudios Franciscanos», LXXX (1979), 157-65; Uta LINDGREN, *Avicenna und die Grundprinzipien des Gemeinwesens in Francisc Eiximenes' Regiment de la cosa pública (Valencia 1383)*, dins «Soziale Ordnungen im Selbstverständnis des Mittelalters», herausg. von Albert ZIMMERMANN (Miscellanea Mediaevalia 12/2), Berlin-Nova York 1980, 449-459; Curt J. WITTLIN, *Els capítols trets del «Llibre del Tresor» de Brunetto Latini al final del «Dotzè» de Francisc Eiximenes*, dins «Estudis de Llengua i Literatura Catalanes I. Homenatge a Josep M. de Casacuberta», P. A. M. 1980, 175-185; Manuel J. PELÁEZ, *En torno a los orígenes del derecho internacional en el pensamiento jurídico franciscano. Francisco de Eiximenes y sus ideas internacionales*, dins «Estudios Franciscanos», 82 (1981), 125-188 [reimpres dins ID., *Estudios de Historia del pensamiento político y jurídico catalán e italiano*, Barcelona, Cátedra de la Historia del Derecho y de las Instituciones de la Universidad de Málaga 1993, 131-198]; *Los conceptos «França» y «Espanya» en el pensamiento literario y jurídico-político de Francisc de Eiximenes (c. 1340-1409)*, dins «Bulletin Hispanique», LXXXII (1980), 353-361; *Las fuentes jurídicas de Francisco Eiximenes, OFM, y aspectos histórico-jurídicos del «Dotzè del Crestià»*, dins «Archivo Ibero-Americano», XLI (1981), 481-504 [reimpres dins ID., *Estudios de Historia del pensamiento político y jurídico catalán e italiano*, Barcelona, Cátedra de la Historia del Derecho y de las Instituciones de la Universidad de Málaga

1993, 11-36]; Curt J. WITTLIN, *El vuitè tractat del «Dotzè del Crestià» de Francesc Eiximenis*, dins *Actes del segon col·loqui d'estudis catalans a Nord-Amèrica*. Yale 1979, a cura de Manuel DURAN, Albert PORQUERAS-MAYO i Josep ROPONS, P. A. M. 1982, 141-149; Pedro M. CÁTEDRA GARCIA, *Francesc Eiximenis y don Alfonso de Aragón*, dins «Archivo Ibero-Americano», XLII (1982), 75-79 [sobre datació del *Dotzè*]; Gabriella ZANOLETTI, *Apunti per un saggio bibliografico di estetica spagnola*, dins «Giornale di Metafisica», N. S. 5 (1983), 156-158; David J. VIERA, *L'humor en les obres de Francesc Eiximenis*, dins «Boletín de la Real Academia de las Buenas Letras de Barcelona», XXXIX (1983-1984), 157-154; Joan COROMINES, *Altres fragments de poemes d'Eiximenis deixats en les seues obres en prosa*, dins *Estudis en memòria del professor Manuel Sanchis Guarner: Estudis de Llengua i Literatura catalanes*, Universitat de València 1984, 89-90; Albert G. HAUF I VALLS, *Eiximenis, Joan de Salisbury i fra Joan de Gal·les, O.F.M.*, dins *ib.*, 167-174; Soledad VILA, *La ciudad en Eiximenis. Un proyecto teórico de urbanismo en el siglo XIV*, València, Diputació Provincial 1984, 158 p.; Curt J. WITTLIN, *Models i fonts per l'estructura del «Dotzè» de Francesc Eiximenis*, dins «Actes del Quart Col·loqui d'Estudis Catalans a Nord-Amèrica (Washington 1984)», Barcelona, P. A. M. 1985, 103-120; Josep F. LÓPEZ BONET, *Les relacions de servei al segle XIII mallorquí*, dins «Bolletí de la Societat Arqueològica Lul·liana», 43 (1987), 15-43; Curt WITTLIN, *¿Per què els interessa als canadencs el «Dotzè del Crestià» de Francesc Eiximenis?*, dins «La Vanguardia», (31-5-1987), 53 [reimprès dins «Llengua i Literatura», 2 (1987), 615-618]; David J. VIERA, *Ius ad bellum en el «Dotzè del Crestià» de Francesc Eiximenis*, dins «Actes del Cinquè Col·loqui d'Estudis Catalans a Nord-Amèrica (Tampa-St. Augustine, 1987)», a cura de Philip D. RASICO i Curt J. WITTLIN, Barcelona, P. A. M. 1988, 135-141; Trinitat SIMÓ, *Els estudis sobre urbanismo i història urbana en les últimes dècades*, dins «L'Espill», 26 (febrer 1988), 28-30; Salut LONCH, *Eiximenis i l'esclavitud: Els capítols 341-348 del Dotzè del Crestià*, dins «Llengua & Literatura», 3 (1988-1989), 449-458; Conrado GUARDIOLA ALCOVER, *Joan de Gales, Cataluña y Eiximenis*, dins «Antonianum» LXIV (1989) 330-365; L. CERVERA VERA, *Francisco d Eiximenis y su sociedad urbana ideal*, (Torre de la botica, 14), San Lorenzo de El Escorial, Swan 1989, 192 p.; Curt J. WITTLIN, *L'edició del 1499 del Regiment de la cosa pública. Les revisions i ampliacions al text, a l'endrega i al comiat escrits per Francesc Eiximenis el 1383*, dins «Boletín de la Sociedad Castellonense de Cultura» 69 (1993) 441-459; *El rei Pirro de Roma en el Dotzè del Crestià de Francesc Eiximenis*, dins AEM, 25/1 (1995), 647-657; Xavier RENEDO, *Una imatge de la memòria entre les «Moralitates» de Robert Holcot i el «Dotzè» de Francesc Eiximenis*, dins «AIEG», 31 (1990-1991 [1992]), 53-61; Donna M. ROGERS, *Legal Terms in Eiximenis' Regiment de cosa pública*, dins *Revista de Llengua i dret*, 15 (), 35-41; Robert E. LERNER, *The Medieval Return to the Thousand-Year Sabbath*, dins *the Apocalypse in the Middle Ages*. Edited by Richard K. EMMERSON and Bernard MCGUINN, Ithaca i Londres, Cornell University Press 1992, 51-71; Marc B. ESCOLÀ, *Sobre la teoria del poder en el tractat de Francesc Eixime-*

nis «Regiment de prínceps», dins «Finestrelles», 6 (1994), 189-204; Donna M. ROGERS, *A Stemma codicum for Francesc Eiximenis* Dotzè del Crestià, dins *Iberia and the Mediterranean World of the Middle Ages*. Studies in Honor of Robert Ignatius Burns S. J. Volume I. Proceedings from Kalamazoo (The Medieval Mediterranean Peoples, Economics and Cultures, 400-1453, 4), Leiden, E. J. Brill 1995, 322-335; Agustín UÑA JUÁREZ, *Eiximenis: moral y moralidad en la gestión pública*, dins «Cuadernos Salmantinos de Filosofía», XXII (1995), 51-68; Martí DE RIQUER, *El arte de la guerra en Eiximenis y el conde de Denia*, dins «Medioevo y Literatura. Actas del V Congreso de la Asociación Hispánica de Literatura Medieval (Granada 27 septiembre – 1 octubre 1993)», ed. Juan PAREDES, vol. I, Granada 1995, 171-189. Manuel J. PELÁEZ, *La sociabilité dans la pensée politique de l'évêque d'Elne Francesc Eiximenis*, dins «Provence Historique», XLVII (1997), 259-271; ID. i María GÓMEZ ROJO, *El pacifismo y la tolerancia en el pensamiento social y político de Francesc Eiximenis*, dins *Toleranz und Intoleranz im Mittelalter*. VII Jahrestagung der Reineke-Gesellschaft (Toledo, 14.05–20.05.1977) (WODAN. Greifswalder Beiträge zum Mittelalter 74), Greifswald, Reineke Verlag 1997, 73-81; Ramon FERRER NAVARRO, *Una pàgina del Dotzè de Francesc Eiximenis*, dins «Revista de Filología Valenciana», 3 (1996), 95-103; Donna M. ROGERS, *La llengua oral al Regiment de la cosa pública de Francesc Eiximenis*, dins «Actes de l'Onzè Col·loqui de Llengua i Literatura Catalanes. I. Palma (Mallorca) 8-12 setembre de 1997» (Biblioteca Abat Oliba 201), Barcelona, P. A. M. 1998, 431-438; Joan Carles MEMBRADO I TENA, *L'Espai de la Plana: identitat històrica i propostes contemporànies de comarcalització*, dins «Boletín de la Sociedad Castellonense de Cultura», LXXIII (1997), 455-484; Alexandre BATALLER CATALÀ, *Representació social i tòpica de la igualtat davant la mort a través de la figuració del joc dels escacs (de Jaume de Cèsulis i Innocenci III / Joan de Gal·les a Francesc Eiximenis i Ausiàs March*, dins «Llengua & Literatura», 9 (1998), 7-47; Manuel J. PELÁEZ, *Notas sobre la potestad normativa en Cataluña*, dins *El territori i les seves institucions històriques*. «Actes de les jornades d'estudi commemoratives del 650è aniversari de la incorporació definitiva del marge dret del riu Ebre a Catalunya. Ascó, 28, 29 i 30 de novembre de 1997». Edició coordinada per Josep SERRANO DAURA, Barcelona, Fundació Noguera (Estudis 19-20) 1999, 499-515; Patricia ZAMBRANA MORAL, María E. GÓMEZ ROJO, *La noción de tiranía como forma de gobierno y abuso de poder en dos textos jurídicos: las Partidas y el Dotzè del crestià de Eiximenis*, dins *El territori i les seves institucions històriques*. «Actes de les jornades d'estudi commemoratives del 650è aniversari de la incorporació definitiva del marge dret del riu Ebre a Catalunya. Ascó, 28, 29 i 30 de novembre de 1997». Edició coordinada pel Dr. Josep SERRANO DAURA, vols. I-II (Estudis 19-20), Barcelona, Fundació Noguera 1999, 933-947; Paolo EVANGELISTI, *Fidenzio da Padova e la letteratura crociato-missionaria. Strategie e modelli francescani per il dominio (XIII-XV sec.)* (Istituto Italiano per gli Studi Storici 43), Nàpols i Bolonya, Società Editrice il Mulino 1998, 113-122; Maria Teresa FERRER MALLOL, *Frontera, convivencia y proselitismo entre cristianos y moros en los textos de*

Francesc Eiximenis y de san Vicente Ferrer, dins *Pensamiento Medieval Hispánico*. Homenaje a Horacio Santiago-Otero, vol. II, Madrid, CSIC 1998, 1579-1600; Jaume ANDREU GALMÉS, *La projecció dels models urbanístics medievals a l'edat mitjana. El cas de la Corona d'Aragó*, dins *Al tombant de l'Edat Mitjana. Tradició medieval i cultura humanística*. Palma, del 15 al 17 de desembre de 1999. Coordinació: Maria BARCELÓ Crespí (XVIII Jornades d'Estudis Històrics Locals), Palma de Mallorca, Institut d'Estudis Baleàrics 2000, 155-174; Curt J. WITTLIN, *Eiximenis i la destitució dels reis Pirro, Trous de Pèrsia, Torpeius, Salopi i Lleó: crítiques encobertes del rei Pere en el Dotzè*, dins «Actes del Novè Col·loqui d'estudis catalans a Nord-Amèrica. Barcelona 1998», Barcelona, P. A. M. 2001, 509-527; Sadurní MARTÍ, David GUIXERAS, *Apunts sobre la tradició del «Dotzè del Cristià, I»*, dins *Literatura i cultura a la Corona d'Aragó (s. XIII-XV)*, a cura de Lola BADIA, Miriam CABRÉ i Sadurní MARTÍ (Textos i Estudis de Cultura Catalana 85), Barcelona, Curial – P. A. M. 2002, 211-222; Robert E. LERNER, *The Feast of Saint Abraham. Medieval Millenarians and the Jews* (The Middle Ages Series), Philadelphia, University of Pennsylvania Press 2001, 105-108; Paolo EVANGELISTI, *Credere nel mercato, credere nella res publica. La comunità catalano-aragonesa nelle proposte e nell'azione politica di un esponente del francescanesimo mediterraneo: Francesc Eiximenis*, dins «Anuario de Estudios Medievales», 33 (2003), 69-117; Curt WITTLIN, *Eiximenis i la creença dels cerlitans que «cap rei es salvarà»*. Dotzè, 123, Pastoral, 36, Vida de Jesucrist, 4/57, dins Germà COLÓN, Tomàs MARTÍNEZ, Maria Pilar PEREA (eds.), *La cultura catalana en projecció de futur*. Homenatge a Josep Massot i Muntaner, Castelló de la Plana, Universitat Jaume I 2004, 495-515; David J. VIERA, Jordi PIQUÉ ANGORDANS, *Francesc Eiximenis (c. 1330-1409) i la Guerra dels Cent Anys*, dins «Estudis de Llengua i Literatura Catalanes», XLVI (2003), 111-121; Curt WITTLIN, *La sisena part del Dotzè de Francesc Eiximenis com a complement ètic a les Ordinacions de la Cort del rei Pere el Cerimoniós*, dins «Boletín de la Real Academia de Buenas Letras de Barcelona», L (2005-2006), 231-247; José Luis MARTÍN RODRÍGUEZ, *El Tratado de Caballería de Francesc Eiximenis*, dins «Norba. Revista de Historia», 16 (1996-2003), 295-331; Germà COLÓN DOMÈNECH, *Català antic Vinyògol i un pasatge d'Eiximenis*, dins «Estudis Romànics», XXVIII (2006), 307-312; Jean-Pierre BARRAQUÉ, *Le prince chez Francesc Eiximenis*, dins *Minorités juives, pouvoirs, littérature en péninsule ibérique, France et Italie au Moyen Age*. «Études offerts à Béatrice Leroy»; Jordi LORCA, *Gil de Roma en el tractat de la guerra d'Eiximenis*, dins «Actes del Trezè Col·loqui Internacional de Llengua i Literatura Catalanes. Universitat de Girona 8-13 de setembre de 2003», vol. III, Barcelona, P. A. M. 2007, 278-286.

5. Edicions: a) València, Lambert Palmart 1484.

b) *Regiment de la cosa pública*, València, Cristòfol Cofman 1499 [cc. 357-395 del Dotzè].

c) Fragment del c. 273 del Dotzè, a cura de «lo malendrí de Sibília» dins «Anuari Català» (1875) 59-60.

c) Biblioteca de la Revista de Catalunya. *Tractat del Regiment dels Prínceps e de comunitats. Lo dotzè llibre del Crestià compost en lo XIVEN segle per lo R.M. Fr. Francesch Eximenis. Are novament reproduït per Antoni Bullbena. Primera part*, Barcelona, Imprempta la Académica 1896, 128 p.

d) *Tractat de Regiment dels Prínceps e de comunitats. Lo dotzè llibre del Crestià compost en lo XIVEN segle per lo R.M. Fr. Francesch Eximenis. Are novament reproduït per Antoni Bullbena. Primera part*, Barcelona, Feliu Clos llibreter-antiquari 1904, 130 p. [s'acaba l'edició al cap. 68, incompleta i poc acurada].

e) IVARS, XIX (1923), 360-370, 373-374, 378-386, la lletra als jurats de València, publica part de l'endrea i dels capítols 43, 384, 466, 578, 745, 787; XX (1923), 229-231, publica el c. 336 i un fragment del c. 334; XXIV (1925), 328-382, publica fragments de l'epístola dedicatòria del *Regiment de cosa pública* i dels cc. 60, 79, 95, 101, 110, 112, 115, 130, 141, 156, 162, 194, 195, 200, 204, 205, 247, 308, 321, 322, 357, 368, 372, 388, 389, 390, 391, 392, 394, 395, 400, 414, 705, 880; XXV (1926), 12-14, publica els epígrafs dels cc. 534-546, 780-799, 843-848, 853-858 i un fragment del c. 171; *ib.*, 321-332, publica un fragment dels cc. 212, 379 i 880.

f) *Francesc Eiximenis. Contes i faules, o. c.*, p. 68-99, edita fragments dels cc. 150, 162, 164, 273, 382, 384, 387, 475, 481, 578, 633, 788, 792, 880 i 883; i a les p. 149-156, els cc. 179, 369 i 885.

g) Jordi RUBIÓ i BALAGUER, *Notícies i recensions: Els textos de gramàtica a les escoles catalanes medievals*, dins «*Revista dels llibres*», 2 (1926), 67-77, publica fragments dels cc. 553 i 555 del *Dotzè*.

h) *Regiment de la cosa pública*, a cura del P. Daniel de Molins de Rei, O. M. Cap., Barcelona, E.N.C. 1927, 212 p.

i) *Regiment de la cosa pública*, pròleg, edició i glossari a cura d'Antoni-Maria SBERT, Mèxic, Biblioteca Catalana 1947 [Col·lecció Clàssics Catalans nº 6], 207 p.

j) Jill R. WEBSTER, *A Critical Edition of the Regiment de prínceps*, tesi doctoral defensada a la Universitat de Toronto el 1969, edita els cc. 467-544 del *Dotzè*.

k) *Regiment de la cosa pública*, València, Societat Bibliogràfica Valenciana 1972 [ed. facsímil de l'incunable de 1499, a cura de M. Sanchis Guarner], 89 folis.

l) Jill R. WEBSTER, *La societat catalana al segle XIV, o. c.*, transcriu fragments dels cc. 19, 69-70, 98, 115, 154, 192, 199, 210, 226, 338-339, 349, 353, 403, 411, 472, 489, 509, 553-554, 558, 563, 578, 603, 617, 679-681, 738, 741, 746-748, 755, 862, 880 i 882 del *Dotzè*; i els cc. 1, 11, 15, 22, 28-30, 33 i 36 del *Regiment de la cosa pública*.

m) *Francesc Eiximenis. Dotzè Llibre del Crestià*, a cura de Curt WITTLIN et al., Girona, Col·legi Universitari de Girona – Diputació de Girona 1986-7, 2 vols.: II/1, 518 p.; II/2, 649 p.⁴⁵

45. Cf. la ressenya del primer volum per Curt J. WITTLIN, ¿*Per què els interessa als canadencs el Dotzè del Crestià de Francesc Eiximenis?*, dins «*Llengua & Literatura*», 2 (1987), 615-

n) Enrique M. HUERTAS, Matilde GUERRA HUERTAS, *La paz dentro de la comunidad internacional en el pensamiento político pancatalán medieval*, dins *Fundamentos culturales de la paz en Europa*. Editores Joaquín FERNÁNDEZ CREHUET, Manuel J. PELÁEZ ALBENDEA. Vol. III *Raíces y aspectos iuhistóricos, filosófico-políticos y sociológico-sanitarios*, III, Barcelona, Promociones Publicaciones Universitarias 1987, 807-842; a les p. 840-841 transcriu el capítol 658 del *Dotzè del Crestià*.

o) *Francesc Eiximenis. Lo Crestià (Selecció)*, a cura d'Albert HAUF, o. c., transcriu la dedicatòria i els cc. 3-4, 14, 24, 35, 41, 110, 156, 357-360, 364, 368-369, 371-372, 377-378, 380, 382, 384-386, 388-392, 394, 544-548, 576-578, 602-603, 607-609, 655-659, 679, 687-688, 741, 747-748, 750-751, 774, 812, 833-836, 862-865, 874, 882, 906-907, p. 179-290; i en apèndix l'endrega del *Regiment de la cosa pública*, p. 291-303.

p) Gabriella ZANOLETTI, *Francesc Eiximenis. Racconti e favole. Dal Crestià, dal Regiment de la cosa pública, dal Llibre de les dones*. Traduzione, introduzione e note a cura di... (Collana Nuova Atlantide), Gènova, Edizioni Culturali Internazionali 1988, 178 p.

q) Xavier RENEDO – Sergi GASCÓN, *Francesc Eiximenis. Prosa, o. c.*, transcriuen els cc. 10-13, 22, 55, 57, 84, 93, 106, 113, 115-116, 139, 194, 524, 771-772 i 882; del *Regiment de la cosa pública* el c. 34.

r) Xavier RENEDO, *Eiximenis i el bon ús del vi*, dins «Estudi General», 22 (2002),

s) David GUIXERAS, *Un fragment del capítol 321 del Dotzè en castellà*, dins «Estudi General», 22 (2002), 279-282 [amb el text català anotat críticament].

t) David GUIXERAS – Xavier RENEDO, *Francesc Eiximenis. Llibres, mestres i sermons*, a cura de..., estudis introductoris de Xavier RENEDO, Barcelona, Editorial Barcino 2005, que transcriuen els cc. 10-24, 49, 83, 126, 148, 185-192, 248, 340, 496-501, 528, 539-540, 551-552, 553-557, 559, 562-563, 575 602 615, 617, 629-630, 645, 740, 755, 777, 779, 780, 783, 790-791, 792, 808, 814, 828, 849, 854, 875, 889.

u) Xavier RENEDO-Sadurní MARTÍ, *Dotzè Llibre del Crestià. Primera part, volum primer*, Universitat de Girona-Diputació de Girona 2005, 619 p.

v) Jordi LORCA, o. c., 281, 284 i 285, edita el capítol 282 i fragments dels capítols 226, 333 i 334.

w) Xavier RENEDO, *Eiximenis, els exemples i l'art de riure*, dins «Actes del Tretzè Col·loqui Internacional de Llengua i Literatura Catalanes. Universitat de Girona 8-13 de setembre de 2003», vol. III, Barcelona, PAM 2007, 7-34, edita els cc. 633, 688, 731 i 887.

618; la de Lola BADIA, *Sobre les noves edicions gironines d'Eiximenis*, dins «Llengua & Literatura», 2 (1987), 619-621; i la dels dos volums per Josep PERARNAU dins «ATCA» 6 (1987) 359-362 i «ATCA», 7/8 (1988-1989), 344-346.

IV. ESCRITURA

1. Caixa d'escriptura: 170×260 , a dos corondells, de 48-54 línies. Impaginació: $40 + 68 + 25 + 68 + 33 \times 44 + 255 + 50$.

2. Tipus de ratllat. Quatre línies de justificació verticals, dues línies de justificació horitzontals, línies d'escriptura de justificació a justificació i de justificació a justificació. UR = variable.

3. Tipus de lletra i mans: a) folis 1-10: escriptura gòtico-librària; b) folis 11-174ra: escriptura bastarda, d'una altra mà; c) folis 174rb-262: escriptura gòtico-librària del mateix tipus que la primera mà.

4. Reclams horitzontals.

5. Decoració: Inicial del pròleg i dels diversos tractats blaves i vermelles amb filigranes vermelles i liles. Espai en blanc per a miniatura no realitzada al foli 11r. La primera ratlla de cada capítol en lletra gòtico caligràfica. Capitals blaves i vermelles amb tocs afligranats liles i vermells, no sempre executats. Calderons blaus i vermells. Rúbriques. Lletres caudades que a vegades formen un dibuix (fol. 30r). *Probationes pennae* al foli 51r; números als folis 55r, 107v, 108r, 119r, 123v, 221r, 261r.

6. Notes i signes de nota: fol. 19rb, 41va, 54rb, 107rb, 151rb, 177rb, 180rb, 182va-183rb, 191rb, 202vb, 203rb, 260rb.

9. Copistes: dos.

10. Revisions i correccions: fol 15rb, 16rb, 92vb, 104vb, 153ra, 175vb, 193va, 196rb, 209rb-vb, 213ra, 220va, 255ra.

V. CONCLUSIÓ

1. Estat de conservació: Estrips a molts folis. Ratats els marges inferiors drets dels folis 2-17. Taques d'humitat.

2. Datació: Primera meitat del segle XV.

3. Origen català.

4. Propietaris i procedència: Monestir de Sant Cugat del Vallès. Passa a l'ACA el 1835.

2. VIC, Arxiu Episcopal, ms. 188

I. ENQUADERNACIÓ

1. Cobertes.

a) Mides de superfície i gruix: $290 \times 410 \times 70$.

b) Material: posts recobertes de pell marron, gofrada.

c) Indicacions escrites: Contratapa I, al centre, fitxa de paper enganxada, escrita en tinta: «c. 188 | (*lletra del segle XIX*) Debió escribirse este códice por los años | de 1474, á juzgar por la letra | Véase «Confesiones-Vich-1483». Més avall, etiqueta impresa: «Biblot. Episc. | Publ Vicens». Sobre la post hom hi havia enganxat un pergamí escrit, que ha deixat rastres tant de la pell com de l'escriptura.

Contratapa II: S'ha conservat el pergamí enganxat sobre la post el qual continua cap al llom. Corrobora que el pergamí era una escriptura pública la inscripció que encara es llegeix en una de les cares en què fou originàriament plegat, escrita en lletra cursiva del segle XV: «Dentur domino Jacobo | de gradu notario vicensi».

e) Elements decoratius: La tapa anterior presenta un forat al centre, on hi havia hagut un clau o botó: en resta una cabota daurada. Les dues tapes tenien 5 grans botons cadascuna, com es veu perfectament pels forats dels claus i llurs distàncies. La decoració és molt semblant a la del ms. 49 de l'ACB:⁴⁶ Als cantells, nou incisions molt juntes dibuixen un rectangle, seguit d'una cenefa simple de llaç i punt; vénen després tres incisions que formen altre rectangle, a continuació del qual la cenefa de llaç i punt s'eixampla fins al rectangle interior de sis incisions (bordó i mitja canya), a l'interior del qual hi ha incisa una estrella de setze puntes, amb creu sobre cadascuna de les puntes.

La tapa posterior és com l'anterior, llevat de l'interior del rectangle central, on en comptes d'una estrella hi ha incises en dues columnes sis estrelles de vuit puntes, coronades de creus tot entorn.

2. Llom ras, de la mateixa pell, també gofrada, dibuixant rombes amb una margarita dins llur interior.

a) Tipus, tècnica i nombre de relligadures: Els plec s'ón directament cosits a les tapes mitjançant quatre dobles nervis interns, visibles en la part anterior del ms., formant cinc seccions exteriors.

b) Descripció de les seccions: 1) 3) 4) i 5) buides; 2) teixell de pergamí blanc molt recent, amb inscripció en tinta negra: «EIXIMENIS | *Regiment de princeps* | s.- XV | c. 188 7079».

3. Altres elements.

a) Folis de protecció i guarda: no n'hi ha.

b) Tancadors: A la tapa anterior, la pell és destruïda en el lloc on hi havia hagut els tancadors. A la tapa posterior s'hi conserven dos gafets de ferro.

46. Cf. infra, n. 50.

- c) Cobertes (folres): ha desaparegut l'anterior; la posterior és de pergami.
 e) Capçaleres destruïdes: capçada dalt i baix.

4. Conclusió. Probablement és coberta original. Data: s. XV-XVI.

II. COS DEL VOLUM

1. Composició material: Ms. homogeni.

2. Matèria: paper.

4. Folis: 234.

5. Dimensions: 280 × 396 × 55.

6. Plecs:

1) Plec coix de 3/4, folis 1-7, amb reclam i taló inicial: «se deuen seruar»

2) Plec coix de 2/0 i taló final 8-9

3) Plec coix de 5/6, folis 10-20, amb taló inicial i reclam: «-maçons»

4) Plec de 6 × 2, folis 21-32, amb reclam: «per axo no fo bo»

5) Plec de 6 × 2, folis 33-44, amb reclam: «ua lom ab deu»

6) Plec de 6 × 2, folis 45-56, amb reclam: «vol per tant»

7) Plec de 6 × 2, folis 57-68, amb reclam: «en la ffe pensaren se»

8) Plec de 6 × 2, folis 69-80, amb reclam: «e nouelles»

9) Plec de 6 × 2, folis 81-92, amb reclam: «aquest peccat»

10) Plec de 6 × 2, folis 93-104, amb reclam: «-gons diu sent ambrós»

11) Plec de 6 × 2, folis 105-116, amb reclam: «e qui tots los»

12) Plec de 6 × 2, folis 117-128, amb reclam: «abans inprosperitat»

13) Plec de 6 × 2, folis 129-140, amb reclam: «se fassa menar»

14) Plec de 6 × 2, folis 141-152, amb reclam: «-patxar que no»

15) Plec de 6 × 2, folis 153-164, amb reclam: «l'altra qui es»

16) Plec de 6 × 2, folis 165-176, amb reclam: «saber que»

17) Plec de 6 × 2, folis 177-188, amb reclam: «es la fe reyal vostra»

18) Plec de 7 × 2, folis 189-202, amb reclam: «era para e amich»

19) Plec de 5 × 2, folis 203-212, amb reclam: «car lauors sobre»

20) Plec de 6 × 2, folis 213-224, amb reclam: «catholicam aquesta veritat»

21) Plec coix de 7/3, folis 225-234

8. Foliació del segle XX, a llapis, contínua, a l'angle superior dret del recto dels folis. A partir de l'actual foli 10, comença una numeració coetània del ms. en tinta vermella, que va del foli I al LXXXIII, on queda interrompuda.

9. Numeració de plecs: no se'n veu rastre.

10. Filigranes: a) folis 1-56, 141-188, del carro de dues rodes, semblant al de BRIQUET 3540, datada a partir del 1470.

b) Folis 59-140 de l'unicorn, del tipus BRIQUET 15822, datada el a Brusel·les els anys 1420-1422; també es pot posar en relació amb la de BOFARULL 660, que data genèricament al segle XV.

c) Folis 189-234 de la flor, del tipus BRIQUET, 6641, datada a Siena els anys 1434-1435.

11. Forats per al ratllat: Es veuen sobretot a partir del foli 189: són normalment dos, a la banda del tall, rodons, fets amb un instrument de punta arrodonida que forada del recto cap al verso.

12. Sistema de ratllat.

III. CONTINGUT LITERARI

1. Folis 1-9. Foli 1ra, *inc.* de les rúbriques (*rúbrica*): «Comensen les rubriques del present libre dit lo XIIe del chrestia qui es lo regiment de ciutats (*fi de rúbrica*). Al molt alt e poderos senyor Namfos merques de Villena Compte de Denia e de Ribagorsa fill del molt alt princep e senyor mossenyor de sancta memoria infant frare Pere de Arago del orde de frares menors fill del molt alt e poderos senyor en Jacme per la gracia de deu senrera Rey Darago ...»

Foli 9ra-b, *exp.* de les rúbriques: «... Ca. CCCCLVIII. si dureran molt les senlyories dels crestians».

Folis 1-234. Foli 1ra, *inc.* de les rúbriques *iter* (*rúbrica*): «Comensen les Rubriques del present libre qui es lo dotze del chrestia qui es de regiment de Ciutats».

Foli 1ra. *inc.* de l'obra (*rúbrica*): «Capitol primer del present libre qui ensenya que lo regiment e governacio general de deu sobre tot lo mon nos mostra que la sua saulesa es sens tot terme e que ell es tot nostre be e tota nostra benauyrança (*fi de rúbrica i espai en blanc*). Regiment excellent e gouernacio general passant tot enteniment dela uniuersitat deles corporals creatures daquest mon ensenye clarament illumilnats vera fe cristiana que lo sobiran regidor deaquella es saulesa fontal esaber abisal e inscrutable pelech de infinidad clemencia e prudencia. Eaxi ho posa aquell gran doctor Ciprianus en I seu sermo de condicione orbis ...»

Foli 234vb, *exp.* de l'obra: «... Empero aquests para sant no saben que tu per doble dret has aytal potestat car a tu pertany per dret diuinal car deu lo dona a sent P. e a sos vicaris quant los dix quodcumque ligaueris super terram del qual tu est successor e vicari eternal e axi mateix per dret humanal perdonacio ...» (*fine mutilus*).

2. Identificació de l'autor i obra: FRANCESC EIXIMENIS, *Dotzè del Crestià*, capítols I-CCCCLIII (manca el final d'aquest capítol i els capítols 455-458 anunciats a la taula); conté, doncs, aproximadament la meitat de l'obra.

4. Catàlegs: J. MASSÓ I TORRENTS, *Manuscris catalans de Vich*, dins «Revista de Bibliografia Catalana» II (1902), 236-238; *Les obres*, 608; MARTÍ, *Eiximenis*, 462; Josep GUDIOL, *Catàleg dels llibres manuscrits anteriors al segle XVIII del Museu Episcopal de Vich*, Barcelona 1934, 193.

IV. ESCRITURA

1. Caixa d'escriptura: 170×240 , a dos corondells, de 46-47 línies. Impaginació: $43 + 70 + 20 + 75 + 70 \times 65 + 235 + 95$.

2. Tipus de ratllat. Quatre línies de justificació verticals, dues línies de justificació horitzontals, línies d'escriptura de justificació a justificació i de justificació a justificació. UR = 5.

3. Tipus de lletra i mans: a) folis 1-9, escriptura gòtico-humanística de la segona meitat del s. XV; b) folis 10-174r, mateixa escriptura d'una altra mà; c) folis 174v-178ra, escriptura humanística de la segona meitat del s. XV, d'una tercera mà; d) folis 178rb-234v, escriptura gòtico-humanística de la segona meitat del s. XV, encara amb influències de la bastarda, d'una quarta mà.

4. Reclams verticals.

5. Decoració: a) folis 1-9. Dues inicials afilligranades, en blau i vermell, filigranes de color vermell. Rubriques. Calderons vermells. Al principi una lletra artitzadament caudada.

b) folis 10-234. Gran R inicial de tractat en tinta morada clara amb dibuix floral al seu interior, realitzat el de la part superior i previst i no realitzat el de la part inferior. Capitals blaves i vermelles sense filigrana, seguides de lletres gòtiques cal·ligràfiques amb tocs de groc, els quals desapareixen a partir del foli 103v. Rúbriques. Calderons blaus i vermells fins al foli 177r. Fins al foli 103v, a l'interior dels paràgrafs majúscules amb tocs de groc. Lletres caudades, també als marges laterals, sovint perllongades i àdhuc unides entre elles amb dibuixos de traç molt fi (llaços, cares). Fins al foli 177r, noms d'autors, de llibres, a voltes de ciutats i a voltes textos bíblics subratllats en vermell.

Al foli 10r, rombe heràldic: sobre fons blau, escala sostinguda per arc i columna.

6. Notes, signes de nota i manícula: foli 10r, 51v, 64rb-va, 69rb, 189ra-b (en castellà).

9. Copistes: quatre.

10. Revisions i correccions: folis 20va, 41ra, 46ra, 51va-b, 68vb, 205rb. *Probationes pennae* als folis 81r, 92r.

V. CONCLUSIÓ

1. Estat de conservació: La coberta hauria d'ésser restaurada. El primer foli és fatigat i els darrers folis del darrer plec ballen. El paper és de bona qualitat, no presenta signes d'oxidació, malgrat que hi ha molts folis escrits en tinta carregada de ferro, ni taques, ni amb prou feines corcs, probables beneficis del clima sec de Vic.

2. Datació: Segona meitat del s. XV.

3. Origen barceloní.
4. Propietaris i procedència: És de la Biblioteca Episcopal de Vic.

22

3. VALÈNCIA, Arxiu de la Catedral, ms. 167

I. ENQUADERNACIÓ

1. Cobertes.

- a) Mides de superfície i gruix: $225 \times 305 \times 130$
- b) Matèria: Ànima de cartró, recoberta de gamusa marron.
- c) Indicacions escrites: No n'hi ha.
- e) Elements decoratius: Cap.

2. Llom de la mateixa pell.

a) Tipus, tècnica i nombre de les relligadures: Els plecs són relligats directament a les tapes mitjançant cinc nervis interns, que en treuen altres tants d'externs, formant sis seccions.

b) Descripció de les seccions: a) buida; b) teixell de pell amb el títol del ms.: «REGIMENT DE PRINCEPS»; c) buida; d) teixell de pell vermella en forma de rombe: «M. S.»; e) etiqueta de paper blanc enganxada, amb la cota del manuscrit: «167»; f) buida.

3. Altres elements.

- a) Folis de protecció i de guarda: I + I, amb filigrana TORREON
- b) Cobertes (folres) del mateix paper que els folis de guarda.
- e) Capçalera i capçada dalt i baix

4. Conclusió. Data: 1818, com els altres mss. del *Crestia*. Efectivament, hom llegeix al «Quaderno» ja esmentat (ACV, lligall 684, 1-D), fol. [9]v: «Eximenez Regiment de prínceps 20 [reales de vellón].»

II. COS DEL VOLUM

1. Composició material: Manuscrit homogeni
2. Matèria: Pergamí i paper.
3. Palimpsest: No.
4. Folis: I + XVII + [482] + I.
5. Dimensions: 210 + 295 + 120.

6. Plecs:

- 1) Plec de 6 × 2, folis [I]- XII, amb reclam: «lo D CCC XXXIII»
- 2) Plec coix, de 5/6, folis XIII-6, amb reclam: «martiniana»
- 3) Plec de 6 × 2, folis 7-18, amb reclam: «-saltres»
- 4) Plec de 6 × 2, folis 19-30, amb reclam: «fia»
- 5) Plec de 6 × 2, folis 31-42, amb reclam: «ço es»
- 6) Plec de 6 × 2, folis 43-54, amb reclam: «*[rúbrica]* Capítol DXVIII»
- 7) Plec de 6 × 2, folis 55-65, amb reclam: en el foli 61: «que ell no»
- 8) Plec de 6 × 2, folis 66-76, amb reclam: «sospites»
- 9) Plec de 6 × 2, folis 77-87, amb reclam: «-nament»
- 10) Plec de 6 × 2, folis 88-99, amb reclam: «de reuerencia»
- 11) Plec de 6 × 2, folis 100-111, amb reclam: «mes no sie»
- 12) Plec de 6 × 2, folis 112-123, amb reclam: «feyals seruidors»
- 13) Plec de 6 × 2, folis 124-135, amb reclam: «-mats»
- 14) Plec de 6 × 2, folis 136-146, amb reclam: «per tal que nos»
- 15) Plec de 6 × 2, folis 147-158, amb reclam: «com segons»
- 16) Plec de 6 × 2, folis 159-170, amb reclam: «segonament»
- 17) Plec de 6 × 2, folis 171-182, amb reclam: «-sar Rey de siria»
- 18) Plec de 6 × 2, folis 183-194, amb reclam: «-nador dels»
- 19) Plec de 6 × 2, folis 195-206, amb reclam: «si donchs»
- 20) Plec de 6 × 2, folis 207-218, sense reclam.
- 21) Plec de 6 × 2, folis 219-230, amb reclam: «*[rúbrica]* corrompre»
- 22) Plec de 6 × 2, folis 231-242, amb reclam: «justicia»
- 23) Plec de 6 × 2, folis 243-254, amb reclam: «-encia»
- 24) Plec de 6 × 2, folis 255-266, amb reclam: «nos saben»
- 25) Plec de 6 × 2, folis 267-278, amb reclam: «-fs justicia»
- 26) Plec de 6 × 2, folis 279-290, amb reclam: «lom es»
- 27) Plec de 6 × 2, folis 291-302, amb reclam: «açó car»
- 28) Plec de 6 × 2, folis 303-314, amb reclam: «ab la vergua»
- 29) Plec de 6 × 2, folis 315-326, amb reclam. «casos»
- 30) Plec de 6 × 2, folis 327-338, amb reclam: «ciuyllitat»
- 31) Plec de 6 × 2, folis 339-350, amb reclam «tostemps»
- 32) Plec de 6 × 2, folis 351-362, amb reclam: «retenen ho»
- 33) Plec de 6 × 2, folis 363-374, amb reclam: «Prouerbi»
- 34) Plec de 6 × 2, folis 375-386, amb reclam: «a rebelles»
- 35) Plec de 6 × 2, folis 387-398, amb reclam. «per ma fe»
- 36) Plec de 6 × 2, folis 399-410, amb reclam. «luceolus»
- 37) Plec de 6 × 2, folis 411-422, amb reclam: «lo Quint»
- 38) Plec de 6 × 2, folis 423-434, amb reclam: «monen»
- 39) Plec de 6 × 2, folis 435-446, amb reclam: «e uso me»
- 40) Plec de 6 × 2, folis 447-458, amb reclam: «matex»
- 41) Plec de 6 × 2, folis 459-470, amb reclam: «car tot es»
- 42) Plec de 6 × 2, folis 471-[482], sense reclam.

Els plecs són formats invariablement per un full inicial de pergamí, quatre de paper i un full final altra vegada de pergamí. En ambdós fulls la seqüència és carn-pèl, pèl-carn.

En el plec 7) hi ha dues anomalies: la primera és que entre els fois 64 i 65 en va quedar un sense numerar i posteriorment fou numerat en llapis com el foli 64-*bis*; la segona anomalia és que el full que havia d'ésser inicial de plec (folis 55 i 65 actuals) ha anat a parar en el lloc del full final (ara folis 60-61), i a l'inrevés. Això explica que el reclam del plec 6) anterior remeti al començament de l'actual foli 60ra, tal com confirma la seqüència dels capítols.

En el plec 8) el foliador es va estrompassar un foli entre el 74 i el 75, numerat ara en llapis com el 74 *bis*.

En el plec 9) és bisat en llapis el foli 80.

En el plec 14) és bisat el foli 144.

En el segon plec, coix, manca un foli, el darrer de la primera part del plec, que havia d'ésser de pergamí i contenia el principi de l'obra, amb el capítol 467 sencer i l'inici del 468, ara escapçat.

Tres folis de paper blanc són intercalats entre els folis 117 (137)-118 (138), 122 (142)-123 (143) i 124 (144)-125 ((145), per protecció.

8. Foliació: Primitivament el manuscrit no era foliat. Probablement el segle XVII o el XVIII hom el numerà amb xifres aràbigues vermelles, deixant sense numerar la taula de capítols inicials. Aquesta numeració va del 1 al 474. Durant el segle XX⁴⁷ hom revisà aquesta foliació, corregint-ne els errors, com acabem de veure, i afegint una numeració en xifres romanes i en llapis al fulls inicials de taula, des del [I] al XVII. Finalment el mateix o un altre foliador renumerà de dalt a baix amb llapis i xifres aràbigues tot el manuscrit, escrivint els números a l'angle inferior esquerre del recto dels folis. Aquesta darrera numeració va del [I] al 503.

9. Numeració de plecs: Malmesa per la guillotina, es pot seguir d'un cap a l'altre del manuscrit. Consta de la seqüència de les lletres minúscules de l'alfabet, seguides de xifres romanes, sempre en la primera part de cada plec. Al foli 219 recomença l'alfabet.

10. Filigrana del carro amb dues rodes, semblant a BRIQUET 3528, datat a Perpinyà el 1429.

12. Sistema de ratllat amb tinta sèpia. 1111 2222.

III CONTINGUT LITERARI

1. Folis [I]-XVII. Fol [I]ra, *inc.* de les rúbriques: «*[rúbrica]* Ací comencen les Rubriques del segon volum del dotzen libre de regiment de prínceps

47. Segons MASSÓ i TORRENTS en el lloc que citarem tot d'una, l'any 1909 el manuscrit no era foliat i només s'hi veia «alguna resta de foliació», la que nosaltres suposem feta el segle XVII o XVIII.

appelat cristia [*fi de rúbrica*] segueixse lo segon volum del Regiment dels prínceps de les ciutats e de la cosa publica en lo qual uolum se contenen la v^a e la vi^a e vii^a e viii^a parts de aquest dotzen libre de la obra del cristia. E lorde de aquest proces veuras en les robriques següents. Lo primer capítol qui es CCCCLXVII qui es aquell qui pot legudament pendre regiment de animes. Lo CCCCLXVIII con procurarse regiment sia gran oradura per diuerses raons...»

Fol. XVrb, *exp.* de les rúbriques: «Lo DCCCCVII qui dona fi e compliment final al libre. [*rúbrica*] E aci son acabades les Rubriques de la huytena part de aquest libre dotzen de Regiment de prínceps appellat cristia cccccccccccc [*fi de rúbrica*]».

Folis XVv-XVII v buits.

Folis 1 (18)-474 (495). Foli 1 (18)ra, *inc.* de l'obra (*initio mutilus*): «...E si dius que cascu se pot sens vergonya procurar son prou dic te que uer es si lo prou es be de honor e de regiment no es sens gran confusio com aytal be procurat a si mateix sia uoler senyorejar als altres e presumir si mateix esser ne digne la qual cosa presumir es sobirana oradura e per consegüent ia maior follia es lo pendre con aytals honors sien solament degudes a persones senyalades e dotades de gran seny e de gran consciencia e de gran amor a la cosa publica e de gran consell les quals coses presumir de si mateix es gran oradura...»

Foli 474 (495)rab, *exp.* de l'obra: «Quartament sobretot per reuerencia e honor de nostre senyor deu príncep e senyor de tots los prínceps e generalment pare e faedor de tota creatura qui tostemps sia loat e per infinita secula seculorum santificat beneyt e glorificat per tota natura en la sua magestat eternal e gloria perdurable amen. Ffinito libro sit laus gloria Christo Amen. [*rúbrica de lletra grossa*] Aquest libre fon començat lo dia dels innocens any MCCCC LIII. E fon acabat dijous ans de pasqua de cinquagesma ha XVI del mes de mag any desus dit [*fi de rúbrica*]».

Folis 474 (485)v-[481] (503)v buits.

2. Identificació de l'autor i obra: FRANCESC EIXIMENIS, *Regiment de prínceps. Segona part, cc. 468 (escapçat)-907*.

4. Catàlegs: Jaume MASSÓ I TORRENTS, *Manuscrits catalans de Valencia*, dins «Revista de Bibliografia Catalana», III (1903), 54-57; *Les obres*, 608; MARTÍ, *Eiximenis*, 462; Elías OLMOS CANALDA, *Códices de la Catedral de Valencia*, València 1943, 125.

5. Edició: J. MASSÓ I TORRENTS, en l'article acabat de citar, publica tot el capítol 907 i darrer del manuscrit.

IV ESCRIPTURA

1. Caixa d'escriptura: 140 × 190, a dos corondells, de 36-42 línies. Impaginació del foli 220r: 25 + 63 + 15 + 60 × 35 + 190 + 67.

2. Tipus de ratllat: Quatre línies de justificació verticals, dues línies de justificació horitzontals. L'escriptura va de justificació a justificació i de justificació a justificació. UR variable.

3 Tipus de lletra i mans: Cursiva librària sensiblement dextrogira del s. XV. Una mà escriu el text, una altra mà ha escrit les rúbriques.

4. Reclams horitzontals, enquadrats dins doble rectangle adornat amb arabescos

5. Decoració: Inicials blaves i daurades, amb filigrana plena, cua i antenes de colors blau i malva als folis [I] (1)ra, 219 (240)ra, 313 (334)ra, 384 (405)ra. Capitals blaves i vermelles alternades amb filigrana i antenes de colors vermell i malva també alternats. Calderons blaus i vermells. Rúbriques amb vermelló. Lletres caudades

6. Notes i signes de nota, generalment en vermelló, a vegades posades dins rectangle. Manícules.

7. Timbre de la «Biblioteca Catedral Valencia» al recto de tots els folis del manuscrit.

9. Copistes: dos.

10. Revisions i correccions d'una altra mà: f. 1 (18)rb, 40 (57)rb, 47 (64)rb, 68 (86)vb, 70 (88)rb, 95 (115)vb, 118 (138)rb, 144-bis (168)va, 146 (167)va, 184 (205)va, 214 (235)rb, 235 (256)va, 254 (275)ra, 298 (319)vb, 301 (322)rb, 306 (327)rab, 307 (328)rb, 308 (329)rb, 323 (344)ra, 335 (356)rb, 371 (392)rb, 389 (410)rb, 390 (411)rab, 397 (418)rb, 398 (419)ra-va, 405 (426)vb.

12. Notícies històriques: L'inventari de 1656 de l'ACV porta una notícia inquietant al seu foli [13]v: «Item altre volum, cubertes de taula, en paper, que se intitula primer volum del dotzen llibre appellat Christia e compost per frances Eximens en lo qual volum se troba de regimient de Princeps e de Ciutats». És difícil que el volum que ens ocupa hagi pogut inspirar aquesta entrada, perquè és ben clar que es presenta repetidament com a *volum segon*. Segons això, la Seu valenciana hauria posseït durant el s. XVII el *Dotzè* sencer i, per tant, tots els volums del *Crestià*. En canvi, ara del *Dotzè* només hi ha la segona part.

V. CONCLUSIÓ

1. Estat de conservació: Oxidació avançada, especialment forta a partir del foli 328 (349), on ja ha calgut reparar forats

2. Datació: Acabat el 16 de maig del 1453.

3. Origen català o valencià

4. Propietaris i procedència: El volum fou adquirit pel Capítol valencià com els altres del *Crestià*, entre finals del s. XVI i entrat el s. XVII.

4. PARÍS, BNF, ms. espag. 9

I. ENQUADERNACIÓ

1. Cobertes.

- a) Mides de superfície i gruix: $270 \times 387 \times 107$.
- b) Material: pasta de paper de color marron.
- c) Indicacions escrites: Contratapa I, cap al centre, etiqueta amb la cota actual del ms.: «Espagnol | 9».
- d) Elements decoratius: Coberta i contracoberta enquadrada per ferros daurats.

2. Llom de pel de color vermell, ras.

- a) Tipus, tècnica i nombre de relligadures: Plecs directament cosits a les tapes mitjançant sis nervis interns.
- b) Descripció de les seccions: 1) ferros daurats, amb anagrama de la Biblioteca Reial i flor de llir als quatre angles; 2) En majúscules daurades: «Lo dotze | del cristia»; 3) ferros daurats: flor de llir al centre; 4) com 3); 5) com 3); 6) com 1) i 4). Sobre la sisena secció, etiqueta enganxada amb la cota actual: «Espagnol | 9» i gomet vermell enganxat sobre l'etiqueta.

3) Altres elements:

- a) Folis de protecció i guarda: IV + IV. Foli de guarda inicial IIIr, en llapis, dalt de tot, cap a la dreta: «Espagnol 9». A baix de tot, cap a l'esquerra; «Reliure restaurée en 1970».
- c) Cobertes (folres) de paper d'aigües.
- e) Capçalera i capçada dalt i baix.
- g) Llavis amb ferros daurats ja molt esvaïts.

4. Conclusió. És del s. XVIII

II. COS DEL VOLUM

- 1. Composició material: Ms. homogeni.
- 2. Matèria: paper i vitel·la.
- 4. folis: IV + 335 + IV
- 5. Dimensions: $258 \times 375 \times 85$.
- 6. Plecs:
 - 1) Plec de 6×2 , folis 1-12, sense reclam.

- 2) Plec de 6 × 2, folis 13-24, amb reclam: «la terça»
- 3) Plec de 6 × 2, folis 25-36, amb reclam: «sobre les»
- 4) Plec de 6 × 2, folis 37-48, amb reclam: «E en special»
- 5) Plec de 6 × 2, folis 49-60, amb reclam: «ortius»
- 6) Plec de 6 × 2, folis 61-72, amb reclam: «lauors»
- 7) Plec de 6 × 2, folis 73-84, amb reclam: «lo dit de alguns»
- 8) Plec de 6 × 2, folis 85-96, amb reclam: «quel hom»
- 9) Plec de 6 × 2, folis 97-108, amb reclam: «matauen»
- 10) Plec de 6 × 2, folis 109-120, amb reclam: «Capitol CLXV»
- 11) Plec de 6 × 2, folis 121-132, amb reclam: «vna sua ciutat»
- 12) Plec de 6 × 2, folis 133-144, amb reclam: «la primera edat»
- 13) Plec de 6 × 2, folis 145-156, amb reclam: «dient ells»
- 14) Plec de 6 × 2, folis 157-168, amb reclam: «lo nombre»
- 15) Plec de 6 × 2, folis 169-180, sense reclam.
- 16) Plec de 6 × 2, folis 181-192, amb reclam: «a fugir»
- 17) Plec de 6 × 2, folis 193-204, amb reclam: «coratges»
- 18) Plec de 6 × 2, folis 205-216, amb reclam: «han dit»
- 19) Plec de 6 × 2, folis 217-228, amb reclam: «-sa per les»
- 20) Plec de 6 × 2, folis 229-240, amb reclam escapçat: «[demana la]»
- 21) Plec de 6 × 2, folis 241-252, amb reclam: «e aço per les»
- 22) Plec de 6 × 2, folis 253-264, amb reclam: «Que sua»
- 23) Plec de 6 × 2, folis 265-276, amb reclam: «-sa publica»
- 24) Plec de 6 × 2, folis 277-288, amb reclam: «uol e hauem»
- 25) Plec de 6 × 2, folis 289-300, amb reclam: «res de llurs»
- 26) Plec de 6 × 2, folis 301-312, amb reclam: «axi vol»
- 27) Plec de 6 × 2, folis 313-324, amb reclam: «-cerdoci»
- 28) Plec de 6 × 2, folis 325-335.

Els reclams que falten han desaparegut a causa de la cisalla.

En el darrer plec manquen dos folis del volum, i per això ara el text és incomplet en el seu darrer capítol, el 461 [no 161, com diu Morel Fatio i, darrere d'ell, Massó], final de la quarta part del llibre.

Els plecs són formats invariablement, llevat del darrer, per un full exterior de vitel·la, quatre fulls de paper i un full interior de vitel·la. Els folis de vitel·la presenten l'ordre següent: carn-pèl, carn-pèl, pèl-carn, pèl-carn.

8. Foliació contínua en tinta a l'angle superior dret del recto dels folis, efectuada durant el segle XIX.

9. Numeració de plecs: Numerats els plecs en l'època contemporània, amb llapis, a l'extrem inferior esquerre de cada foli inicial de plec, segurament en el moment de la darrera relligadura.

10. Filigranes: No n'hi ha als folis de guarda. Arreu del volum, de les tises, del tipus BRIQUET 3668, datada a Roma el 1454, amb variants similars a Itàlia dels anys 1456-1459.

12. Sistema de ratllat: En sec i sobre el costat carn en els fulls de pergamí. En sec i a la mina de plom sobre el paper. Esquema dels dos primers plecs: >< 1111 2222 | 1111 2222 <>.

III. CONTINGUT LITERARI

1. Folis 1-335. Fol. 1ra, *inc.* del pròleg «[*rúbrica*]: Comença lo preàmbol del present libre appellat Lo Dotze del Cristià [*fi de rúbrica*]. Al molt alt e poderos Senyor Namfos marques de Villena compte de denia e de Ribagorça fill del molt alt princep e senyor Mon senyor e de Sancta memoria infant ffra-re pere de Arago del orde dels frares menors fill del molt alt e poderos senyor en Jachme per la gracia de deu ça enrere Rey darrago de bona memoria Lo seu humil seruent frare francesch eximenis de aquell mateix orde Si mateix ab tota reuerencia en aquell e per aquell qui es senyor dels senyors e general regidor e patro de tot lo mon e de totes senyories...»

Fol. 1va, *exp.* del pròleg: «... Car esper en la misericordia del princep subira queus dara souint al cor gran alegria E al enteniment clar lum attractar e finir uostres alts e molts negocis eus ajudara (*cancell m*) molt a uiure en repos E adesenpatxar uos leugerament de molts carrechs temporals e fahenes».

Fol. 1va, *inc.* de la taula: «Primerament Senyor molt alt per endreçament uostre e de aquells que uolran açi estudiar uos placia açi primerament entendre que aquest libre summariament conte VII parts principals...»

Fol. 12rb, *exp.* de la taula: «...Lo CCCCLXVI capítol posa e tracta que han dit alguns (*iter expunc* que han) de alguns dels regnes presents e de llur durada. E de nouell imperi [*rúbrica*:] Aci fenexen les Rubriques de la quarta part del dotzen libre del christia appellat Regiment de princeps | Deo gracias»

Fol. 12v buit.

Fol 13ra, *inc.* del tractat: [*rúbrica*:] «Comença lo primer capítol del present libre appellat lo dotze del Cristia. Qui ensenya que lo regiment e governacio general de deu (*anticip. expunc* nos mostra) sobre tot lo mon Nos mostra que la sua sauiesa es sens tot terme. E que ell es tot nostre be e tota nostra benahuyrança [*fi de rúbrica. Caplletra*:] Regiment excellent e governacio passant tot enteniment dela uniuersitat deles corporals creatures de aquest mon ensenya clarament als illuminats de vera fe christiana que lo subiran regidor e general governador de aquella es sauiesa fontal e saber abisal e inscrutable pelech de infinida prouidencia...»

Fol. 335vb, *exp.* del tractat: «...E dien que daquesta pau e deuocio e sanct e alt estament ja dit propheta sanct Johan Apochalypsis VII° quan dix Et cum apparuisset sigillum septimum factum est scilencium in celo quasi media hora. E uol dir que com fos vengut lo seten temps dela present es...» (*fine mutilus*).

2. Identificació de l'autor i obra: FRANCESC EIXIMENIS, *Dotzè del Cristià*, caps. 1-466, l'últim capítol incomplet.

Comprèn, doncs els capítols 1-68 de la primera part, els capítols 69-356 de la segona, els capítols 357-395 de la tercera part, i els capítols 396-466 de la quarta.

4. Catàlegs: Nicolas ANTONIO, *Bibliotheca Hispana Vetus*, II, 180; MOREL-FATIO, *Catalogue*, 5a, n° 18; MASSO I TORRENTS, *Les obres*, 608; MARTÍ, *Eiximenis*, 462; François AVRIL et al., *Manuscrits enluminés de la Péninsule Ibérique*, Paris, BN 1982, 123-124.

IV. ESCRIPTURA

1. Caixa d'escriptura: 170 × 258, a dos corondells. Impaginació: 30+74+25+74+60 × 450+258+77.

2. Tipus de ratllat: Dues línies de justificació verticals, dues línies de justificació horitzontals, línies d'escriptura de justificació a justificació no assenyalada i de justificació no assenyalada a justificació. Línies: 42. Unitat de ratllat = 6,06.

3. Tipus de lletra i mans: Escriptura gòtico-humanística de segona meitat del segle XV, d'una sola mà.

4. Reclams horitzontals, llevat els dels folis 96, 108, 120, 132, 144, 276 i 312, que són o verticals o en forma de mitja lluna. A voltes els reclams estan encerclats en les volutes finals amb què acaba una lletra caudada.

5. Decoració: Grans inicials sobre fons daurat, de colors blau o rosa i amb decoració floral a l'interior, filigranes i antenes: folis. 1r, 13r, 58r, 248r, 281v, és a dir, a l'inici de cada gran part, tractat o divisió principal de l'obra. Capitals blaves i vermelles, amb filigrana vermella i malva, i a vegades antenes; rúbriques; calderons blaus i vermells; lletres caudades.

6. Notes i signes de nota: F. 26va, 30vb, 40rb, 47vb, 93ra, 58vb, 88va, 92va, 93va, 108rb, 111va, 112va, 118va, 119rb, 120rb, 129vb, 130rb, 131ra, 131va, 132rb, 133va-b, 134vb, 138va, 142rb, 144va, 146va-b, 147rb, 147va, 148va, 149va, 155vb, 156va, 157va, 160va-b, 162va, 175va, 176va, 191va, 194ra, 195va, 201ra-202ra-b, 204rb, 221rv-va, 247ra, 255va, 266vb, 269va-b, 272ra-vab, 275vb, 287va, 291va, 296va, 297va, 308ra, 308va, 315va-b.

7. Segell de la «Bibliothèque Royale» als folis 1r i 335v.

9. Copistes: Un copista principal escriu el text del llibre; un segon copista escriu les rúbriques amb el mateix tipus de lletra.

10. Revisions i correccions: F. 22va, 24vb, 155va, 230rb, 276vb. Els autors citats són subratllats en vermelló.

11. Signatures antigues: *Supplément Français*, n° 235.

12. Notícies històriques: F. 14, dalt de tot, en tinta i lletra del segle XVII: «Es de sant pere de rodas».

V. CONCLUSIÓ

1. Estat de conservació: Excel·lent en tots els aspectes. Hi ha senyals d'oxidació, però el paper és sencer i sembla molt fort. A la vitel·la no s'hi veu cap tara.

2. Datació: Segona meitat del segle XV.

3. Origen català.

4. Propietaris i procedència: Monestir de Sant Pere de Roda. Com la major part dels manuscrits del fons *Supplément français*, entrà a la Biblioteca Règia durant la segona meitat del segle XVIII.

b) *Fragments*

24

5. BNF, ms. espag. 13

I. ENQUADERNACIÓ

1. Cobertes:

a) Mides de superfície i gruix: $282 \times 386 \times 40$.

b) Material: Pasta de paper, recoberta de pell marron, amb moltes raspades a les dues tapes.

c) Indicacions escrites: cap al centre de la contratapa I, etiqueta de paper enganxada, amb la cota actual: «esp. 13»

d) Elements decoratius: Filets d'or que en les dues tapes formen un rectangle en perspectiva. Dins el rectangle i recorrent els quatre cantons, gofradura en sec de motiu vegetal.

2. Llom de la mateixa pell, ras.

a) Tipus, tècnica i nombre de relligadures: Els plec són directament cosits a les tapes mitjançant set nervis interns. Les sis seccions del llom, amb els corresponents nervis externs, en són independents.

b) Descripció de les seccions: 1) i 3)-6) Anagrama de la BR amb corona; 2) teixell de pell vermella, amb el títol del ms. en lletres majúscules: «Chroniques | en catalan». Al capdavant, sobre la secció 6), etiqueta de paper enganxada amb la cota actual del ms.: «esp. 13» [i gomet vermell al costat].

3. Altres elements:

a) Folis de protecció i guarda: III + IV, de paper del s. XIX, amb verjures i sense filigrana.

- c) Cobertes (folres) de paper d'aigües de colors rosa i vermell.
- e) Capçalera i capçada dalt i baix.
- g) Llavís amb ferros daurats.

4. Conclusió: És del s. XIX.

II. COS DEL VOLUM

1. Composició material: Ms. miscel·lani.
2. Matèria: paper.
4. Folis: III + 111 [+ 4 folis sense numerar] + III.
5. Dimensions: 277 × 370 × 30.
6. Plects:
 - 1) Plec coix de 5/4, folis 1-9, sense reclam.
 - 2) Plec coix de 3/2, folis 10-14, amb reclam: «Molt richament»
 - 3) Plec de 8 × 2, folis 15-30, amb reclam: «axi com yo fas»
 - 4) Plec de 8 × 2, folis 31-46, amb reclam: «Mantinent enuia»
 - 5) Plec de 8 × 2, folis 47-62, amb reclam: «menester E si la»
 - 6) Plec de 8 × 2, folis 63-78, amb reclam: «lo dit en xanxo»
 - 7) Plec de 8 × 2, folis 79-94, amb reclam: «E dix axi»
 - 8) Plec coix de 6/7, folis 95-107, sense reclam.
 - 9) Plec de 4 × 4, folis 108 – f. de g. final IV.

Dalt de tot del foli 1r, marge dret, en tinta, signatura que tenia el ms. quan formava part de la biblioteca del cardenal Mazarin: «9992».

El plec 1) presenta el foli 9 en blanc, amb pèrdua del text entre el foli 8v i el 10r.

La major part dels fulls són reforçats amb tires de paper en la part del doblec.

8. Foliació contínua, en tinta i xifres aràbigues, del segle XIX, a l'angle superior dret del recto dels folis. En l'actual foli 43, sembla que hi ha restes d'una numeració antiga en xifres romanes: la cua d'una xeix. Als folis 86-87 i 95 apareixen unes restes d'escriptura que interpretem com la base de tres «X». Grosso modo, l'actual numeració no difereix molt de la primitiva, que seria en xifres romanes. Efectivament, en el que resta de la taula del volum, folis 110-111, els dos capítols que trobem ara al foli 38rv («Com Thideus vench deuant lo Rey Ethiocles e dix sa missageria»; «De la resposta que Ethiocles feu a Thideus embaxador dels grechs») venen assenyalats al foli XL. Aquest decalatge és degut a la pèrdua dels folis que la presència dels plects coixos revela.

10. Filigranes: a) folis 1-61 i 100, de les dues claus, del tipus BRIQUET 3837, datada als Països Baixos el 1375, amb variants similars a Itàlia, sud de França i París fins al 1400, tardanament a Colònia el 1434 i a Perpinyà el 1437.

b) folis 65-96 i 102-105, de les muntanyes encerclades sobrepujades de creu, del tipus BRIQUET 11859, datada als Països Baixos, Itàlia, sud de França i Espanya entre 1399 i 1404.

c) Foli 111, filigrana del carro, del tipus VALLS I SUBIRÀ, *La historia* II, n° 37, datada el 1416, i BRIQUET 3544, datada a Lucca a partir del 1434.

11. Forats als quatre angles de la caixa d'escriptura, circulars, fets amb punxó i incisió directa.

12. Sistema de ratllat en tinta sèpia. 1111 2222.

III. CONTINGUT LITERARI

A

1. Folis 1-82r. Fol. 1r, *inc. (initio mutilus)*: «... tostemps en aquella regio vos hi atrobarets arbres de molt bones maneres fruyts portants los quals hi ach feyts nostre senyor deu. Primerament auia hun lach en mig loch don laygua es molt dolsa e sana El []sortex per IIII rius fora de paradís E si crexen tant despuys quells sdeuenen IIII° grans flums ...»

Fol. 82r, exp.: «... mas de aquestes yo no dire ara pus ans uos dire quals foren los reys de assira e dels altres reyalmes e de sots quals reys los reyalmes foren fins al temps de proxeeas qui tench lombardia car en aquel lexi yo ma historia per recomptar la ystoria de Thebes e de troya mas en axi mo couench a fer e en axi ho requer lo comte per mils uenir als Emperadors de Roma».

[Fol. 68v-80r. Fol. 68v, *inc.*: «Açi comensen les rubriques de aquest libre de la croniqua de spanya. Com trobaretz la generacio daquells qui primerament poblaren spanya e com ffo conquesta per grechs e per los romans e com fo edificuada Terraguona e com los guots reeberen la fe de Jhesuchrist e com los guots conqueriren spanya...»

Fol 80r, exp. de l'autor: «...aquest hac per muller dona Maria de muntpaller de la qual ach vn fill qui ach nom Jachme qui fo rey apres dell. Aquest rey en Jachme fo molt struch contra moros axi quels tolch les illes de mallorques e lo regne de Valencia e aquell de Murcia e fo fet llarch e franch. Deo gracias» .

Exp. del copista: «Auan son specificats tots los Reys e comtes en CIIII cartes ço es tots los reys darago e tots los comtes de Barchinona e la conjuncio del realma darago ab lo comtat de Barchinona e tots los reys e comtes de Barchinona que son stats».

2. Identificació de l'autor i obra: Pere RIBERA, de Perpinyà: *Traducció en català de la Crònica de Gaucher DE DÉNAIN* [= adaptació en català de la *Crònica d'Espanya* de Roderic de Toledo].

3. Altres manuscrits: BC, ms. 352.

4. Catàlegs i bibliografia: MOREL-FATIO, *Catalogue*, 131; J. MASSÓ I TORRENTS, *Historiografia de Catalunya en català durant l'època nacional*, dins

«Revue Hispanique», 15 (1906), 498-501; M. COLL I ALENTORN, *El «Llibre de les Nobles dels reys»*, dins «Estudis Universitaris Catalans», XIII (192), 523-524; reproduït en M. COLL I ALENTORN, *Obres I. Hitoriografia*, Barcelona, Curial Edicions Catalanes – P. A. M. 1991, 345-346. Per a la *Crònica de DÉNAIN*, cf. P. MEYER, dins «Romania», 14 (1885), 36-81; dins «Bulletin de la Société des Anciens Textes Français» (1895), 83ss.; *Histoire Littéraire de la France*, xxxiii, 289. Per al ms. 352 de la BC, cf. Marçal OLIVAR, *Una versió catalana de Waucher de Dénain*, dins «Butlletí de la Biblioteca de Catalunya», 6 (1920-1922), 365-366; Pere BOHIGAS I BALAGUER, *El repertori de manuscrits catalans de la Institució Patxot. Missió de París. Biblioteca Nacional (1926-1927)*, dins «Estudis Universitaris Catalans», XV (1930), 197-207; reproduït en Pere BOHIGAS, *Sobre manuscrits i biblioteques*, Barcelona, Curial Edicions Catalanes – P. A. M. 1985, 123-132.

B

1. Fol. 82rv. Fol. 82 r, inc.: «Posse lo damunt dit fecundis in sermone de gubernacione diuina que entre les altres coses en que deus ensenya la sua alta gubernacio...»

Fol. 82v, exp.: «... puxa refrenar ses males cobeiansses».

2. Identificació de l'autor i obra: FRANCESC EIXIMENIS, *Dotzè del Crestià*, fragments dels capítols 22 (cap al final), 23 i 24.

4. Catàlegs i bibliografia: Pere BOHIGAS, *o. c.*, 201-202 i 126-127.

C

1. Fol. 83v-99v. Fol. 83v, inc.: «Bretanya illa pus excellent de totes les altres illes es posada entre frança e ibèrnia en la mar occidental...»

Fol. 97v, exp.: «... aquest nunuallo fou pare de belin e de brenni».

2. Identificació de l'autor i obra: ANÒNIM, *Traducció en català de la Història dels reis de Bretanya, tret de la Historia regum Britanniae de Galfred de Monmouth*.

3. Altres manuscrits: No se'n coneix cap més.

4. Catàlegs i bibliografia: ENTWISTLE, *Geoffrey of Monmouth and Spanish Literature*, dins «Modern Language Review», XVII (1922), 381-391; *The Arturian Legend in the literatures of Spanish Peninsula*, 37-47; Pere BOHIGAS, *o. c.*, 202 i 127.

5. Edició: Pere BOHIGAS I BALAGUER, *El repertori de manuscrits catalans de la Institució Patxot. Missió de París. Biblioteca Nacional (1926-1927)*, dins «Estudis Universitaris Catalans», XVI (1931), 216-242, reproduït en Pere BOHIGAS, *Sobre manuscrits i biblioteques*, Barcelona, Curial Edicions Catalanes – P. A. M. 1985, 178-203.

D

1. Fol. 97v-99v. Fol. 97v, *inc.*: «Adonchs abans de la incarnació de Nostre Senyor he Caio Jylio Cesar primer dels romans...».

Fol. 99v, *exp.*: «... E un cardenal apellat Matheu hi dona vn any CXL dies a tots ben faytos e uisitans la dita sgleya lo damunt dit Cardenal qui passant per barchinona ohi dir les merauelles al dit bisbe en la sgleya damunt dita ell celebra missa de consecració e conformà e manà la demunt dita festa dela dedicació esser feta axi com lo bisbe auia manat | Ffinito libro sit laus gloria xpo Amen».

2. Identificació de l'autor i obra: ANÒNIM, *Annals de la Gran Bretanya des de Juli Cèsar fins a l'any 731*, traducció en català del capítol 24 del llibre de la *Historia Ecclesiastica gentis Anglorum* de BEDA EL VENERABLE.

4. Catàlegs i bibliografia: «Bulletin de la Société des Anciens Textes» (1895), 88-89; FARAL, *Les origines du cycle arthurien. Les plus anciens textes*, II, 72; Pere BOHIGAS, *o. c.*, 202-203 i 127.

5. Edició: Pere BOHIGAS, *o. c.*, 242-246 i 203-207.

E

1. Folis 100-107. Fol 100r, *inc.*: «Los Reys darago e comtes de Barchinona. Patronilla Reyna darago muller den R^o Berenguer Comte de Barchinona...»

Fol. 107v, *exp.*: «... Lo Rey alfonso fou fill del dit Rey en ferrando e la Reyna sa muller hac nom Maria la qual es germane del rey de Castella».

2. Identificació de l'autor i títol: ANÒNIM, *Genealogia dels Reys darago e de Nauarra e Comtes de Barchinona*.

3. Altres manuscrits: Vic, Biblioteca Episcopal, ms. 177.

4. Catàlegs i bibliografia: Jaume MASSÓ I TORRENTS, dins «Revista de Bibliografia Catalana», II (1902), 245; Pere BOHIGAS, *o. c.*, 206 i 131; M. COLL I ALENTORN, *Les genealogies en la nostra historiografia*, dins M. COLL I ALENTORN. *Obres I. Historiografia*, ed. c., 302.

5. Edició: Pere BOFILL, *Genealogia dels reys d'Aragó e de Nauarra e comtes de Barchinona. Ms. del segle XV*, Vic, Biblioteca de «La Veu del Montserrat». Volum I, 1901, IV + 21 p., incorporat dins «La Veu del Montserrat», 24 (1901), al final del volum.

F

1. Foli 108rv, *inc.*: «En lo temps que los moros tenien lo principat de Catalunya o la mes part de aquella e la maior despanya entra vn gran capita venint de fransa lo qual hauia nom Otger Cathalo ab lo qual vengueren en sa Compènyia VIII° nou barons los quals feyen Compènyia de IIIe en IIIe e son aquests quis seguexen Muntcades, Pinos e mataplanes Cerueres Seruellons e almanys, Anglasoles, Ribelles e Arills ...»

Foli 108v, *exp.*: «... Del dit comte de Barchinona apellat Borrell és feta menció atras en lo nombre de tos los Comptes qui son stats de Barchinona».

Foli 109rv buit.

2. Identificació de l'autor i obra: ANÒNIM, *{Llista de comtats i cases nobles de Catalunya amb referència a Orger Cataló}*.

3. Altres manuscrits: BC, ms. 6, folis 1r-49r.

4. Catàlegs i bibliografia: Jaume MASSÓ I TORRENTS, dins «Revue Hispanique», XV (1906), 592; Pere BOHIGAS, *o. c.*, 206 i 131-132; Jaume MASSÓ I TORRENTS (†) i Jordi RUBIÓ I BALAGUER, *Catàleg dels manuscrits de la Biblioteca de Catalunya. Vol. I, Mss. 1-154*, Barcelona, Biblioteca de Catalunya 1989, 7-8.

G

1. Foli 110r, *inc.* de la taula (*initio mutilus*): «Com Thedeus vench deuant lo Rey Ethiocles e li dix sa Missatgeria E de la resposta que Ethiocles feu a Thedeus enbaxador dels Grechs en Cartes XL ...»

Foli IIIv, *exp.* de la taula: «... Com Brut stant en lo Templa de diana per fer li sacrifici se adorni. E com durment li fou viyares que la dita deessa diana li digues hon deuia anar e poblar la sua gent e ço que li esdeuench e com corineu ab brut prangueren terra ab les Naus en lo ducat de guofari e li mataren lo missatger per qui hagueren guerra en cartes XC^o» (*fine mutilus*).

2. Identificació de l'autor i obra: *Fragment de taula de la traducció catalana de la Crònica de Gaucher de Dénain*, feta per Pere RIBERA, que comprèn els folis 40 a 90 de la paginació antiga.

4. Catàlegs i bibliografia: Pere BOHIGAS, *o. c.*, 207 i 132.

IV. ESCRIPTURA

A: Folis 1-99

1. Caixa d'escriptura: 183 × 254, a columna tirada, de 27-34 línies.

Impaginació: 30 + 183 + 62 × 33 + 254 + 84.

2. Tipus de ratllat: Dues línies de justificació verticals, dues línies de justificació horitzontals, línies d'escriptura de justificació a justificació. UR variable.

3. Tipus de lletra i mans: Gòtica cursiva amb influències de la bastarda i de la humanística, del s. XV, de la mateixa mà.

B: Folis 100-107

1. Caixa d'escriptura: 152 × 275, a columna tirada, de 37-38 línies.

Impaginació: 70 + 152 + 50 × 28 + 275 + 70.

2. Tipus de ratllat: Com l'anterior.

3. Tipus de lletra i mans: Escripura bastarda amb influències de la humanística, del s. XV.

C: Foli 108rv

1. Caixa d'escriptura: 152×267 , a columna tirada, de 38 línies no traçades.

Impaginació: $60 + 152 + 55 \times 45 + 267 + 57$.

2. Tipus de ratllat: Com l'anterior. UR = 7.

3. Tipus de lletra: Escriptura bastarda amb influències de la humanística del segle XV, de la mateixa mà que l'anterior.

D: Foli 110-foli de g. final IV

1. Caixa d'escriptura: 144×310 , a columna tirada, de 20-35 línies.

Impaginació: $42 + 144 + 85 \times 24 + 310 + 50$.

2. Tipus de ratllat: Com l'anterior. UR variable

3. Tipus de lletra: Escriptura gòtica bastarda, amb influències de la humanística, del s. XV, d'una mà diferent de l'anterior.

A-G

4. Reclams horitzontals i adornats a banda i a banda amb gargetets de tinta.

5. Decoració: Folis 1-99. Inicials de capítol blaves i vermelles alternades, amb filigrana simple i antenes vermelles i malves alternades. Rúbriques. Calderons blaus i vermells. Algunes lletres caudades.

Folis 100-111. Sense color, les inicials de paràgraf són altes i decorades. Al marge superior, lletres caudades.

Al fol. 34r, marge inferior, dos dibuixos a llapis: Cara humana i flor.

6. Notes de mans diverses: Fol. 1r-2r, 8r, 11r, 16v, 19v («... anys 1560 en que ara som»), 21v («A la muy reuerenda (?) persona del señor mossen andreu verdador en en el carce de P(B?)upliga mans {maud?}»), 23v, 24r, 25v, 31v, 55v, 61r, 64v.

9. Copistes: tres.

10. Revisions i correccions: Fol. 6v, 8v, 14v, 21v, 23v, 24r, 31rv, 32r, 33r, 36r, 37rv, 38r, 39v, 40r, 42rv, 44v, 45rv, 48v, 49v, 51r, 53r, 63r, 64r.

11. Antigues signatures: *Ancien fonds* 9992.

V. CONCLUSIÓ

1. Estat de conservació:

2. Datació: Mitjan segle XV.

3. Origen: català.

4. Propietaris i procedència: Prové de la Biblioteca del cardenal Mazarin.

6. BARCELONA, IMHC, ms. A-50

I. ENQUADERNACIÓ

1. Cobertes⁴⁸

- a) Mides de superfície i gruix:: 152 × 210 × 14.
- b) Material: Cartó recobert de paper d'aigües de llibreta normal
- c) Indicacions escrites: Tapa I, al bell mig de la meitat superior, etiqueta de paper enganxada i ratada en el seu angle inferior dret, escrit per la mateixa mà que escriurà tot el ms.: «Francesch Eximeneç | Regiment dels prínceps | (Conte hasta el cap. XLI inclus.)». Contratapa II, angle inferior dret, una altra etiqueta amb la cota del ms.: «Ayuntamiento de Barcelona | Archivo Histórico de la Ciudad | Bibliotecal Inv. N° Ms. A-50».

2. Llom ras, de tela marron.

- a) Tipus, tècnica i nombre de relligadures. Els plec són directament cosits entre ells i a les tapes mitjançant cinc nervis interns.
- b) Al capdavant del llom, etiqueta rodona amb la cota: «A | 50»

3. Altres elements:

- a) Folis de guarda: I al principi, en el recto del qual hi ha dues notes. La primera és escrita en llapis blau: «Papers de S. Salvador Sanpere i Miquel». La segona és una datada d'estampilla: «1407».
- c) Cobertes (folres) de paper filigrana L D.

4. Conclusió. Data: Últim quart del segle XIX.

II. COS DEL VOLUM

- 1. Composició material: Manuscrit homogeni.
- 2. Matèria: Paper.
- 4. Folis: I + [97].
- 5. Dimensions: 152 × 210 × 12.
- 6. Plecs:
 - 1) Un foli solter, enganxat amb el foli de guarda, foli 1.

48. Es tracta d'una llibreta normal i corrent.

- 2) Plec de 4×2 , folis 2-9, sense reclam.
- 3) Plec de 6×2 , folis 10-21.
- 4) Plec de 4×2 , folis 22-29.
- 5) Plec de 6×2 , folis 30-41.
- 6) Plec de 4×2 , folis 42-49.
- 7) Plec de 6×2 , folis 50-61.
- 8) Plec de 4×2 , folis 62-69.
- 9) Plec de 6×2 , folis 70-81.
- 10) Plec de 4×2 , folis 82-89.
- 11) Plec de 4×2 , folis 90-[97].

8. Foliació contínua, a llapis i amb xifres aràbigues a l'angle superior dret del recto dels folis.

12. Sistema de ratllat. Pautat imprès de llibreta.

III. CONTINGUT LITERARI

1. Folis 1-96. Foli 1r, al marge superior esquerre, d'una altra mà: «Comenzó á copiarse el 8 junio 83». Una mica més avall, *inc.* de l'endrea: «Al molt alt e poderos senyor mon senyor Namfos marques de villena comte de denia e de Ribagorça fill del molt alt senyor e de sancta memoria. Jnfant frare pere darago del orde dels frares menors: fill del molt alt e poderos princep e senyor en jacme per la gracia de deu çaenrere rey darago de bona memoria. Lo seu humil seruent frare francesch eximeneç daquell mateix orde: simateix ab tota reuerencia en aquel e per aquel qui es senyor dels senyors e general regidor e patro de tot lo mon e de totes senyories. senyor molt alt quand pens los famosos princeps e grans cauallers los passats reys darago. Dels quals vos sou deualat per la diuinal ordinacio e clemencia: e pens lestament en que deu vos ha posat de regiment en esta vida...».

Fol. 2rv, *exp.* de l'endrea: «... car sper en la misericordia del princep sobiran qeus dara souin al cor gran alegria, e al enteniment clar lum a tractar e finir vostres alts e molts negocis: eus ajudara molt a viure en repos e a desempatxar vos laugerament de molts carrechs temporals e faenes».

Fol. 2v, *inc.* de la taula: «Primerament senyor molt alt per endreçament vostre e daquells qui aci volran estudiar vos placia aci primerament entendre que aquest libre sumariament conten set parts principals. La primera tracta perque comunitats e ciutats foren edificades, ne qui primerament es edifica».

Fol. 27r, *exp.* de la taula: «Lo .CCCCLXVIJ. Com ço que recita lo capitol precedent e posa sentenciant ho sobre les coses sdeuenidores en los voluntaris fets dels homens e assignant hi temps cert sens. (Al pie de esta página del original declara una nota manuscrita que 'Falta aquí un full.）」.

Fol, 27 v, *inc.* de l'obra: «Aquest es lo dotzen libre de regiment dels princeps e de comunitats appellat Crestia. E comença la primera part que

tracta perquè comunitats e ciutats foren edificades ne qui primerament les edifica. Capítol primer. Qui ensenya que lo regiment o governacio general de deu sobre tot lo mon nos mostra que la seva saviesa es sens tot terme e que ell es tot nostre be. Lo regiment excellent e governacio passant tot enteniment de la universitat de les corporals creatures daquest mon ensenya clarament als illuminats de vera fe crestiana que lo sobiran regidor e general governador daquella es saueia fontal e saber abissal e inscrutable pelech de infinida prudencia. E axi ho osa aquell gran doctor Ciprianus en vn seu sermo...».

Fol. 96v, *exp.*: «...e quand dius que los pagesos no fan contractes nels han mester, no dius uer: car per força han a comprar lur vestir e calçar e altres coses quels son necessaries que ells no saben fer en lurs cases de comun cors. Appar donchs com fonch necessari de dificar ciutats per ajudar la humana miseria axi com deya aquesta quinta rao»

2. Identificació de l'autor i obra: Francesc EIXIMENIS, *Regiment de prínceps*, I, cc. 1-41.

IV. ESCRIPTURA

1. Caixa d'escriptura: L'escriptura ocupa tota la pàgina, deixant un marge de 15 mm. al marge esquerre. 23 línies traçades i escrites.

3. Tipus de lletra i mans: Lletra del segle XIX.

6. Notes: Cf. supra, III, 1.

9. Copista: Salvador Sanpere i Miquel

12. Notícies històriques: Al foli 63r, hi ha una altra nota de Sanpere i Miquel: «Dice una nota marginal: 'falta un full,». Efectivament, al f. 63r comenta el text del capítol XXIII i al foli 63v segueix el del capítol XXV.

No dubrem que es tracta d'una còpia que treia Salvador Sanpere i Miquel (Barcelona, 1840-1915) del *Dotzè*. Còpia lletra per lletra, sense emprar ni els accents ni cap puntuació moderna, amb una intenció evident de reproduir el text original en el seu tenor filològic més pur. Fins i tot reproduïx la titlla sobre vocals seguides de nasal. L'autor és conscient que copia un «original».

Còpia a partir d'un manuscrit? En el seu temps a Barcelona només hi havia dues possibilitats: o el de l'ACA o el del Palau. Si llegim els íncipits de tots tres, veurem una coincidència entre el ms. de Sanpere i el del Palau: «Al molt alt e poderos senyor *monsenyor* namfos marques de villena»,⁴⁹ etc. El mot *monsenyor* no es troba en cap més íncipit del *Dotzè* conegut per nosaltres. D'altra banda, al foli de guarda inicial hi ha estampillada una xifra excitant per a qualsevol que estudiï qüestions relacionades amb els manuscrits d'Eiximenis:

49. Cf. Ignasi CASANOVAS, *o. c.*, 7

«1407». Indicaria aquesta xifra una possible datació? No és segur. Però no es pot desestimar en rodó la possibilitat que el ms. de Sanpere i Miquel hagi estat pres del ms. de Palau avui perdut i, en tal cas, el seu valor seria inestimable.

Ara bé, la possibilitat és mínima. No tindrem oportunitat de comparar més que l'*incipit* transcrit per Casanovas amb el text d'A-50. A més, l'edició valenciana de Lambert Palmart, del 1484, coincideix també, en aquest i en altres punts que hem pogut llegir, amb el text del ms. A-50. Deixant per una altra ocasió la solució final d'aquest problema, mantenim el ms. dins la llista dels mss. eiximenisians, per tal de no cometre l'error de menysprear una possible relíquua viva d'un ms. esgarriat el 1936 per culpa de la demència humana.

V. CONCLUSIÓ

1. Estat de conservació: El dos primer folis i el darrer són despresos.
2. Datació: Juny del 1883 com a data *a quo*.
3. Origen barceloní.
4. Propietaris i procedència: Arriba a l'IMHC amb els papers de Sanpere i Miquel.

ANTOLOGIA DELS QUATRE LLIBRES DEL CRESTIÀ

26

1. SEVILLA, Biblioteca Capitular y Colombina, ms. 7-5-9

I. ENQUADERNACIÓ

1. Cobertes.

a) Mides de superfície i gruix: 220 × 310 × 80.

b) Material: de pergamí ras, amb contratapes de pergamí.

c) Indicacions escrites: Contratapa I, en tinta: «R. 504» Fol. de guarda I, en tinta, lletra del s. XVIII: «Historias morales sagradas y profanas en Catalán | escribio este libro Raymundo Joffre» Etiqueta amb inscripció impresa: «Don Fernando Colón, hijo de | Don Cristóbal Colón, primer Almi-l-rante que descubrió las Indias, dejó | este libro para uso é provecho de | todos sus prójimos; rogado a Dios por él. Cláusula 49 del Testamento | del mismo Don Fernando, cum-l-plida por el Cabildo Metropoli-l-rano de Sevilla)». Contratapa II, en llapis: ,3'

2. Llom de la mateixa pell.

a) Tipus, tècnica i nombre de relligadures: Enquadernació arxivística. Tècnica de relligadura amb teler, cinc nervis directament cosits a les tapes, sense formar seccions exteriors pròpiament dites.

b) Descripció de les seccions: 1) en pintura negra i dins un rectangle també negre: «N. 29»; 2) en tinta marron: « HISTORIAS | Morales Sagrada-l-as y Profanas en Ca-l-talán | MS»; 3) buit; 4) restes d'etiqueta amb inscripció il·legible.

3. Altres elements.

a) Folis de protecció i de guarda : I foli de guarda al principi amb filigrana de toro {banyes, 4 potes i cua} i inscripció amb majúscula resseguida: GIUSTO, filigrana que no hem sabut identificar.

b) Tancadors: 2 tancadors de pergamí en cada coberta: en la segona falta el tancador inferior.

c) Cobertes (folres): A les dues cobertes el folre és de pergamí, segurament l'antiga coberta del ms., malmesa i ara enganxada a la coberta nova.

4. Conclusió: L'enquadernació no és l'original i sembla datable del s. XVIII. Porta enganxada la que hi va fer posar Fernando Colón devers 1536.

II. COS DEL VOLUM

1. Composició material: ms. Homogeni.

2. Matèria: de paper.

4. Folis: I + 338 {1-12 num. en llapis: I-CCCXXXIII num. en tinta: 1-2 num. en llapis i buits} {sense folis de guarda finals}.

5. Dimensions: 210 × 300.

6. Plects:

1) Plect de 6 × 2, f. 1-12

2) Plect de 8 × 2, f. I-XVI, amb reclam vertical: «seu romana»

3) Plect de 8 × 2, f. XVII-XXXII, amb reclam: «En los dos altres»

4) Plect de 8 × 2, f. XXXIII-XXXXVIII, amb reclam vertical: «concordia fins»

5) Plect de 8 × 2, f. XXXVIII-LXIII, amb reclam vertical: «son fort vils»

6) Plect de 8 × 2, f. LXV-LXXXI, amb reclam vertical: «per terra e ab»

7) Plect de 8 × 2, f. LXXXII-LXXXXVII, amb reclam vertical: «lo regne de Déu»

8) Plect de 8 × 2, f. LXXXXVIII-CXIII, amb reclam vertical: «per l'amor del»

9) Plect de 8 × 2, f. CXIII-CXXVIII, amb reclam vertical: «spiritual e posa»

- 10) Plec de 8×2 , f. CXXX-CXXXXV, amb reclam vertical: «pelosa los»
- 11) Plec de 8×2 , f. CXXXXVI-CLXI, amb reclam vertical: «faya per la part»
- 12) Plec de 8×2 , f. CLXII-CLXXVII, amb reclam vertical: «teroga axi»
- 13) Plec de 8×2 , f. CLXXVIII-CLXXXIII, amb reclam v.: «si be hi pensats»
- 14) Plec de 8×2 , f. CLXXXIII-CCVIII, amb reclam v.: «la ciutat»
- 15) Plec de 8×2 , f. CCX-CCXXV, amb reclam vertical: «altres ronelles»
- 16) Plec de 8×2 , f. CCXXVI-CCXXXI, amb reclam vertical: «com es mayor»
- 17) Plec de 8×2 , f. XCXXXII-CCLVI, amb reclam vertical: «gros e axi ple»
- 18) Plec de 8×2 , f. CCLVII-CCLXXII, amb reclam vertical: «nou requer»
- 19) Plec de 8×2 , f. CCLXXIII-CCLXXXVIII, amb reclam vertical: «de fet regis lo»
- 20) Plec de 8×2 , f. CCLXXXVIII-CCCI, amb reclam vertical: «lo rey comet»
- 21) Plec de 6×2 , f. CCCV-CCCXVI, amb reclam vertical: «açó es gran»
- 22) Plec coix de $6/4$, f. CCCXVII-2

8. Foliació: Les foliacions del ms. són invariablement a l'angle superior dret del recto de cada foli, continuades i completes. La primera numeració [1-12] ha estat rectificadada sobre una altra que començava en el foli de guarda I, que encara ostenta un ,1' escrit en llapis. La segona numeració, en tinta marron tènue, conviu amb una numeració, en tinta vermella, del foli I al XVII, escrita en xifres aràbigues del XVI o del XVII, i amb restes d'una altra numeració en llapis i xifres aràbigues, molt moderna, en la seva major partida esborrada, que començava al foli de guarda I i acabava al darrer foli actual, núm. 2 de la tercera numeració, i lògicament sumava 341 f.

10. Filigrana del cap de toro, semblant a les de BRIQUET 14323, i PICCARD II, 2, 511, de 1460 i 1464, respectivament.

11. Forats per al ratllat.

12. Sistema de ratllat en tinta marron; es limita a enquadrar les dues caixes de les dues columnes. 1111 2222.

III. CONTINGUT LITERARI

1. Folis 1-12: Taula. Fol. 1r, *inc.*: «Capítol primer en quines riqueses habunden los homens comunament o en quines no en cartes I».

F Iiv, *exp.*: «Capítol darer qui prosegueix la dita materia». [*En rúbrica:*] «Detur pro pena scriptori gloria eterna | pro labore requies cum salvatore | Raymundus vocatur qui scribsit benedicatur | Cuius cognomen Joffre dicitur esse».

Folis I-CCCXXIIIv. Fol Ira, *inc.* [*rúbrica*]: «Capítol en quines riqueses habunden los homens comunament o en quines no [*fi de rúbrica*]». « De aquesta contrarietat ve que en aquesta present vida los bons e los mals no habunden en unes mateixes riqueses. Car jatsesia que nostre Senyor dona...».

F. CCCXXIIIv, *exp.*: «... ne per vituperii. Per tal diu la scriptura que lom qui va simplement e ab bona entencio aquell po estar ab bona confiança, car Deus ho governa tots temps [*rúbrica*:] AMEN».

351 capítols sense numerar. Els folis Vr-Ixr són buits.

2. Identificació de l'autor i obra: *Compilació tretze dels llibres I, II, III i XII de Lo Crestià, de FRANCESC EIXIMENIS.*

3. Altres manuscrits: Cf. *infra*, V, 3.

4. Catàlegs i bibliografia: Jaume DE PUIG OLIVER, *Més nous textos catalans antics de la «Biblioteca Capitular y Colombina» de Sevilla*, dins «ATCA» 20 (2001) 453-477; José Francisco SÁEZ GUILLÉN et al., *Catálogo de manuscritos de la Biblioteca Colombina de Sevilla I*, Sevilla, Cabildo de la Santa, Metropolitana y Patriarcal Iglesia Catedral de Sevilla - Institución Colombina 2002, 595-596.

Cf. *infra*, V, 3.

IV. ESCRIPTURA

1. Caixa d'escriptura: 135 × 180, a 2 cols. Impaginació: 23+ 60 + 10 + 65 + 52 × 36 + 180 + 82. Nombre de línies: 28-33.

Tipus de lletra i mans: Tot el ms. és de la mateixa mà, que escriu en lletra de transició de les formes gòtico-bastardes a les humanístiques, de cap a mitjan s. XV.

Reclams verticals.

Decoració: Rúbriques al final de la taula, a la darrera paraula de l'obra i als títols dels capítols. Inicials de capítols en majúscula vermella. Calderons vermells.

Timbre de la Biblioteca Colombina al foli 1r.

Copista: Raimon Joffre.

Antigues signatures: Fol 1r: «C 181, E T Tab. 134 nº 29». Fol. de guarda I: «7...5...9».

Notícies històriques: A contrallum es llegeix amb alguna dificultat la inscripció en tinta posada al capdavall de la coberta primitiva, ara contratapa II: «Este libro así enquadernado costó 96 dineros en Barcelona por junio de 1536 y el adobado vale 283 dineros».

V. CONCLUSIÓ

1. Estat de conservació bo, amb forats de corc.

2. Datació: Segona meitat del segle XV.

3. Origen català, versemblantment barceloní. L'exemplar adquirit per Colom a Barcelona sembla més tardà que el descobert per J. HERNANDO en un inventari *post mortem* de l'Arxiu de la Catedral de Barcelona de l'any 1436: cf. ID., *Obres de Francesc Eiximenis en biblioteques privades de la Barcelona del segle XV*, dins «ATCA», 26 (2007), 385-568, concretament p. 460: «*Compil·lació treta del libre Crestià de fra Ximenis*». L'exemplar de l'inventari barceloní va pertànyer a Guillem Rovira, beneficiat segon del presbiterat de Santa Tecla, a la Seu barcelonina. Consta que Rovira testà el dia 1 d'octubre del 1434, de manera que almenys aquest exemplar de la *Compil·lació* dels cinc llibres d'Eiximenis ja existia durant el primer terç del segle XV. L'exemplar ara custodiat a Sevilla sembla posterior, encara que no massa, al de l'inventari, i l'en distingim perquè no hi ha cap element objectiu que permeti de posar-los en relació. Efectivament, de l'exemplar detectat per Hernando només se'n sap que era del beneficiat Rovira i que fou anotat en l'inventari que van fer dels efectes del beneficiat difunt els seus marmessors: Pere Rovira, batxiller en Decrets i prevere beneficiat a Santa Maria del Mar, i Joan Rovira, teixidor de panys de lli. Un altre marmessor, Bonanat Rovira, ja era mort. Tot sembla quedar en l'àmbit de la família Rovira. En l'exemplar sevillà el copista s'identifica, però no hi ha cap més informació. Es pot fer la hipòtesi que Ramon Joffre copià el llibre per al seu ús personal, com feien altres contemporanis d'ell amb les obres d'Eiximenis; però no es pot anar més enllà de suposar que, des del moment que fou copiat per Joffre fins al moment que Colom el comprà, el llibre restà a Barcelona. En aquesta ciutat el volum passà de la mà del seu copista-propietari al comerç, i del comerç a mans de Colom, que finalment el destinà a la biblioteca Capítular de Sevilla.

4. Propietaris i procedència: Fernando Colón i Capítol de la Catedral de Sevilla.

APÈNDIX

Taula dels Capítols⁵⁰

- [1] {f. 1r} *Capítol primer en quines riqueses habunden los hòmens comunament, o en quines no*, en cartes I
III, c. 249
- [2] *Capítol quant és a Déu plasent viure bé entre mals*, cartes II
III, c. 247
- [3] *Capítol com los sants hòmens deuen ésser per tot lo món tenguts en gran reuerència*, en cartes III
III, c. 248

50. El text és transcrit puntuat i accentuat a la moderna.

- [4] *Com en la dilatació de xtianisme fonch en la virtuosa obra de Constantí emperador*
I, c. 75
- [5] *Capítol que prosegueix la istòria*
I, c. 76
- [6] *Tots temps te estudies en fer la sua voluntat, X*
I, c. 77
- [7] *Capítol com lo dit papa Siluestre instrobia a Constantí emperador a la fe cathòlica e-l bategà solempnament, XI*
I, c. 78
- [8] *Capítol qui prosegueix la dita istòria, XII*
I, c. 79
- [9] {f. 1v} *Capítol com la conuersió de Constatí fonch confirmada per nostre Senyor Déu dins lo cor del emperador, XIII*
I, c. 81
- [10] *Capítol com e per qui és estada tresladada la Bíblia d'ebraich en latí grech, XIII*
I, c. 314
- [11] *Capítol com sant Jerònim és estat lo principall que axí mateix donà lo present orde al psaltiri, XV*
I, c. 315
- [12] *Capítol com val més la treslació de sant Jerònim que dels LXXII tresladadors, XVI*
I, c. 316
- [13] *Capítol com no res menys la tresladació dels LXXII és estada necessària per moltes rabons, XVII*
I, c. 317
- [14] *Capítol com la translació de sant Jerònim deu ésser per moltes vies sobre totes les altres, XVIII*
I, c. 318
- [15] *Capítol qui respon a les rabons fetas contra sant Jerònim, XVIII*
I, c. 319
- [16] *Capítol contra vans theòlechs e peripàtics en lur apendre, XVIII°*
I, c. 326
- [17] *Capítol com ergul e maluada vida e amor de honors porten aytals studians a mala fi, XXII*
I, c. 327, 333 I 334
- [18] *Capítol qui són aquells que Déu veda que no-s curen de la sancta scriptura, XXIII*
I, c. 341
- [19] *Capítol contra quels theòlechs qui-s posen estudiar scièncias vanes, XXV*
I, c. 342
- [20] *Capítol com peccat de immuncia empatxa fort d'entrar en los secrets de la sacra theologia, XXV*
I, c. 343

- [21] {f. 2r} *Capítol com peccat de malícia empatxa a hom d'entrar en los secrets de la sancta theologia* (sic), XXVI
I, c. 344
- [22] *Capítol de hun gran misteri de la manera dessús*, XXVII
- [23] *Capítol qui tracta de la dignitat principal si és quant al regne*, XXVIII
I, c. 242
- [24] *Capítol de la dignitat imperial*, XXVIII°
I, c. 244
- [25] *Capítol de la dignitat del rey de Ffrança*, XXX
I, c. 245
- [26] *Capítol de la dignitat del rey de Castella*, XXXI
I, c. 246
- [27] *Capítol de la dignitat del rey d'Aragó*, XXXII
I, c. 247
- [28] *Capítol de la dignitat del rey d'Anglaterra*, XXXII
I, c. 248
- [29] *Capítol de la dignitat del rey d'Ongria*, XXXII
I, c. 249
- [30] *Capítol de la dignitat del rey de Nàpols*, XXXIII
I, c. 250
- [31] *Capítol de la dignitat del rey de Sicília*, XXXIII
I, c. 251
- [32] *Capítol de la dignitat del rey de Portugal*, XXXIII
I, c. 252
- [33] *Capítol de la dignitat del rey de Nauarra*, XXXIII
I, c. 253
- [34] *Capítol de la dignitat del rey de Xipre*, XXXIII
I, c. 254
- [35] *Capítol del rey d'Ermínia*, XXXIII
I, c. 255
- [36] *Capítol del rey de Pollònia*, XXXIII
I, c. 255
- [37] *Capítol del rey Dàsia*, XXXIII
I, c. 255
- [38] *Capítol del rey de Roniega*, XXXIII
I, c. 255
- [39] *Capítol del rey de Boèmia*, XXXIII
I, c. 255
- [40] *Capítol del rey de Boesia*, XXXIII
I, c. 255
- [41] *Capítol del rey de Escòsia*, XXXIII
I, c. 255
- [42] *Capítol del rey de Ivèrnia*, XXXIII
I, c. 255

- [43] *Capítol del rey de Tàrcia*, XXXIII
I, c. 255
- [44] *Capítol del rey d'Enamarca*, XXXIII
I, c. 255
- [45] *Capítol de altres prínceps, comptes e marquesos e molts altres senyors qui són en cristiandat*, XXXIII
I, c. 255
- [46] *Capítol qui tracte del peccat original, ço és, algun dubte que algú vol saber*, XXXIII
III, c. 26 (?)
- [47] *Capítol si lo diable poria engenrar algun hom*, XXXV
III, c. 33
- [48] *Capítol quant ignorància conijuncta o natural excusa e quant no*, XXXVI
III, c. 45
- [49] *Capítol com nostre Senyor Déu cortesament descobre los peccats amaguats*, XXXVII
III, c. 65
- [50] *Capítol qui dóna exemplis de les tres maneres que Déus té en amagar o en descobrir los nostres peccats*, XXXVIII
III, c. 66
- [51] *Capítol qui posa com se pot en nós refredar la dita cobeiança*, XXXXI
III, c. 78
- [52] *Capítol com Déus vol que les sanctes persones perceben a-uegades en esta uida aquesta malícia natural en si-mateix*, XXXXII
III, c. 82
- [53] *Capítol de malícia*, XXXXIII
III, c. 85 (?)
- [54] *Capítol qui posa pobeticalment com l'om maliciós és fort terríbla cosa*, XXXXIII
III, c. 86
- [55] *Capítol qui proua encara per excimplis com humana malícia és la pigor cosa del món*, XXXXV
III, c. 87
- [56] *Capítol qui ensenya que la nostra culpable malícia és prolech (sic) infinit de tots mals*, XXXXV
III, c. 88
- [57] *Capítol qui posa remeys a-refrenar la malícia del hom*, XXXXVI
III, c. 89
- [58] *Capítol qui ensenya qual és la segona rayl de malícia, la qual se apella poch seny*, XXXXVII
III, c. 91
- [59] *Capítol com deu hom usar dels clergues maliciosos*, XXXXVIII
III, c. 92

- [60] *Capítol com malícia de fembra és mabor que tota altra malícia e per quines rabons, XXXXVIII*
III, c. 93
- [61] *Capítol com vn-hom castiga la malícia de sa muler per via de uergonya, XXXXVIII*
III, c. 94
- [62] *Capítol com hom pot castigar malícia de fembra, per via de pabor, L*
III, c. 95
- [63] *Capítol que malícia fembril se reprèn no donant los senyoria, LII*
III, c. 96
- [64] *Capítol per quines maneres l'om pot homiliar la malícia o audàcia e altiuesa de sa muller, LIII*
III, c. 97
- [65] *Capítol com malícia de fembra deu hom corregir tantost al comensament e-no-la deu lexar envelir massa, LIII*
III, c. 98
- [66] *Capítol com la terça rayll de malícia és ergull e supèrbia, LIII*
III, c. 99
- [67] *Capítol com appar per eximpli que l'om cruel és cruelment punit, LV*
III, c. 101
- [68] *Capítol qui posa que la rayll de malícia és fúria, LV*
III, c. 102
- [69] *Capítol de la v^a rayll de malícia és rusticitat e pagesia, LVI*
III, c. 103
- [70] *Capítol com és fort mala rusticitat e malícia pagesíuol e la lur horadura què mereix, LVII*
III, c. 104
- [71] *Capítol qui proua aquel mateix propòsit per una faula d'un laó e de son fill, LVII*
III, c. 105
- [72] *Capítol com lo leó major donà al present propòsit bons prouerbis a son fill, LVIII*
III, c. 106
- [73] *Capítol qui posa diuersos eximplis ensenyants que Déu ha fort ponits aquells qui heren maliciosos desconexents e pagesíuols, LVIII*
III, c. 107
- [74] *Capítol quines propietats ha rustical malícia, LX*
III, c. 108
- [75] *Capítol per quins senyals pot conèixer aytals hòmens, LXI*
III, c. 109
- [76] *Capítol com crueltat e desconexença són en special los principals deffaliments de aquests hòmens, LXII*
III, c. 110

- [77] *Capítol qui proua per istòria que no-s deu hom molt confiar en prometesces ni en paraules d'aytals hòmens*, LXII
III, c. 111
- [78] *Capítol com per alguns senyals forans hom pot conèixer los hòmens maliciosos*, LXIII
III, c. 112
- [79] *Capítol com los maliciosos en sa-uida troben qui-ls gita a terra, e veuràs ho per la faula que-s segueix*, LXIII
III, c. 116
- [80] *Capítol com alguns se homilien per estar los ferm en la cara*, LXIII
III, c. 121
- [81] *Capítol que home scelerat, per tu desliurat de mort contra justícia, null temps serà ton amich*, LXV
III, c. 125
- [82] *Capítol com se troben enganats aquells qui affectuosament cerquen amistats entre los hòmens d'esta uida*, LXVI
III, c. 134
- [83] *Capítol com l'om donat al seruey de Déu se deu molt guardar de aytals amistats*, LXVII
III, c. 135
- [84] *Capítol qui fa homey acordat que no muyra a mala mort*, LXVIII
III, c. 218
- [85] *Capítol eximpli d'un rey qui faya penjar injustament un hom*, LXVIII
III, c. 219
- [86] *Capítol com Déus puní un hom e posa-u per eximpli per què se retenia lo loguer dels faynés*, LXX {LXIXv – LXXr}
III, c. 227 i tros final del c. 226
- [87] *Capítol per què los mals són més que los bons*, LXX
III, c. 235
- [88] *Capítol qui argueix e proua que Déu no dampna la multitut de les gents*, LXXI
III, c. 236
- [89] *Capítol quins ne quals són aquells qui auorrexen los bons*, LXXII
III, c. 241
- [90] *Capítol vn exempli del abat Machari*, LXXIII
III, c. 283
- [91] *Capítol que peccat porta l'om peccador a la pena infernal*, LXXV
III, c. 287
- [92] *Capítol que gola tol al hom la vergonya e-li fa d'altres mals per los quals deu ésser mort*, LXXV
III, c. 302
- [93] *Capítol la segona fila de gola se apella viltat*, LXXV
III, c. 308

- [94] *Capítol com l'om abstinent pugna en breu en alt stament*, LXX VIII°
III, fragments dels cc. 321, 318, 323, 329
- [95] *Capítol exempli molt bell*, LXXX
III, c. 349, segona meitat; 350, 351, 352
- [96] *Capítol qui posa vna letra que vn golafre ecclesiàstich tramès a vn metge per demanar-li de consel sobre lo regiment de sa·uida*, LXXXI
III, c. 354
- [97] *Capítol qui posa la resposta que lo metge feu al dit capela*, LXXXII
III, c. 345
- [98] *Capítol com dalicadament viure és gran perill a-clergues e majorment a-religiosos*
III, c. 364
- [99] *Capítol com vn frare menor fonc conuidat*, LXXXIII
III, c. 370
- [100] *Capítol com hom deu si-mateix compondre honestament quant menga*, LXXXV
III, c. 376
- [101] *Capítol com l'om nodrit se deu guardar d'alguns vicis en taula*, LXXXVI
III, c. 377
- [102] *Capítol qui prosegueix encara aquells mateixos documents de compondre si-mateix menjant en taula*, LXXXVI
III, c. 378
- [103] *Capítol com hom deu en taula conseruar cortesia*, LXXXVII
III, c. 379
- [104] *Capítol com en special deu hom attendre que en taula hom no torb los altres*, LXXXVIII
III, c. 380
- [105] *Capítol a què deu attendre aquell qui serueix en taula*, LXXXVIII
III, c. 381
- [106] *Capítol quei posa la condició dels mals seruidors*, LXXXX
III, c. 382
- [107] *Capítol qui segueix la condició desl mals seruidors*, LXXXXI
III, c. 383
- [108] *Capítol com deu hom contractar les viandes e ço que hom menga en taula*, LXXXXII
III, c. 384
- [109] *Capítol qui dóna alguns documents contra inmundícies e metzines posades en taula*, LXXXXIII
III, c. 385
- [110] *Capítol com no deu parlar negú masa souint de vi e qual manera de beure és millor*, LXXXXIII
III, c. 386
- [111] *Capítol quantes veguades deu hom beure en taula sens reprensió*, LXXXXIII
III, c. 387

- [112] *Capítol qui posa altes documents sobre l'ordenat e honest beure,*
LXXXXIIII
III, c. 388
- [113] *Capítol qui posa com se deu amerar lo vi,* LXXXXV
III, c. 389
- [114] *Capítol com en conuits deu hom squiuar totes offenses,* LXXXXVI
III, c. 390
- [115] *Capítol qui posa remey contra lo pecat de gola,* LXXXXVII
III, c. 391 (?)
- [116] *Capítol qui posa en què sta la preciositat del temps,* LXXXXVIII
III, c. 447
- [117] *Capítol qui posa quals coses són aquilles qui empatxen nostra conuersació a Déu*
III, c. 452
- [118] *Capítol per quins remeys se pot remeyar peresa de hom joue segons los philòsofs,* C
III, c. 464
- [119] *Capítol com vna dona notable ensenyà per rabó a vn caualler que per vna joya que-li donaua volia fer mal de son prou ab-ella e que ell era digne de mort,* CI
III, c. 489
- [120] *Capítol qui ensenya per dues istòries que cascun seruey no merex tot guardó,* CII
III, c. 491
- [121] *Capítol qui posa alguns exemplis de bèsties ensenyant elles formar conexença,* CIII
III, c. 494
- [122] *Capítol qui en special no pot hom ésser prou conexent, e con desconexença fonc fort punida per los antichs,* CIII
III, c. 495
- [123] *Capítol com lo caual li proua que l'om és animal fort desconexent,* CIV
III, c. 496
- [124] *Capítol com lo bou e-l ase e-lo cha confirmen aquella matexa rabó,* CV
III, c. 497
- [125] *Capítol quina disposició e preàmbol feu la segonya quant volc reuelar al leó qualls eren sos curials desconexents,* CVI
III, c. 498
- [126] *Com la segonya proposà al leó agudament contra la desconexença del lop e de-la serpent,* CVII
III, c. 499
- [127] *Capítol com los aucells són forts conexents,* CVIII
III, c. 500
- [128] *Capítol a-qui pertany en special que sia més cortès e més conexent que altra persona,* CVIII
III, c. 501

- [129] *Capítol com en gran anxietat aporta luxúria a -hom vell quant pren muller jove*
III, c. 548
- [130] *Capítol com Picuri prouà enamorament e com fonc inpugnat, CX*
III, c. 549, 551 y 561
- [131] *Capítol com deu hom tenir las files castigades, CXI*
III, c. 577, segona part
- [132] *Capítol de la natura de la leona*
III, c. 583, 585, 602
- [133] *Capítol com fembra jabent carnalment ab fembra fonc jutgada per sodomita, CXII*
III, c. 609
- [134] *Capítol com per squiuar luxúria deu jom auorir ballar, saltar, jugar dissolutament, CXIII*
III, c. 613
- [135] *Capítol quants mals ha feyts lo ballar e com van riure és perilosa cosa, CXIII*
III, c. 614
- [136] *Capítol qui posa istòria com per doctrina angelical appar que ballar vanament e alegrar és fort gran mal, CXIII*
III, c. 615
- [137] *Capítol qui ensenya que-ll ball és bo e sant, CXV*
III, c. 616
- [138] *Capítol com hom se pot guardar de fer àuol sa muller e de viure gelós, CXVI*
III, 644
- [139] *Capítol com pot hom lunyar sa casa de tota alchauteria, CXVII*
III, 625
- [140] *Capítol qui posa quals alcauots són pijors que tots los altres, CXVII*
III, 626
- [141] *Capítol qui posa lo complaximent del abbat Moysès sobre aquells qui molt amen los delits carnals, CXVIII*
III, 646
- [142] *Capítol contra aquells qui ab art special se fan bells hòmens, CXVIII^o*
III, c. 670
- [143] *Capítol quant és gran perill a les dones qui-s pinten e-s fan beles ab art special, CXX*
III, c. 671
- [144] *Capítol qui posa vuna poèthica istòria per equiuar a-les dones que no-s pinten, CXX*
III, c. 672
- [145] *Capítol com lo pintar de les dones ve per culpa dels marits que són affeminats, CXXI*
III, c. 674

- [146] *Capítol com l'ome se vol fer més afable que no cal e és a-tots fexic e anujós,*
CXXII
III, c. 682, 696, 708
- [147] *Capítol qui reprèn lo vici de uestir que és superfluitat de vestidures,*
CXXIII
III, c. 711
- [148] *Capítol qui posa tres males obrs en special que fan les dones per honrar
si-matexes,* CXXIII
III, c. 716
- [148] *Capítol com los marits deuen retraure lurs mullers de llurs grans afayta-
ments e si-no-u fan és los gran perill,* CXXVI
III, c. 718
- [150] *Capítol què deuen fer los hòmens quan veben que lurs mullers se bornen
massa,* CXXVII
III, c. 719
- [151] *Capítol com les dones han gran deffaliment en demanar uestidures sens tot
remey,* CXXVIII
III, c. 720
- [152] *Capítol qui posa per istòria tot inmundè tochement de sa persona,*
CXXVIII
III, c. 726
- [153] *Capítol qui posa documents al hom per conseruar si matex en bon stament e
lo preserua de venir a pobrea,* CXXX
III, c. 781
- [154] *Capítol qui tocha per quina manera l'om se pot fer rich,* CXXX
III, c. 782
- [155] *Capítol qui tocha altres doctrines sobre aquella matexa matèria,* CXXXI
III, c. 783
- [156] *Capítol qui posa història contra los generosos auars,* CXXXII
III, c. 786
- [157] *Capítol d'enuega,* CXXXIII
III, c. 793 (?)
- [158] *Capítol quant malls procura la ira,* CXXXIII
III, c. 810
- [159] *Capítol que ira fa al-hom reuelar los secrets a-ell comanats,* CXXXV
III, c. 816
- [160] {f. 6r} *Capítol qui posa istòria contra los reueladós de secrets,* CXXXVI
III, c. 817
- [161] *Capítol qui posa altra istòria en aquest mateix propòsit,* CXXXVI
III, c. 818
- [162] *Capítol d-una nobla dona contra los murmuradós,* CXXXVII
III, c. 848
- [163] *Capítol qui inpugna aquell mateix peccat de murmuració,* CXXXVIII
III, c. 847

- [164] *Capítol qui ensenya per Grisòstom que dir mal d'al-{tre} és greu peccat,* CXXXVIII
III, c.861
- [165] *Capítol qui parla de jactància per excimplis,* CXXXX
III, c. 884 (?)
- [166] *Capítol com dones se deuen comportar quant són menaçades,* CXXXXI
III, c.895
- [167] *Capítol com los hòmens enamorats se deuen comportar quant són menaçats,* CXXXXII
III, c. 896
- [168] *Capítol qui recompta altra història,* CXXXXIII
III, c. 897 (?)
- [169] *Capítol de riure,* CXXXXIII
III, c. 910 (?)
- [170] *Capítol com se deu hom guardar de dir falsies*
III, c. 936
- [171] *Capítol com deu hom creure a-les fembres ab gran deliberacio per rabó de lur falsies e passions,* CXXXXVIII
III, c. 939
- [172] *Capítol com fembra és fort falsa e deceptiva,* CXXXXV
III, c. 944
- [173] *Capítol qui proua aquell mateix propòsit per diuerses poetas,* CXXXXVI
III, c. 947
- [174] *Capítol qui posa aquell mateix propòsit per diuerses rahons,* CXXXXVII
III, c. 948
- [175] *Capítol qui afferma aquell mateix propòsit per altres euidècies,* CXXXXVIII
III, c. 949
- [176] *Capítol qui ensenya que los damunt dits qui han parlat contra dones no diguen veritat,* CXXXXVIII
III, c. 950
- [177] *Capítol qui respon a la primera rabó feta en lo capítol precedent,* CL
III, c. 951
- [178] *Capítol qui respon a la segona rabó e terça e quarta reta contra ço que dit és que no degua hom creure a les dones sinó a-tart,* CLI
III, c. 952
- [179] *Capítol que conferma les falcies de les dones per història special,* CLII
III, c. 953
- [180] *Capítol qui conferma aquella matexa istòria,* CLIII
III, c. 954
- [181] *Capítol qui conferma la dita istòria ajustant-bi algunes doctrines al propòsit principal de la falcia de les dones,* CLIII
III, c. 955

- [182] {f. 6v} *Capítol com deu hom auorir paraules blasfemadores de Déu*, CLV III, c. 959
- [183] *Capítol per quantes maneres se pot hom tochar si-matex desonestament*, CLV III, c. 982
- [184] *Capítol qui posa història d'un hom qui letgament polluïa si-matex*, CLVI III, c. 983
- [185] *Capítol qui posa quant peccat és letgament tochar altre*, CLVII III, c. 984
- [186] *Capítol qui posa set actes del noble caualler e tracta ací solament del primer*, CLVII II, c. 2
- [187] *Capítol qui posa de las set condicions damunt dites la segona e la terça*, CLVIII II, c. 3
- [188] *Capítol qui posa de les set condicions damunt dites la quarta, cinquena, sisena e setena*, CLVIII II, c. 4
- [189] *Capítol com alguns altres presumptuosos religiosos fan contra algunes doctrines*, CLVIII II, c. 25
- [190] *Capítol com pot ésser reprès cscú d'aquells qui jutgen los temptats e menyspresen*, CLXI II, c. 27
- [191] *Capítol com deu hom corregir los prophetas falsaris de aquest temps*, CLXII II, c. 63
- [192] *Capítol com tempta los hòmens lo diable per gran inportunitat e continuació*, CLXIII II, c. 105
- [193] *Capítol com lo dimoni tempta hom a-veguades de coses fort letges contra la magestat de Déu e dels sançts*, CLXIII II, c. 106
- [194] *Capítol qui posa eximplis de-la damunt dita temptació*, CLXV II, c. 120
- [195] *Capítol com deu hom fugir amor carnal especial de vil fembra*, CLXV II, c. 121
- [196] *Capítol qui posa altres remeys contra les altres amors carnalls*, CLXVI II, c. 122
- [197] *Capítol qui posa com aytals amors són subirament (sic) periloses a les persones scients*, CLXVII II, c. 123
- [198] {F. 7r} *Capítol qui posa manera com pot hom lezar l'amor carnal*, CLXVIII II, c. 124

- [199] *Capítol qui posa encara com pot hom lexar l'amor carnal ab altres maneres e consells*
II, c. 125
- [200] *Capítol qui posa com per declinació de fembres nexen als hòmens grans temptacions, CLXX*
II, c. 163
- [201] *Capítol qui posa com les fembres se deuen fort lunyar dels hòmens per consequència de sa honestat, CLXXI*
II, c. 166
- [202] *Capítol qui posa altres rahons en aquell mateix propòsit, CLXXII*
II, c. 167
- [203] *Capítol que neguna fembra no deu habitar ab hom fora matrimoni, CLXXIII*
II, c. 169
- [204] *Capítol qui posa exempli de vn hom temptat de carnal inpresió feta a-la sua ànima, e quin remey hi pres, CLXXV*
II, c. 174
- [205] *Capítol de vn gran caualler qui desigaua hauer nom e fama, CLXXVII*
II, c. 190
- [206] *Capítol com Déus auorex lo món per ço com és vel e horat, CLXXVII*
II, c. 192
- [207] *Capítol qui ensenya en què sta sumàriament la vanitat del món, CLXXVIII*
II, c. 193
- [208] *Capítol qui posa com la vanitat del món tol lo seny als hòmens, CLXXVIII*
II, c. 194
- [209] *Capítol qui posa remey contra la malícia del hom qui és la sua fortuna, CLXXXI*
II, c. 199
- [210] *Capítol qui posa remey que és pensar en los hòmens passats, CLXXXII*
II, c. 200
- [211] *Capítol qui posa lo quart remey contra la vanitat del món e és legir souint les sanctes scriptures, CLXXXII*
II, c. 201
- [212] *Capítol qui posa altre exempli an aquell mateix propòsit, CLXXXIII*⁵¹

51. Per bé que en les taules dels capítols del *Llibre Segon del Crestià* dels mss. 1791 i 2215 de la BNM són previstos dos capítols amb l'encapçalament *Capítol qui posa altre exemple en aquell mateix propòsit*, de fet, els dos manuscrits només transcriuen el segon, amb la circumstància que en el ms. 1791 el capítol és numerat 215, i en el ms. 2215 el mateix capítol porta el número 214. Un fenomen semblant fou detectat per Jordi GRÀCIA a propòsit del *Terc*: cf. supra, n. 9, III, 5, f).

- [213] *Capítol que posa altre eximpli an aquell matex propòsit*, CLXXXV
II, c. 215
- [214] [f. 7v] *Capítol qui posa lo setèn remey general contra tota temptació*,
CLXXXVI
II, c. 216
- [215] *Capítol com en temps que l'om és temptat pot girar lo cor en lo regne de Déu*,
CLXXXVI
II, c. 217
- [216] *Capítol com és letga cosa a primogènit de gran senyor desigar la mort de son
pare per desig de senyorejar*, CLXXXVII
XII, c. 477
- [217] *Capítol qui conferma lo precedent propòsit per altres vies*, CLXXXVIII
XII, c. 478
- [218] *Capítol quins perills encorren los prínceps per mals confessors ne com lur
saluació n'és fort perilosa*, CLXXXVIII
XII, c. 483
- [219] *Capítol com tot príncep e tot bon hom deu amaguar los pecats e celar dels
eclesiàstichs*, CLXXXVIII
XII, c. 485
- [220] *Capítol qui posa istòria prouant lo dit propòsit*, CLXXXVIII
XII, c. 504
- [221] *Capítol qui continua la dita istòria*, CLXXXVIII
XII, c. 505
- [222] *Capítol qui encara continua la dita istòria*, CLXXXVIII
XII, c. 506
- [223] *Capítol encara continuant la dita istòria*, CLXXXV
XII, c. 507
- [224] *Capítol qui continua la dita istòria*, CLXXXVI
XII, c. 508
- [225] *Capítol com deu bauer temprança en bocha de príncep*, CLXXXVIII
XII, c. 525
- [226] *Capítol que príncep no parla molt quant menga*, CLXXXVIII
XII, c. 526
- [227] *Capítol com tot príncep se deu guardar de beure desordonat per tal que no-li
faça reuelar los sacrets a-ell comanats*, CCII
XII, c. 530
- [228] *Capítol qui posa ço que dit és per una istòria*, CCIII
XII, c. 531
- [229] *Capítol com és gran perill de dampnació an aquells qui matn lurs mullers*,
CCIII
XII, c. 544
- [230] *Capítol lo príncep fort no prea res ne tem perdre los béns temporalls ne lu-
nyar-se persones cares quant la virtut o requer*, CCVI
XII, c. 567

- [231] *Capítol qui príncep for no tem persecucions ne turmens*, CCVI
XII, c. 570
- [232] *Capítol que a-príncep appar sobiranament mal que sia pahurat*, CCVII
XII, c. 576
- [233] *Capítol com los vasals majorment los hòmens honorables deuen ésser enfortits
quant és loc e temps*, CCVIII^o
XII, c. 577
- [234] *Capítol qui proua per istòria ço que dit és que s'esdeuenc en València*,
CCVVIII^o
XII, c. 578
- [235] *Capítol com los barons se deuen fort enfortir e comoure per mal estament de
regne*, CCX
XII, c. 579
- [236] *Capítol qui proua aquel matex propòsit per istòria*, CCXI
XII, c. 580
- [237] *Capítol com lo rei d'Ongria respòs altament sobre la mort d'un mal serui-
dor seu*, CCXII
XII, c. 581
- [238] *Capítol com appar per istòria que gran vergonya és al príncep que ell faça
justícia dels altres e ell en sa persona faça contra justícia*, CCXIII
XII, c. 584
- [239] *Capítol com per prechs de muller lo príncep no deu lexar justícia*, CCXIII
XII, c. 589
- [240] *Capítol qui posa assenyalada istòria com molt plau a Déu hauer gran zell
contra mala gent e lurs males obres*, CXIII
XII, c. 594
- [241] *Capítol qui continua la dita istòria*, CCXV
XII, c. 595
- [242] *Capítol qui continua la dita istòria*, CCXVI
XII, c. 596
- [243] *Capítol com príncep deu ensenyar pietat als hòmens*, CCXVII
XII, c. 598
- [244] *Capítol qui ensenya per istòria com crueltat deu ésser fort punida per senyor*,
CCXVIII^o
XII, c. 599
- [245] *Capítol quanta ne quina paciència deu hauer lo príncep als altres prínceps
vens e stranys*, CCXVIII^o
XII, c. 614
- [246] *Capítol com la paciència dels passats deu moure lo príncep a-paciència*
XII, c. 615
- [247] {f. 8v} *Capítol com un philòsof reprès Rondal regint Rauenna*, CCXXII
XII, c. Fragments dels cc. 617, 618, 621, 623
- [248] *Capítol com lo príncep deu bonrar sos vasalls*, CCXXIII
XII, c. 625

- [249] *Capítol quina deu ésser amor de senyor envers son vasayl*, CCXXV
XII, c. 627
- [250] *Capítol quina art deu tenir lo príncep en ses amistats*, CCXXVI
XII, c. 629
- [251] *Capítol qui prosegueix la dita istòria començada en lo capítol pus prop precedent*, CCXXVII
XII, c. 630
- [252] *Capítol com príncep deu rebebre los stranys*, CCXXVIII
XII, c. 631
- [253] *Capítol qui proua allò-matex per istòria*, CCXXVIII^o
XII, c. 632
- [254] *Capítol com grans béns se'n segueixen als prínceps*, CCXXXI
XII, c. 634
- [255] *Capítol que pigor és senyor hauer que senyor dissipador*, CCXXXII
XII, c. 636
- [256] *Capítol per què tol Déu las riqueses als grans senyors*, CCXXXIII
XII, c. 637
- [257] *Capítol que gran tresor e mal ajustat no profita*, CCXXXIII
XII, c. 638
- [258] *Capítol que prosegueix encara les viltats del hom auar*, CCXXXV
XII, c. 641
- [259] *Capítol qui proua per istòria quanta és la maluestat del príncep auar ne a quant mal los aporta*, CCXXXVI
XII, c. 642
- [260] *Capítol qui proua aquell mateix propòsit per altra istòria*, CCXXXVII
XII, c. 643
- [261] *Capítol qui aproua alò-matex per altra istòria*, CCXXXVIII
XII, c. 644
- [262] *Capítol qui posa reuelació declarant per què principalment los prínceps són grans peccadors*, CCXXXVIII^o
XII, c. 645
- [263] *Capítol qui continua la dita istòria*, CCXXXX
XII, c. 645
- [264] *Capítol què deu fer príncep quant no ha tresor e és poderosament esuaït*,
CCXXXI
XII, c. 651
- [265] *Capítol res no deu duptar de fer lo príncep que peccat no sia per hauer pau*,
CCXXXIII
XII, c. 654
- [266] {f. 9r} *Capítol qui posa per historia exempli als reys com duen respondre sàuiament e homil a-lurs pobles en las corts*, CCXXXIII
XII, c. 670
- [267] *Capítol qui ensenya com per homil resposta del príncep a les corts tots sos vasalls són asuau{j}ats de-les injúries rebudas*, CCXXXV
XII, c. 671

- [268] *Capítol com lo canceller deu ésser home benigne, dolç e tractable e sens pompa e ergull, CCXXXVI*
XII, c. 681
- [269] *Capítol qui posa per faula quines condicions deu bauer lo príncep ne quines no, CCXXXVII*
XII, c. 682
- [270] *Capítol que posa de vn jubí que fonc feyt d'un mal canceller qui per complaure a son rey signà vna letra de deposició d'un prelat, CCXXXVII*
XII, c. 683
- [271] *Capítol que lo canceller sia sobiranament honest, CCXXXVIII^o*
XII, c. 684
- [272] *Capítol qui posa d'un gran jubí fet d'un canceller luxuriós, CCXXXVIII^o*
XII, c. 685
- [273] *Capítol qui posa exempli com dons corronpen a-veguades aquells qui són tenguts per bons, CCL*
XII, c. 688
- [274] *Capítol qui recompta altres històrias semblants com los jutges deuen ésser fort prudents, CCLII*
XII, c. 694
- [275] *Capítol com lo canceller no cregua tost a-negú, CCLIII*
XII, c. 696
- [276] *Capítol com a-ueguades no és legut de pregar per lo criminós que no sia ponit, CCLVI*
XII, c. 701
- [277] *Capítol com lo jutje deu ésser auisat e prudent en las falcies dels hòmens, CCLVI*
XII, fragments dels capítols 710 i 718
- [278] *Capítol com Déus gira los consells dels mals consellers contra ells a la fi, CCLVII*
XII, c. 731
- [279] *Capítol qui posa specials reglas qui-s deuen seruar en lo consel, CCLVII*
XII, c. 737
- [280] *Capítol quin deu ésser camarlenc de príncep, CCLVIII*
XII, c. 738
- [281] *Capítol qui posa stil que deu tenir camarlenc al príncep, CCLVIII^o*
XII, c. 739
- [282] *Capítol qui posa al camarlenc art de fer bé son office, a-profit de la comunitat e del senyor, CCLVIII^o*
XII, c. 740
- [283] *Capítol quin ne qual deu ésser algotzir, CCLXI*
XII, c. 741
- [284] *Capítol com algotzir deu attendre a-les retgles següents, CCLXII*
XII, c. 742

- [285] *Capítol com l'algotzir deu ésser piadós*, CCLXIII
XII, c. 743
- [286] *Capítol com l'algotzir deu attendre a-les execucions de la justícia*,
CCLXIII
XII, c. 744
- [287] *Capítol contra mals execudors de justícia*, CCLXV
XII, c. 745
- [288] *Capítol què pertany a-fer a majordom*, CCLXV
XII, c. 746
- [289] *Capítol qui ne qual deu ésser mestre racional e escriuà de recció*, CCLXVII
XII, c. 747
- [290] *Capítol qui ne qual deu ésser tresorer de príncep*, CCLXVII
XII, c. 748
- [291] *Capítol com aquest offici és de gran e terrible càrec*, CCLXVIII
XII, c. 749
- [292] *Capítol quals són grans uicis en lo tresorer*, CCLXVIII
XII, c. 750
- [293] *Capítol a-què és acompanyat lo tresor del príncep e com deu ésser partit*,
CCLXVIII
XII, c. 751
- [294] *Capítol quin hom deu ésser tresorer del príncep hi ensenya que no sia clergue*, CCLXX
XII, c. 752
- [295] *Capítol que jubeu no sia tresorer de príncep*, CCLXXI
XII, c. 753
- [296] *Capítol que hom castrat no-deu ésser tresorer de príncep*, CCLXXII
XII, c. 754
- [297] *Capítol que notable ciutadà és bo per a-tresorer e millor que lo caualler*,
CCLXXIII
XII, c. 755
- [298] *Capítol que los curials tots vénen a la cort ab gran desig e feruor e açò és la
lur primera misèria*, CCLXXIII
XII, c. 756
- [299] {f. 10r} *Capítol que legoteria e falcia és lur segona misèria*, CCLXXIII
XII, c. 757
- [300] *Capítol que la terça misèria dels curials és que prenen volenters dons e
corrupcions*, CCLXXVI
XII, c. 758
- [301] *Capítol que la quarta misèria dels curials és falça amistat*, CCLXXVII
XII, c. 759
- [302] *Capítol qui posa per història ço que posa lo pus prop precedent capítol*,
CCLXXVIII
XII, c. 760

- [303] *Capítol qui posa parlant sobre dampnació dels curials, CCLXXVIII^o*
XII, c. 763
- [304] *Capítol qui posa per història la sisena misèria dels curials e és ociositat,*
CCLXXXI
XII, c. 764
- [305] *Capítol de la setena misèria dels curials, e és que són fort carnals, CCLXXXII*
XII, c. 765
- [306] *Capítol qui proua per història com la carnalitat e gran gelosia dels curials*
se pot inpugnar, CCLXXXII
XII, c. 766
- [307] *Capítol com la malícia del dit gelós fonc onpugnada e la sua fola credulitat,*
CCLXXXIII
XII, c. 767
- [308] *Capítol com los deffaliments fembrils se cobren en les dones, CCLXXXIII*
XII, c. 781
- [309] *Capítol com príncep deu fer que les fembres se mostren bones reprenent lurs*
cobeiançes, CCLXXXV
XII, c. 782
- [310] *Capítol que lo príncep faça mantenir los matrimonis en lur peu,*
CCLXXXVI
XII, c. 785
- [311] *Vn exempli de vn pagès, CCLXXXVI*
XII, c. 788
- [312] *Capítol com no honrar pare e mare és gran confusió als infants e com honrar*
fa ells fortunats e com lur maledicció és a-ells fort dapnosa, CCLXXXVI
XII, c. 794
- [313] *Capítol que lo príncep sàpia que lo pare e la mare són tenguts de dar vida*
als infants, CCLXXXVIII
XII, c. 792
- [314] *Capítol com per amor de frare ne de sor no deu hom fer res contra Déu,*
CCLXXXVIII
XII, c. 796
- [315] *Capítol com malas lenguas dissipen les amistats, CCLXXXX*
XII, c. 806
- [316] *Capítol qui per fisonomia se pot l'om conèixer per uia de natura, CCLXXXXI*
XII, c. 812
- [317] *Capítol com los passats deffensauen veritat vigorosament, CCLXXXXII*
XII, c. 819
- [318] *Capítol com hom generós se deu dolre del mal de-la comunitat, CCLXXXXII*
XII, c. 820
- [319] *Capítol que hom generós és naturalment soptil e industriós, CCLXXXXIII*
XII, c. 821
- [320] *Capítol que hom generós attén molt aja honor tots-temps, CCLXXXXIII*
XII, c. 822

- [321] *Capítol que hom generós és fort e sens esmayament*, CCLXXXXV
XII, c. 823
- [322] *Capítol que hom generós no pot soferir que negú en sa presència sia desonrat*,
CCLXXXXVI
XII, c. 824
- [323] *Capítol qui proua per istòria ço que dit és*, CCLXXXXVII
XII, c. 825
- [324] *Capítol qui proua allò-mateix per altra istòria*, CCLXXXXVIII
XII, c. 826
- [325] *Capítol que lo príncep atena a-les costumes de sos pobles*, CCLXXXXVIII
XII, c. 829
- [326] *Capítol que lo príncep atena a-la fama de sos pobles*, CCLXXXXVIII
XII, c. 830
- [327] *Capítol com se deu hom regir ab dones d'orde e dades a Déu per vot de vir-
ginitat*, CCC
XII, c. 859
- [328] *Com lo príncep deu attendre a pacificar lo seus*, CCC
XII, c. 867
- [329] *Capítol qui enfortuna l'om per son pecat e falça sperança*, CCC
XII, c. 869
- [330] *Capítol per quin senyal e com se conex la mala fortuna*, CCCI
XII, c. 871
- [331] *Capítol com és perillosa cosa als prínceps afligir los simples e pobres e com se
deu hauer ab ells*, CCCII
XII, c. 873
- [332] *Capítol com lo príncep se deu hauer ab los ociosos e rics reposat{s}*, CCCIII
XII, c. 875
- [333] *Capítol què farà lo príncep o rey qui veurà son enemic e son regne soberc a
si matex*, CCCIII
XII, c. 876
- [334] *Capítol si lo rey fell pot esuabir son enamic ab ajuda de infells, si Déus
remet als prínceps les penes ab-les culpes*, CCCV
XII, c. 877
- [335] *Capítol que lo príncep pot deffendre ecclesiàstichs maliciosament perseguint
que no ha altre refugi, e per què són axí bonrats ecclesiàstichs en tot loch*,
CCCVI
XII, c. 878
- [336] *Capítol què farà lo príncep que tots sos servidors ha traydors*, CCCVII
XII, c. 879
- [337] *Capítol com se deu hauer príncep ab jutglars*, CCCVII
XII, c. 880
- [338] *Capítol com se deu hauer príncep ab caçar*, CCCVIII^o
XII, c. 881

- [339] *Capítol com se deu hauer príncep ab metges*, CCCVIII^o
XII, c. 882
- [340] *Capítol com se deu hauer príncep ab sauis e ab borats e com totbom quaix és mort*, CCCXI
XII, c. 883
- [341] *Capítol qui posa los sauis consells de Delfis*, CCCXII
XII, c. 885
- [342] *Capítol qui posa los prudents documents de Dapmnis*, CCCXIII
XII, c. 886
- [343] *Capítol qui continua aquells matexs consells*, CCCXIII
XII, c. 887
- [344] *Capítol qui continua documents e consels*, CCCXVI
XII, c. 888
- [345] *Capítol qui posa altres documents a-quell matex duc*, CCCXVII
XII, c. 889
- [346] *Capítol qui posa nobles consells de-la sauiosa de Argos per a-preparar de ben morir*, CCCXVIII
XII, c. 890
- [347] *Capítol qui continua aquells matexs sauis consells*, CCCXVIII
XII, c. 891
- [348] *Capítol qui continua aquells matexs en fets de batalles*, CCCXX
XII, c. 893
- [349] *Capítol qui continua la dita matèria parlant de trauesures e de males estúcies*, CCCXXI
XII, c. 894
- [350] *Capítol qui continua la matèria*, CCCXXII
XII, c. 895
- [351] *Capítol darrer qui proseguex la dita matèria*, CCCXXIII
XII, c. 896

LLETRES

27

1. BARCELONA, ACA, Autògrafs, II-A.8 (2).

I. ENQUADERNACIÓ

1. La lletra és guardada, amb la següent, dins camisa de paper plegada.

a) Mides de superfície i gruix:: 220 × 320

b) Material: Paper amb filigrana VILASECA | 1^a

c) Indicacions escrites a la tapa Ir: «(en tinta verda) Francisco Eiximenis| (tatxat amb llapis) 1400 circa (en llapis) 15. juliol 1392| i 12 març 1396 (fi de llapis) | (en tinta verda) Francesc Eiximenis| II. A. 8.

4. Conclusió. Data. Final del s. XX.

II. COS DEL VOLUM

1. Composició material: Manuscrit homogeni

2. Matèria: Paper

4. Folis: Dos.

5. Dimensions: 225 × 302.

6. Plects: És un bifoli.

7. Fragment de paper, de 214 × 158, posat a l'interior de la camisa, escrit per una sola cara en tinta per una mà i corregit en llapis per una segona mà. És la fitxa de la lletra del 12 de març del 1392, que la primera mà data malament i l'atribueix a Ferran I, i la segona restitueix data i regnat correctes.

8. Foliació moderna, en llapis i xifres aràbigues a l'angle superior dret del recto dels folis.

10. Filigrana del corn, del tipus VALLS I SUBIRÀ II 1504, datada el 1367.

III. CONTIGUT LITERARI

1. Folis 1-2. Foli 1r, *inc.*: «Jhesus | Molt alt princep e seyor, premesa deguda reuerencia a la uostra altea, sapia la osta sauiea que estam totz de ça ab gran g[oi]g e alegria...».

Foli 2r, *exp.*: «... tostemps la uostra seyoria, axi con aseruidor seu special, dada en ualencia a XV de juliol. | Per lo uostro humil seruidor tostems en jhesucrist saluador frare f[ran]c[esc] eximenis».

Foli 2v, *endreça*: «A monsenyor lo duch en cicilia | (*alia manu*) responsum est».

2. Identificació de l'autor i obra: FRANCESC EIXIMENIS, *Consells al duc de Montblanch durant la seva estada a Sicília, València, 15 de juliol del 1392*.

4. Catàlegs i bibliografia: Manuel J. PELÁEZ, *En torno a los orígenes del derecho internacional en el pensamiento jurídico franciscano: Francisco de Eiximenis y sus ideas internacionales*, dins «Estudios Franciscanos», 82 (1981), 125-188 [reimpres dins ID., *Estudios de Historia del pensamiento político y jurídico catalán e italiano*, Barcelona, Cátedra de la Historia del Derecho y de las Instituciones de la Universidad de Málaga 1993, 131-198]; Manuel Joan PELÁEZ – Josep Ramon SOLÉ I MIR, *Unes ratlles jurídico-polítiques poc conegudes d'En Francesc Eiximenis*, dins «Estudios Franciscanos», 84 (1983), 211-213; Sergi GASCÓN URIS, *Les cartes episcopals de Francesc Eiximenis* (I), dins «Actas del IX Congre-

so de la Asociación Hispanica de Literatura Medieval» (A Coruña, 18-22 de septiembre de 2001), A Coruña, Universidade da Coruña/Toxo Soutos 2001, vol. II, 337-352; *La Crònica d'Aragón (València 1524) i les cartes autògrafes d'Eiximenis*, dins «Actes del Dotzè Col·loqui Internacional de Llengua i Literatura Catalanes» (Universitat de París IV – Sorbonne, 4-10 de setembre de 2000), vol. II, Barcelona, P. A. M. 2003, 31-45.

5. Edició: Antoni RUBIÓ i LLUCH, *Documents per l'història de la Cultura Catalana mig-aval*, vol. II, Barcelona MCMXXI, 399-403; Sadurní MARTÍ, *Les cartes autògrafes de Francesc Eiximenis*, dins «Estudi General» 22 (2002) 237-242 i 244-248; Sergi GASCÓN URIS, *La Crònica...*, 35-38.

IV. ESCRIPTURA

1. Caixa d'escriptura: 200 × 235, de 39 i 3 línies, a columna tirada. Impaginació del foli 1r: 12 + 200 + 10 × 25 + 235 + 45

3. Tipus de lletra i mans: Gòtica cursiva del s. XIV.

7. Restes de segell de cera, amb el monograma IHS, i timbre de l'«ARCHIVO DE LA CORONA DE ARAGON» al fol. 2v.

9. Copistes. La lletra és autògrafa d'Eiximenis.

10. Signatures actual de la peça en llapis al fol 2v.

V. CONCLUSIÓ

1. Estat de conservació bo.

2. Datació: 15 juliol 1392.

3. Origen: Francesc Eiximenis, escrivint des de València.

4. Propietaris i procedència: ACA.

28

2. BARCELONA, ACA, Autògrafs, II-A.8 (1)

I. ENQUADERNACIÓ

Tot com l'anterior, amb la diferència que aquest autògraf està ficat dins una camisa de plàstic

II. COS DEL VOLUM

1. Composició material: Manuscrit homogeni.

2. Matèria: Paper.
4. Folis: Un.
5. Dimensions: 221 × 296
10. Filigrana del cèrvol, del tipus BRIQUET 3279, datada a Voorne justament el 1396.

III. CONTINGUT LITERARI

1. Foli 1r, *inc.*: «Molt alt princep e seyor, sapia la uostra altea que feyta als juratz e al conseyll de la ciutat per mosen pere dartes mol altament la relacio...».

Ib., *exp.*: «... obeir tostemps a la uostra seyoria en totz uostres manaments, dada en ualencia lo jorn de sent gregori papal seruidor humil e la uostra altea | en Jhesucrist saluador frarel francesch eximenis». (*Alia manu saec. XIX, en tinta*) «Dia 28 Novembre». (*Alia manu saec. XX, en llapis*) «12 març 1396».

Foli 1v, *endreça*: «Al molt alt e poderos princep e seyor Monseyor Lo Rey». (*Alia manu saec. XIV-XV que escriu un resum del contingut*) «Mossen. Ffran. Exi. Super facto [pre]sidiu expetiti a juratis et concilio valentino pro negocio aduentus domini summi pontificis ad hanc terram ex perpiniano XXVI^a Marcii»

2. Identificació de l'autor i obra: FRANCESC EIXIMENIS, *Lletra al rei d'Aragó. Comunica que ha estat donada al Consell de la ciutat de València la relació que el rei havia ordenat i Eiximenis li adreça advertències polítiques*.

4. Catàlegs i bibliografia: Cf. supra, n. 27, III, 4.

5. Edició: Martí DE RIQUER, *Història de la Literatura Catalana*, vol. II, Barcelona, Ariel 1964, 139, amb fotografia de l'original; Sadurní MARTÍ, *Les cartes...*, 242-244 i 248-249; Sergi GASCÓN URIS, *La Crònica...*, 43-44.

IV. ESCRIPTURA

1. Caixa d'escriptura: 165 × 200. Impaginació del recto: 28 + 165 + 30 × 30 + 200 + 65
3. Tipus de lletra i mans: Com l'anterior.
7. Restes de segell de cera i timbre de l'ARCHIVO DE LA CORONA DE ARAGON al verso.
9. Copista únic.
11. Signatura actual en llapis al verso.

V. CONCLUSIÓ

1. Estat de conservació bo, després d'haver estat omplets amb paper de seda els forats de corc que afectaven el paper.

2. Datació: 12 març 1396.
3. Origen. Francesc Eiximenis, escrivint des de València.
4. Propietaris i procedència: ACA.